

4/2007

Samfunnsspeilet 4/2007– 21. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut seks ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet. Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon:

Johan-Kristian Tønder (ansv. red.),
Dag Ellingsen (red.), Berit Otnes, Kristin
Henriksen (red.), Mads Ivar Kirkeberg, Trude
Lappegård, Tor Morten Normann, Elisabeth
Nørgaard, Jorun Ramm, Toril Sandnes (red.) og
Frøy Lode Wiig.

Redigering:

Gunn Bredevang, Liv Hansen, Anne
Skarateppen og Kirsten Aanerud.

Design: Siri E. Boquist.

Trykk: Lobo Media.

Omslag: Crestock.com

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner),
kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer kommer ut 12. desember og er et indikatornummer som beskriver «rikets sosiale tilstand» på områder som blant annet helse, utdanning og kriminalitet.

Internett: <http://www.ssb.no/>

ISSN 0801-7603.

ISBN 978-82-537-7237-0 Trykt versjon.

ISBN 978-82-537-7238-7 Elektronisk versjon.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Barn i familier med lavinntekt:

Er effekten av kontantstøtten spist opp av redusert barnetrygd?

Jon Epland og Mads Ivar Kirkeberg 2

Barn i familier med vedvarende lavinntekt:

Hvor bor de?

Mads Ivar Kirkeberg og Jon Epland 23

Stadig mer tid foran skjermen

Odd Frank Vaage 24

Ny rapport om de største innvandrergroppene:

Ingeniører fra India og flyktninger fra Afghanistan

Kristin Henriksen 27

Få har mange, mange har få

Vebjørn Aalandslid og Lars Østby 37

Innvandrer mangfold i Kommune-Norge:

Store variasjoner i levekår

Vebjørn Aalandslid og Lars Østby 44

Feilslutninger om fedmeproblemet?

Arne Jensen 52

Konflikter, mobbing, trakassering og vold i arbeidslivet:

Få utsatt, noen yrker mer utsatt enn andre

Tor Morten Normann og Elisabeth Rønning 62

Flere innvandrerkvinner på krisesentrene

Elisabeth Nørgaard 72

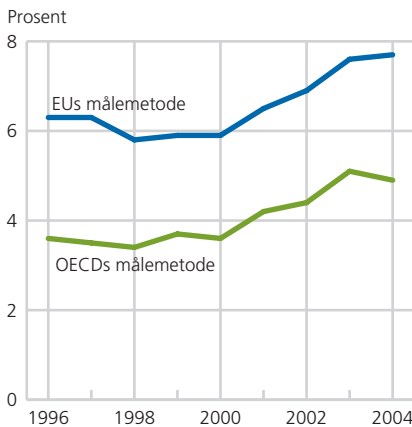
Siden sist 77

Er effekten av kontantstøtten spist opp av redusert barnetrygd?

Innføringen av kontantstøtten i 1998 medførte et klart inntektsløft for mange svaktstilte barnefamilier og bidro til å løfte mange barn over lavinntektsgrensen. Imidlertid ble barnetrygden redusert i den samme perioden. Dette førte til at «vinninga gikk opp i spinninga» for mange barnefamilier med lave inntekter. Like mange barn har havnet under lavinntektsgrensen som følge av redusert realverdi av barnetrygden de siste årene, som det kontantstøtten har løftet opp.

Jon Epland og
Mads Ivar Kirkeberg

Figur 1. Andel barn 0–15 år i familier med lavinntekt.¹ 1996–2004. EUs og OECDs målemetode for lavinntekt. Prosent

¹ Barn i familier med høy finansformue (større enn 250 000 kroner per forbruksenhet i 2004-kroner) inngår ikke i gruppen med lavinntekt.
Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Mads Ivar Kirkeberg er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk (mads.kirkeberg@ssb.no).

Jon Epland er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk (jon.epland@ssb.no).

Mellom 1996 og 2004 ble det flere barn i familier med lav inntekt. Etter en viss nedgang i andelen barn i lavinntektsfamilier fra 1996 fram mot slutten av 1990-tallet var det en klar økning etter år 2000. I følge EUs målemetode for lavinntekt (se egen boks) økte andelen barn 0–15 år med årlig lavinntekt fra 5,8 prosent i 1998, som var året med det laveste nivået i perioden, til 7,7 prosent i 2004. Dette tilsvarer en økning i antall barn i lavinntektsfamilier fra om lag 52 000 barn i 1998 til vel 70 000 barn i 2004¹. Dersom en benytter andre lavinnteksdefinisjoner, for eksempel OECDs målemetode for lavinntekt, finner en samme utvikling, selv om denne definisjonen gir et lavere antall barn i lavinnteksgruppen. Ifølge denne definisjonen økte andelen barn i lavinntektsfamilier fra 3,4 prosent (31 000 barn) til 4,9 prosent (46 000 barn) i samme periode. Uansett målemetode er det altså et økende antall barn som tilhører familier som ikke har hatt den samme inntektsvekst som befolkningen generelt.

Definisjon av lavinntekt

OECDs lavinnteksdefinisjon tar utgangspunkt i det beløpet som tilsvarer 50 prosent av medianinntekten etter at husholdningsinntektene er korrigert for ulik husholdningsstørrelse og sammensetning ved hjelp av den såkalte OECD-skalaen. Ifølge OECDs skala skal første voksne husholdningsmedlem ha vekt lik 1,0, neste voksne får vekt lik 0,7, mens barn får en vekt lik 0,5. En husholdning på to voksne og to barn vil dermed, ifølge OECDs definisjon, måtte ha en inntekt tilsvarende 2,7 ganger det en enslig har, for å ha samme økonomiske levestandard. Lavinntektsgrensen for en enslig person vil etter denne definisjonen være 91 000 kroner i 2004.

EUs lavinnteksdefinisjon setter lavinntektsgrensen noe høyere enn OECDs definisjon. Her trekkes grensen for lavinntekt ved 60 prosent av medianinntekten. I tillegg regner denne metoden inn større utgiftsbesparelser enn OECDs anbefaling, når flere personer bor sammen. EUs skala er derfor en «modifisering» av OECDs skala, ved at en legger noe mer vekt på at store husholdninger vil oppnå stordriftsfordeler. Ifølge EUs skala skal første voksne husholdningsmedlem ha vekt lik 1,0, mens neste voksne får vekt lik 0,5 og barn vekt lik 0,3. Ifølge EUs skala trenger en tobarnsfamilie der det er to voksne, bare en inntekt tilsvarende 2,1 ganger det en enslig har, for å ha samme levestandard. Lavinntektsgrensen for en enslig person vil etter denne definisjonen være 131 000 kroner i 2004.

Medianinntekten er det midterste beløpet i fordelingen, etter at en har sortert inntektene etter størrelse. Det vil altså være like mange personer med inntekt over medianen som under.

Inntektsbegrep og analyseenhet

Det inntektsbegrepet som benyttes i beskrivelsen av lavinntekt er inntekt etter skatt. Dette begrepet framkommer etter følgende regnskap:

Inntekt etter skatt = Lønnsinntekt

- + netto næringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd og avskrivninger
- + brutto kapitalinntekt (renteinntekter og avkastning på verdi-papir)
- + sum overføringer (pensjoner og stønader)
- utlignet skatt og negative overføringer (underholdsbidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold)

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste kontante inntektene familiene mottar, må en være oppmerksom på at dette begrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsnivå. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte «svarte» inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Av samme prinsipp er heller ikke renteutgifter trukket fra.

Det er barn under 16 år som er analyseenheten i denne artikkelen. Men siden barn som oftest blir forsørget av foreldre eller andre voksne familiemedlemmer, har det lite mening å se på de individuelle inntektene til disse barna. Det er derfor den samlede inntekten til alle familiemedlemmer (familieinntekten) som avgjør om et barn tilhører lavinntektsgruppen eller ikke.

Relative eller absolutte lavinntektsmål?

I denne artikkelen er lavinntekt definert ut i fra en relativ tilnærming. Det vil si at for å tilhøre lavinntektsgruppen, må en ha et inntektsnivå som ligger betydelig lavere enn det som er den «vanlige» inntekten i samfunnet. Begrunnelsen for et slikt valg er at når inntekten er såpass mye lavere enn det som er vanlig ellers, vil en heller ikke ha tilstrekkelig med økonomiske ressurser til å kunne delta som fullverdige medlemmer i samfunnet. Hva som menes med «betydelig lavere» kan det selvsagt være delte oppfatninger om, men de lavinntektsgrensene som vi benytter (under henholdsvis 50 prosent eller 60 prosent av medianinntekten), er grenser som ofte benyttes i internasjonale undersøkelser om lavinntekt. En alternativ metode for å måle lavinntekt er å benytte en absolutt lavinntektsgrense. En absolutt grense tar ofte utgangspunkt i den inntekten som kreves for å opprettholde et minimumsforbruk av basisgoder (mat, klær, bolig). Slike fattigdomsgrenser blir ofte benyttet i utviklingsland, for eksempel av organisasjoner som Verdensbanken og FN.

Det hersker stor grad av enighet blant forskere om at det er mest relevant å benytte en relativ lavinnteksdefinisjon i land med et høyt velstandsnivå. En konsekvens av dette er imidlertid at en kan oppleve at en relativ og en absolutt lavinnteksdefinisjon vil vise ulik utvikling over tid. Dersom for eksempel de som befinner seg nederst i inntektsfordelingen opplever en realinntektsvekst i en periode, vil dette føre til at det også blir færre fattige i absolutt forstand. Men dersom inntektsveksten til de nederst i fordelingen likevel ikke holder tritt med den generelle inntektsveksten ellers i samfunnet (for eksempel målt ved medianinntekten), vil det bli flere med lavinntekt, relativt sett.

Hva kjennetegner barn i lavinntektsfamilier?

Ut fra en rekke tidligere studier har vi fått innsikt i hvilke barn som oftest tilhører økonomisk utsatte familier. Se for eksempel Epland (2001), Fløtten mfl. (2001), Lyngstad og Epland (2003) og Ytrehus (2004). Disse studiene viser at det blant barn i lavinntektsgruppen er en klar overvekt av for

Foto: Colorbox

eksempel barn av enslige forsørgere, barn med innvandrerbakgrunn, barn i familier med mange søsken og barn i husholdninger uten yrkestilknytning. Nyere studier viser at dette er de samme gruppene som fremdeles er overrepresentert i lavinntektsgruppen. I tillegg ser det ut til at innslaget av lavinntekt har økt ytterligere innen disse gruppene de siste årene (Epland og Kirkeberg 2007).

Flere barn av enslige forsørgere med lavinntekt ...

En av gruppene der det har blitt klart flere i lavinntektsgruppen, er barn av enslige forsørgere. Bare mellom 2000 og 2004 økte andelen barn i enslige forsørgerfamilier med en inntekt under EUs lavinntektsgrense fra 9,6 prosent til 14,2 prosent. 70 000 barn hadde i 2004 lavinntekt ifølge EUs lavinnteksdefinisjon. Av disse var om lag 30 prosent barn av enslige forsørgere. Dette er en økning fra 25 prosent i 2000. Det er først og fremst barn av enslige forsørgere som ikke er yrkesaktive, som har høy sannsynlighet for å tilhøre lavinntektsgruppen. De siste årene har det likevel funnet sted en økning i lavinntekt også blant barn av enslige forsørgere som har en viss yrkestilknytning².

Andelen med lavinntekt er klart lavere blant barn som bor i parfamilier (6,4 prosent), men også her ser vi en økning i lavinntekt etter 2000. Det er først og fremst barn i parfamilier uten yrkestilknytning som det har blitt flere av i lavinntektsgruppen. I 2004 var det 18 000 barn i lavinntektsgruppen som bodde i en familie der verken far eller mor hadde yrkesinntekter større enn minstepensjonen (om lag 104 000 kroner i 2004).

... og barn i store familier

Sannsynligheten for lavinntekt øker med barnetallet, i tillegg har denne sammenhengen blitt styrket de siste årene. Lavest andel med lavinntekt finner en innen den typiske «tobarnsfamilien» med en andel på 5,1 prosent i 2004, men også barn som er enebarn har relativt lav risiko for lavinntekt (6,1 prosent). Øker barnetallet til tre eller høyere, øker også sannsynligheten for å tilhøre lavinntektsgruppen. Barn i familier med tre barn i familien hadde for eksempel en andel i lavinntektsgruppen på 8,3 prosent. Det er likevel for barnefamilier med fire eller fem barn at vi finner de dramatiske tallene. For barn i familier med fire barn øker andelen med lavinntekt til 20 prosent, og andelen øker til hele 44 prosent for barn i familier med fem eller flere barn. I 2004 var 36 prosent av alle barn i lavinntektsgruppen fra en familie med tre eller flere barn. Dette var klart flere enn i 2000, da tilsvarende andel var 28 prosent.

En økende andel av barn i lavinntektsgruppen har innvandrerbakgrunn. I 2004 hadde hvert tredje barn i lavinntektsgruppen ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. Den høyeste andelen finner en blant barn med landbakgrunn fra Afrika, Asia, Mellom- og Sør-Amerika samt Tyrkia. I 2004 hadde 38 prosent av alle barn med slik bakgrunn lavinntekt, ifølge EUs lavinnteksdefinisjon. Det er en nær sammenheng mellom landbakgrunn og familiestørrelse. Med stigende antall barn i familien øker også innslaget av barn med innvandrerbakgrunn. Innenfor de største familiene i lavinntektsgruppen (fem barn eller flere) har mer enn halvparten ikke-vestlig landbakgrunn.

Halvparten av inntekten er stønader

De fleste barnefamilier har en meget sterkt tilknytning til arbeidsmarkedet. I 2004 kom nær 80 prosent av barnefamilienes samlede inntekt fra foreldre-

Tabell 1. Barn 0-15 år i familier med lavinntekt etter ulike kjennemerker ved barnet og familien barnet tilhører.¹ EUs målemetode for lavinntekt. 1996, 2000 og 2004. Antall og prosent

	Andel barn (prosent)			Antall barn (1 000)		
	1996	2000	2004	1996	2000	2004
Alle	6,3	5,9	7,7	55,7	53,6	70,4
Familietype og yrkestilknytning						
Par med barn	5,5	5,2	6,4	41,7	40,1	49,4
Ingen yrkestilknyttede	57,3	56,7	60,9	14,4	14,4	18,3
1 yrkestilknyttet	11,8	11,3	14,3	23,6	22,1	26,2
2 eller flere yrkestilknyttede	0,7	0,7	0,9	3,6	3,6	4,9
Enslige forsørgere	10,8	9,6	14,2	14,0	13,5	21,0
Ingen yrkestilknyttet	24,2	21,9	30,7	13,1	11,2	15,9
1 eller flere yrkestilknyttede	1,3	2,7	5,5	1,0	2,3	5,1
Antall barn 0-16 år i familien						
1	6,0	4,7	6,1	12,5	9,6	12,9
2	4,8	4,0	5,1	18,7	16,3	21,4
3	6,4	6,2	8,3	13,7	14,3	18,9
4	12,9	14,2	19,5	6,5	7,6	9,9
5 eller flere	27,1	33,4	44,1	4,3	5,7	7,4
Innvandrerbakgrunn						
Ikke-vestlig innvanderer	33,4	30,1	35,6	13,6	15,9	23,4
Av dette						
Fra Øst-Europa	35,3	31,5	27,0	2,8	3,5	3,3
Fra Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika samt Tyrkia	32,9	29,8	37,5	10,8	12,4	20,1
Andre	5,0	4,4	5,5	42,1	37,8	47,0

¹ Barn i familier med høy finansformue (større enn 250 000 kroner per forbruksenhet i 2004-kroner) inngår ikke i gruppen med lavinntekt.

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

nes arbeidsinnsats. Inntektssammensetningen blant barnefamilier med lavinntekt skiller seg derimot klart fra andre barnefamilier. Innen disse familiene kommer størstedelen av familieinntekten fra ulike trygder og stønader. I 2004 utgjorde ulike overføringer vel halvparten (53 prosent) av samlet inntekt, mens resten var yrkesinntekter. Blant de ulike typer av stønader som er viktigst for barnefamilier med lavinntekt, finner vi først og fremst ytelser fra folketrygden (for eksempel atferingspenger og overgangsstønad) og barnetrygd. Disse stønadene utgjorde henholdsvis 15 og 13 prosent av samlet familieinntekt i 2004. I tillegg er sosialhjelp viktig, med en andel på 7 prosent og kontantstøtte med en andel på 3 prosent.

Kontantstøtten inn – barnetrygden redusert

Inntektssammensetningen til barnefamilier med lav inntekt har endret seg lite de siste årene med to unntak; barnetrygden har blitt betydelig redusert, og kontantstøtten har kommet inn som en ny stønad fra og med 1998. Andelen som barnetrygd utgjør av den samlede familieinntekten, falt betydelig mellom 1996 og 2004. Barnetrygd var den klart viktigste enkeltstønad til lavinntektsfamiliene i 1996, med en andel på 21 prosent av samlet inntekt. Andelen falt til 15 prosent i 2000 og ytterligere til 13 prosent i 2004. Hovedforklaringen er trolig en gradvis reduksjon i realverdien til denne stønaden, sammen med reduksjonen i satsene til familier med mange barn.

Tabell 2. Sammensetning av samlet familieinntekt per forbruksenhet for barn 0-15 år.¹ EUs målemetode. 1996, 2000 og 2004. Prosent og gjennomsnitt i 2004-kroner

	1996			2000			2004		
	Med lavinntekt	Ikke lavinntekt	Alle	Med lavinntekt	Ikke lavinntekt	Alle	Med lavinntekt	Ikke lavinntekt	Alle
Yrkesinntekter	42	80	79	48	79	78	46	78	77
Kapitalinntekter ²	1	6	6	1	8	8	1	10	10
Overføringer	57	14	15	51	13	14	53	12	13
Av dette									
Pensjoner fra									
Folketrygden	14	3	3	14	3	3	15	3	4
Dagpenger	4	1	1	2	1	1	4	1	1
Barnetrygd ³	21	7	7	15	5	5	13	4	4
Sosialhjelp	8	0	1	6	0	0	7	0	0
Kontantstøtte ⁴	3	1	1	3	1	1
Samlet inntekt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Inntekt etter skatt	88	75	75	87	75	75	88	75	76
Inntekt etter skatt (gjennomsnitt)	86 100	194 100	187 300	96 200	226 300	218 600	104 900	256 200	244 800
Antall barn (1 000)	55,7	827,5	883,2	53,6	860,9	914,6	70,4	849,9	920,3

¹ Barn i familier med høy finansformue (større enn 250 000 kroner per forbruksenhet i 2004-kroner) inngår ikke i gruppen med lavinntekt.

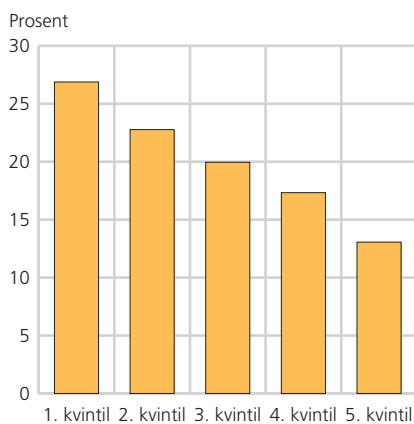
² Negative kapitalinntekter er satt lik 0.

³ For årene 1996-2000 inngår også forsørgerfradraget i barnetrygd. Dette fradraget ble fjernet i 2001.

⁴ Fra og med 1998.

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Fordeling av kontantstøtte blant barn 0-15 år i ulike inntektsklasser (kvintiler). Inntekten er sortert etter familiens inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU-skala). Prosent

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Kontantstøtten utjevner

Selv om kontantstøtten utgjør en liten del av barnefamiliens inntekt, virker den klart utjevne. Som figur 2 viser, går en stor del av kontantstøtten til barn i familiene med de laveste inntektene. I 2004 mottok den femdelen av barna som hadde lavest familieinntekt (per forbruksenhet), 27 prosent av all kontantstøtte, mens den «rikeste» femdelen av barna bare fikk halvparten så mye (13 prosent). De gruppene av barnefamiliene som er de hyppigste mottakerne av kontantstøtte, er også blant de som er mest overrepresentert i lavinnteksgruppen. Dette gjelder for eksempel innvandrerbarn (se for eksempel Daugstad 2006), barn i familier uten yrkestilknytning og familier med mange barn.

Siden en så stor del av kontantstøtten går til de barnefamiliene som har de laveste inntektene, er det rimelig å anta at denne stønaden også påvirker andelen barn med lavinntekt. Vi skal derfor se på hvilken betydning kontantstøtten har på forekomsten av lavinntekt blant barn. Vi gjør dette ved å sammenligne andelen barn med lavinntekt før og etter mottak av kontantstøtte.

I figur 3 sammenligner vi utviklingen i lavinntekt for alle barn 0-15 år, der vi i tillegg til den vanlige innteksdefinisjonen også benytter et inntektsbegrep som ikke omfatter kontantstøtten. Figuren bekrefter at kontantstøtten, etter at den ble introdusert i 1998, betyr mye for barna som har de laveste familieinntektene. For 2004 ville andelen barn i lavinnteksgruppen vært 9 prosent ifølge EUs lavinnteksdefinisjon, dersom ikke kontantstøtten var med i inntektsbegrepet, mens andelen altså er 7,7 prosent når kontantstøtten inngår. I praksis betyr dette at vi ville hatt om lag 13 000 flere barn i lavinnteksgruppen uten kontantstøtten, alt annet likt. Tilsvarende økning i lavinntekt basert på OECDs definisjon er for øvrig om lag 9 000 barn.

Mindre barnetrygd

Barnetrygden har gjennomgått flere endringer de siste årene. Noen grupper har fått økt barnetrygd, for eksempel enslige forsørgere som fikk et «ekstra» småbarnstillegg fra og med 1998³ og familier med barn i alderen 16–17 år, som ble innlemmet i barnetrygden fra og med 2000. De fleste har likevel fått mindre på grunn av fjerning av forsørgerfradraget⁴, fjerning av småbarnstillegget til parfamilier⁵, underregulering av satsene og fjerning av søskentillegget⁶. Også de offentlige utgiftene til barnetrygd og forsørgerfradrag ble redusert i perioden, fra om lag 17 milliarder 2004-kroner i 1996 til 14 milliarder kroner i 2004. Som figur 4 viser, tilsvarer reduksjonen i barnetrygd dermed det som kontantstøtten kostet i 2004 (tre milliarder kroner).

Det er først og fremst de store familiene som har fått redusert barnetrygd, det vil si mange av de samme barnefamiliene som vi har sett at er overrepresentert i lavinntektsgruppen. En fembarnsfamilie mottok i 2004 vel 58 000 kroner i barnetrygd per år. Hadde de kunnet motta samme beløp som i 1996, korrigert for prisstigningen i perioden, ville samme familietype mottatt 86 500 kroner i barnetrygd per år, det vil si vel 28 000 kroner mer per år (omfatter også forsørgerfradraget som ble fjernet i 2001). For en firebarnsfamilie er differansen mellom det de faktisk mottar i 2004, og det de kunne ha mottatt om barnetrygdsatsene hadde hatt samme realverdi som i 1996, om lag 21 000 kroner per år. En trebarnsfamilie har på sin side «tapt» om lag 14 000 kroner i barnetrygd i den samme perioden. En må likevel være oppmerksom på at noe av årsaken til det betydelige fallet i barnetrygdsatsene i 2000 skyldes at barnetrygden ble utvidet til å omfatte også 16- og 17-åringene dette året. Denne endringen ble første året (2000) finansiert ved å redusere satsene for alle barn som kom inn under den gamle ordningen, det vil si barn i aldersgruppen 0–15 år. Året etter ble satsene økt igjen, men forsørgerfradraget ble samtidig fjernet⁷.

Dersom barnetrygden ikke hadde blitt redusert ...

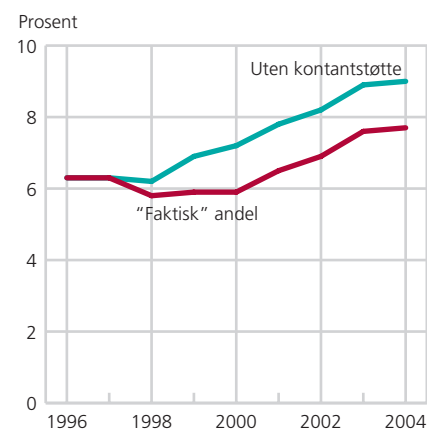
Det er grunn til å anta at en slik betydelig reduksjon i barnetrygden, som er en viktig skattefri inntektskilde for barnefamiliene, kan ha bidratt til at noen økonomisk svaktstilte barnefamilier har falt under lavinntektsgrensen⁸. På samme måte som for kontantstøtten skal vi se på hvilke konsekvenser det har for barn i lavinntektsgruppen at barnetrygden har blitt redusert de siste årene.

Figur 5 viser at dersom alle barn i aldersgruppen 0–15 år hadde mottatt like mye i barnetrygd som i 1996, ville andelen barn i lavinntektsgruppen blitt betydelig redusert. Særlig gjelder dette for årene etter 2000, som er den perioden da det ble flere barn med lavinntekt. Mens andelen barn i lavinntektsgruppen var 7,7 prosent i 2004, basert på det faktiske beløpet som barnefamiliene mottok i barnetrygd, ville andelen ha blitt redusert til 6,2 prosent dersom barnetrygden hadde beholdt nivået for 1996. Konsekvensen av dette er at vi ville fått nesten 13 000 færre barn med lavinntekt i 2004, gitt at alle barn under 16 år hadde mottatt like mye barnetrygd som tilsvarende gruppe faktisk fikk i 1996. Dette er dermed samme antall barn som kontantstøtten på sin side løftet over lavinntektsgrensen det samme året. Også

Forhold som kan tenkes å påvirke resultatene

Det er viktig å påpeke at betydningen av kontantstøtten som en «fattighedsreduerende» overføring påvirkes sterkt av atferdsendringer innenfor familiene, det vil si hvilke avveininger familiene gjør med hensyn til det å gå ut i jobb eller det å være hjemme med egne barn. Den siste tids utvikling viser eksempler på dette. Bare mellom 1999 og 2006 ble antallet mottakere av kontantstøtte redusert med nær 40 prosent (NAV 2007). En forklaring er trolig at et økt arbeidstilbud de siste årene sammen med lettere tilgang til barnehage, har gjort det mer attraktivt og lønnsomt for småbarnsforeldre å gå ut i jobb enn å benytte seg av kontantstøtteordningen.

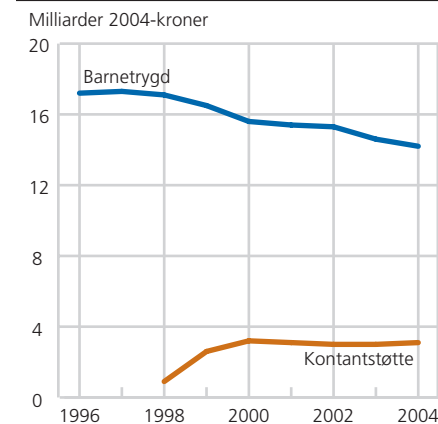
Figur 3. Andelen barn 0–15 år i familier med lavinntekt.¹ Med og uten kontantstøtte som del av familieinntekten. EUs lavinntektsdefinisjon

¹ Barn i familier med høy finansformue (større enn 250 000 kroner per forbruksenhet i 2004-kroner) inngår ikke i gruppen med lavinntekt.

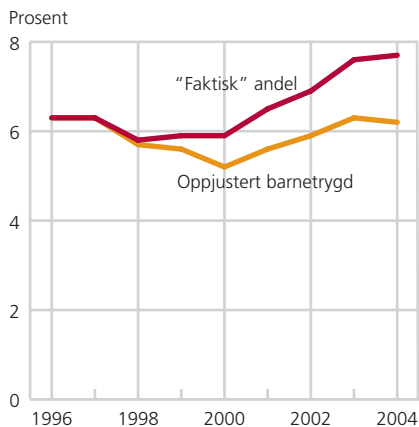
Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Utviklingen i mottatt barnetrygd (inkludert forsørgerfradrag) og kontantstøtte. Milliarder 2004-kroner. 1996–2004

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Andel barn 0–15 år i familier med lavinntekt.¹ Med og uten oppjustert barnetrygd. EUs lavinnteksdefinisjon

¹ Barn i familier med høy finansformue (større enn 250 000 kroner per forbruksenhet i 2004-kroner) inngår ikke i gruppen med lavinntekt.

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Nærmere om metoden for å oppjustere barnetrygden

For å oppjustere barnetrygden til det nivået den hadde i 1996 har vi for hvert år økt beløpet i mottatt barnetrygd, slik at det gjennomsnittlige beløpet i barnetrygd for alle barn 0–15 år blir det samme som det den tilsvarende gruppen faktisk mottok i 1996. For i noen grad å kontrollere for demografiske endringer som kan ha funnet sted i årene etter 1996, er barnetrygden beregnet per forbruksenhet. Vi har altså oppjustert mottatt barnetrygd for de enkelte årene med en faktor som gir samme beløp i gjennomsnitt per forbruksenhet for hvert av årene 1997–2004, som det beløpet som faktisk ble mottatt av alle barn i 1996. I 1996 mottok barnefamiliene i gjennomsnitt 17 600 «2004-kroner» i barnetrygd (inklusive forsørgerfradraget) per forbruksenhet. I 2004 mottok gjennomsnittsfamilien 12 800 kroner (per forbruksenhet) i barnetrygd. Vi må altså oppjustere mottatt barnetrygd i 2004 med 4 800 kroner, eller med 38 prosent, for å få tilsvarende beløp som i 1996.

Denne metoden fanger likevel ikke helt opp demografiske forskyvninger som kan ha funnet sted i perioden, for eksempel om det har skjedd store endringer i andelen barn under tre år i perioden (som har rett på småbarnstillegg), endringer i andelen barn av enslige forsørgere (som har rett på utvidet barnetrygd) eller endringer i andelen barn bosatt i Finnmark/Nord-Troms som får et tillegg i barnetrygden.

En alternativ metode er å oppjustere de enkelte barnetrygdsatsene (og forsørgerfradraget) for 1996 med konsumprisindeksen. Resultatet ved bruk av denne metoden gir imidlertid samme resultat (2004) som for den metoden som benyttes her.

den alternative lavinnteksdefinisjonen (OECDs metode) viser at om lag samme antall barn flyttes over lavinnteksgrensen i 2004 ved en oppjustert barnetrygd som det kontantstøtten gjør (rundt 8 000 barn).

En oppjustert barnetrygd utjevner mer enn kontantstøtten

I inntektsbegrepet der vi oppjusterer barnetrygdsatsene til nivået for 1996, inngår også kontantstøtten. Med andre ord vil barnefamiliene ved dette inntektsbegrepet få i «både pose og sekk», det vil si de nyter godt av både innføringen av kontantstøtte og oppjustering av barnetrygden. Vi skal derfor avslutningsvis se på et tredje «scenario» der vi tenker oss en situasjon der kontantstøtten ikke var med i hele tatt, men at barnetrygden hele tiden ble oppjustert til nivået den hadde i 1996. Vi vil nå på sett og vis få et bilde av hvilke av de to stønadene som betyr mest når det gjelder å avhjelpe lavinntekt blant barnefamilier.

Figur 6. Andelen barn 0–15 år i familier med lavinntekt.¹ Inntektsbegrepet omfatter oppjustert barnetrygd, men ikke kontantstøtte. EUs lavinnteksdefinisjon

¹ Barn i familier med høy finansformue (større enn 250 000 kroner per forbruksenhet i 2004-kroner) inngår ikke i gruppen med lavinntekt.

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6 viser at i de første årene etter at kontantstøtten ble innført, ville andelen barn som hadde lavinntekt vært merkbart høyere dersom familiene ikke hadde kunnet motta kontantstøtte. En oppjustering av barnetrygden ville ikke klart å kompensere for manglende kontantstøtte. Men betydningen av kontantstøtten svekkes deretter gradvis, mens en oppjustert barnetrygd blir stadig mer viktig. Vi ser at linjene krysser hverandre i 2002. Fra nå av vil en oppjustert barnetrygd ha større betydning enn kontantstøtten når det gjelder å redusere andelen barn i lavinntektsgruppen.

Våre data stopper i 2004, men det er grunn til å tro at en oppjustert barnetrygd ville fått enda større betydning for lavinntektsfamilier i årene etter 2004. Årsaken er at barnetrygden heller ikke har hatt realvekst i perioden 2004–2007, mens kontantstøtten på sin side har blitt mindre populær og dermed er «billigere» for det offentlige⁹.

Også tidligere studier har konkludert med at familiestønader av typen barne-trygd er blant de stønadene som betyr mest når det gjelder å redusere forekomsten av lavinntekt (Andersen mfl. 2003). Dette skyldes blant annet at lavinntektsgruppen består av mange familier som mottar relativt mye i barne-trygd, for eksempel enslige forsørgere og par med mange barn. Det kan dermed synes som et paradoks at den viktigste av alle familiestønader gradvis har fått svekket realverdi i den samme perioden hvor antallet barn med lavinntekt har økt.

Har barnetrygden kommet i skyggen av kontantstøtten?

Vi kan altså konkludere med at de positive virkningene som innføringen av kontantstøtten hadde for barn i lavinntektsfamilier, mer eller mindre ble reversert som følge av redusert barnetrygd. Det var i 2004 om lag like mange barn som ble løftet over lavinntektsgrensen gjennom kontantstøtten, som det er barn som har havnet under lavinntektsgrensen på grunn av redusert realverdi av barnetrygden. Men det er likevel ikke nødvendigvis de samme barna som påvirkes av disse endringene. «Vinnerne» er først og fremst barn i familier som mottar kontantstøtte, det vil si primært barn i aldersgruppen 1–3 år. «Taperne» er på sin side barn i lavinntektsfamilier som ikke mottar kontantstøtte, men som har fått mindre i barnetrygd. Dette gjelder først og fremst de litt eldre barna, barn i store familier og barn av enslige forsørgere. Det ser også ut som at innføringen av kontantstøtte ikke har medført en reell økning i kontantoverføringene til barnefamiliene. Utgiftene som gikk med til å finansiere kontantstøtten, ser ut til i stor grad å ha blitt dekket inn gjennom reduserte barnetrygdtytelser og fjerning av forsørgerfradraget.

¹ Mange av disse barnefamiliene vil imidlertid bare kortvarig ha lavinntekt. Som det vil gå fram i en annen artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, er antallet barn i familier med «vedvarende» lavinntekt klart lavere enn antall barn i familier med årlig lavinntekt.

² For å bli definert som yrkestilknyttet i inntektsstatistikken må en person ha yrkesinntekter større enn minstepensjonen til en enslig, det vil si høyere enn om lag 104 000 kroner i 2004.

³ På sikt er det likevel bare for enslige forsørgere med ett barn at effekten er positiv. For de med to eller flere barn vil det ekstra småbarnstillegget være mindre enn det beløpet den ordinære barnetrygden ble redusert med som følge av underreguleringen mellom 1996 og 2004.

⁴ Forsørgerfradraget var et fradrag i utlignet skatt som ble gitt til foreldre med barn under 18 år. Fradraget ble opphevet i 2001. Barnetrygden ble fra samme tidspunkt økt med et tilsvarende beløp (om lag to milliarder kroner).

⁵ Dette tillegget ble fjernet 1. august 2003. Fra samme tidspunkt ble kontantstøtten økt med et tilsvarende beløp.

⁶ Dette har igjen ført til at husholdninger med barn de siste årene har hatt en svakere utvikling i reallønn etter skatt sammenlignet med husholdninger uten barn (Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, 2006).

⁷ Vi viser til Epland og Kirkeberg (2007) for en nærmere omtale av beregningsgrunnlaget.

⁸ Det vil i tillegg være slik at «nytteverdien» av en økning i en generell stønad som barnetrygd vil være størst for de familiene som har de laveste inntektene. Tilsvarende vil også en reduksjon i de samme kontantoverføringene ha størst negative konsekvenser for de samme familiene.

⁹ Budsjettallene for 2006 viser at utgiftene til kontantstøtte var mer enn en halv milliard kroner lavere enn året før, 2005. (St. prp. 1, Statsbudsjettet 2006-2007).

Referanser

- Andersen, A. S., J. Epland, T. Wennemo og R. Aaberge (2003): Økonomiske konjunkturer og fattigdom: En studie basert på norske inntektsdata, 1979-2000, *Tidsskrift for Velferdsforskning*, Nr. 2, Fagbokforlaget.
- Daugstad, G (2006): *Omfang og bruk av kontantstøtte blant barn med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn*, Rapport 2006/26, Statistisk sentralbyrå.
- Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (2006): *Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2006*, NOU 2006:11. Arbeids- og inkluderingsdepartementet (<http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/NOUer/2005/NOU-2005-07/3.html?id=390455>).
- Epland, J. (2001): *Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling, årsaker*, Rapport 2001/9, Statistisk sentralbyrå.
- Epland, J. og M. I. Kirkeberg (2007): *Barn i lavinntektsfamilier: 1996–2004*, Rapport 2007/33, Statistisk sentralbyrå.
- Fløtten, T., Dahl, E. og A. Grønningsæter (2001): *Den norske fattigdommen: Hvordan arter den seg, hvor lenge varer den og hva kan vi gjøre med den?* Fafo-notat 2001:16, Oslo: Fafo.
- Kirkeberg, M. I. og J. Epland (2007): *Barn i familier med vedvarende lavinntekt: Hvor bor de?* *Samfunnsspeilet* 4/2007, Statistisk sentralbyrå.
- Lyngstad, J. og J. Epland (2003): *Barn av enslige forsørgere i lavinntektsusholdninger. En analyse basert på registerdata*, Rapport 2003/12, Statistisk sentralbyrå.
- NAV (2007): *Personer med stønad fra folketrygden og fra andre ordninger administrert av NAV. 1997–2006*. <http://www.nav.no/805339173.cms>.
- St. prp. nr. 1 (2006-2007): *Oversikt over budsjettforslaget til BLD*. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/regpubl/stprp/20062007/Stprp-nr-1-2006-2007-/2.html?id=212992>
- Ytrehus, S. (2004): *Fattige barn i Norge: Hvem er de og hvor bor de?* Fafo-rapport 445, Oslo: Fafo.

Hvor bor de?

Det er store geografiske variasjoner i forekomsten av lavinntekt blant barn. Oslo og Drammen skiller seg ut blant byene ved å ha mange barn i familier med lave inntekter. Men også i en del småkommuner finner vi høye andeler barn som har familieinntekter under lavinntektsgrensen. Dette synliggjør at lokale tiltak, ikke bare overordnede nasjonale tiltak, kan være av betydning for å bekjempe dårlige økonomiske levekår blant barn i Kommune-Norge.

*Mads Ivar Kirkeberg og
Jon Epland*

Mange norske barnefamilier har opplevd en stor velstandsøkning de siste årene. Mellom 1990 og 2004 fikk en typisk tobarnsfamilie en inntektsøkning på nær 30 prosent målt i faste priser. De barna som tilhørte en slik familietype i 2004, opplevde dermed at familien hadde en inntekt etter skatt som var nesten 140 000 kroner høyere enn det barn i tilsvarende familier hadde til disposisjon i 1990 (Statistisk sentralbyrå 2007a). Det er likevel ikke slik at veksten er likt fordelt innenfor alle barnefamilier. Samtidig med at inntektene har økt, har også inntektsulikheten blitt større. Som vi kan lese i en annen artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet (Epland og Kirkeberg 2007), viser statistikken en økning i tallet på barn med lavinntekt de siste årene. Det er altså ikke alle barn som i like stor grad har fått ta del i inntektsveksten.

I de siste årene har det kommet flere rapporter som på ulikt vis beskriver situasjonen til økonomisk utsatte barn her i landet (Epland 2001, Lyngstad og Epland 2003, Ytrehus 2004, Sandbæk 2004 og Thorød 2006). Undersøkelsene har ulike innfallsvinkler og metodikk, men de viser alle at «barnefattigdom» eksisterer også i et av verdens rikeste land, selv om omfanget varierer avhengig av blant annet målemetode. Siden slutten av 1990-tallet har bekjempelse av fattigdom stått høyt på den politiske dagsorden. I forbindelse med siste statsbudsjett la regjeringen fram en ny handlingsplan mot fattigdom. Der pekes det på at det er viktig at alle barn sikres samme rett og mulighet til utvikling uavhengig av foreldrenes økonomi, utdanning og etnisk eller geografisk tilhørighet (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2006).

Men barn og lavinntekt har ikke bare fått økt politisk oppmerksomhet i Norge. Også i mange andre europeiske land har man vist fornyet interesse for fattigdom blant barn. I noen land, som for eksempel Belgia, Irland og Storbritannia, har regjeringene satt konkrete mål med det for øye helt å fjerne fattigdom blant barn (Vleminckx og Smeeding 2000).

Vedvarende lavinntekt kan føre til sosial utestengning

Motivene for å forbedre de økonomiske levekårene til vanskeligstilte barnefamilier er mange og åpenbare. For det første har barn ikke samme muligheter som voksne i arbeidsfør alder til selv å påvirke sine levekår, men er avhengig av å bli forsørget av familien de tilhører. I de fleste vestlige land er ikke «barnefattigdom» forbundet med materiell nød, men heller med faren for utestengning fra ulike sosiale arenaer. Barn som vokser opp i familier med lav inntekt, vil stå i fare for ikke å kunne delta i samme type akti-

Mads Ivar Kirkeberg er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk (mads.kirkeberg@ssb.no).

Jon Epland er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk (jon.epland@ssb.no).

viteter eller kjøpe de samme forbruksgodene som sine venner. I verste fall kan dette føre til sosial utestengning. Undersøkelser har vist at fattigdom kan virke reproduserende, det vil si at den går i arv fra en generasjon til den neste. Barn som vokser opp i ressursvake familier (det vil si foreldrene har lave inntekter, lav utdanning og svak yrkestilknytning), har også større sannsynlighet for selv å «arve» de samme karakteristika (Unicef 2000). Men dette vil også ha en samfunnsøkonomisk konsekvens. Med lavinntekt blant barn risikerer både individ og samfunn at både utdanningspotensial og framtidig arbeidskraft går tapt. Det var trolig dette den nåværende britiske statsministeren, tidligere finansminister, Gordon Brown hadde i tankene da han under framleggingen av den britiske «tiltaksplanen» mot barnefattigdom utalte at «barn utgjør 20 prosent av befolkningen, men 100 prosent av framtiden» (Blair 1999).

For å kunne iverksette målrettede tiltak i bekjempelse av fattigdom generelt, og fattigdom blant barn spesielt, er ansvarlige myndigheter avhengig av offisiell statistikk på området. Innenfor EU er det utarbeidet en rekke sosiale indikatorer som benyttes til å overvåke utviklingen i fattigdom og sosial eksklusjon innen medlemslandene, og i de nye planene varsles økt fokus på utvikling av indikatorer knyttet til barnefattigdom (Eurostat 2007). Også Norge leverer ulike indikatorer for lavinntekt til EUs statistikkbyrå, Eurostat.

I denne artikkelen skal vi se litt nærmere på andelen barn som tilhører familier med såkalt vedvarende lavinntekt (se egen boks), og i hvilken grad vi finner geografiske forskjeller rundt om i landet. Vi skal også se nærmere på hva som kjennetegner de områdene i Norge hvor vi finner en opphopning av barn med dårligere økonomiske levekår.

Flest barn med vedvarende lavinntekt i Oslo – færrest i Finnmark

Tabell 1 gir en fylkesoversikt over andelen barn 0–15 år som har vedvarende lavinntekt i perioden 2002–2004¹.

Inntektsbegrep og analyseenhet

Det inntektsbegrepet som benyttes i beskrivelsen av lavinntekt, er inntekt etter skatt. Dette begrepet framkommer etter følgende regnskap:

Inntekt etter skatt = Lønnsinntekt

- + netto næringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd og avskrivninger
- + brutto kapitalinntekt (renteinntekter og avkastning på verdipapir)
- + sum overføringer (pensjoner og stønader)
- utlignet skatt og negative overføringer (underholdsbidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold).

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste kontante inntektene familiene mottar, må en være oppmerksom på at dette begrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsnivå. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte «svarte» inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Av samme prinsipp er heller ikke renteutgifter trukket fra.

Det er barn under 16 år som er analyseenheten i denne artikkelen. Men siden barn som oftest blir forsørget av foreldre eller andre voksne i husholdningen, har det lite mening å se på de individuelle inntektene til disse barna. Det er derfor den samlede inntekten til alle familiemedlemmer (familieinntekten) som avgjør om et barn tilhører lavinntektsgruppen, eller ikke. Ulike registeropplysninger er benyttet for perioden 1996–2004 for å kartlegge familiesammensetningen til barna og derigjennom gi et godt bilde av disse barnas økonomiske velferd. Tallene omfatter barn tilhørende familietyperne ektepar med barn, samboerpar med felles barn og enslig mor eller far med barn. Tallene for 2004, som er det siste året vi studerer i denne artikkelen, viser at 94 prosent av alle barn under 18 år tilhører en av disse familietyperne.

Vedvarende lavinntekt

Vedvarende lavinntekt er definert på bakgrunn av det beløpet som utgjør gjennomsnittet av de årlige medianinntektene for hele befolkningen i en treårsperiode (omregnet til faste priser). Det er i tillegg benyttet to ulike lavinntektsdefinisjoner: en basert på OECDs ekvivalensskala med lavinntektsgrense satt lik 50 prosent av mediangjennomsnittet, og en annen basert på EUs ekvivalensskala med lavinntektsgrense lik 60 prosent av mediangjennomsnittet.

I følge OECDs skala skal første voksne person ha vekt lik 1,0, neste voksne vekt lik 0,7, mens barn får vekt lik 0,5. Tilsvarende vekter for EUs skala er henholdsvis 1,0, 0,5 og 0,3. EU benytter dermed en ekvivalensskala som i større grad vektlegger stordriftsfor-deler innenfor husholdningene.

Ifølge OECDs lavinntektsdefinisjon defineres alle personer med en gjennomsnittlig husholdningsinntekt per forbruksenhet lavere enn 90 000 kroner i treårsperioden 2002–2004 som å ha vedvarende lavinntekt. Tilsvarende lavinntektsgrense basert på EUs definisjon er 130 000 kroner.

Barn som tilhører en familie med bruttofinanskapital per forbruksenhet (EU-skala) høyere enn 250 000 kroner er utelatt fra lavinntektsgruppen.

Enkelte andre fattigdomsstudier (Langørgen mfl. 2003 og Mogstad 2005) har forsøkt å ta hensyn til geografiske forskjeller i bo-kostnader ved å beregne såkalte regionspesifikke lavinntektsgrenser, men det er ikke gjort i denne artikkelen.

Tabell 1. Andel og antall barn 0-15 år i familier med vedvarende lavinntekt i 2002–2004. OECDs og EUs målemetode. Fylker

	OECDs målemetode		EUs målemetode	
	Andel barn 0-15 år	Antall barn 0-15 år	Andel barn 0-15 år	Antall barn 0-15 år
Hele landet	3,5	26 782	5,6	43 710
Oslo	7,4	5 382	10,8	7 815
Telemark	4,1	1 091	7,0	1 850
Østfold	4,0	1 638	6,6	2 725
Aust-Agder	3,9	692	6,4	1 136
Hedmark	3,7	1 071	6,3	1 820
Buskerud	3,7	1 471	6,2	2 443
Oppland	3,7	1 052	6,0	1 733
Vest-Agder	3,6	1 058	5,8	1 720
Nord-Trøndelag	3,1	701	5,5	1 245
Nordland	3,2	1 263	5,3	2 113
Sør-Trøndelag	3,1	1 431	5,3	2 425
Vestfold	3,0	1 073	5,1	1 817
Troms Romsa	2,7	716	4,8	1 261
Hordaland	2,8	2 223	4,8	3 837
Rogaland	2,9	2 185	4,7	3 566
Møre og Romsdal	2,8	1 174	4,6	1 946
Sogn og Fjordane	2,5	482	4,1	799
Akershus	2,1	1 836	3,4	3 052
Finnmark Finnmarku	1,9	243	3,2	407

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier. Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1 viser en relativt stor spredning i andelen barn med lavinntekt – både når EUs og OECDs målemetoder benyttes. For hele landet utgjorde andelen barn med lavinntekt 5,6 prosent i 2002–2004 ifølge EUs beregningsmetode. Elleve av landets fylker har en lavere andel enn landsgjennomsnittet. Blant fylkene med en høyere andel står Oslo i en særstilling, hvor mer enn hvert tiende barn i alderen 0–15 år bor i familier med vedvarende lavinntekt. Fylket med lavest andel barn i lavinntektsfamilier er Finnmark med 3,2 prosent, fulgt av Akershus med 3,4 prosent. Barn i Oslo har med andre ord mer enn tre ganger høyere sannsynlighet for å havne i lavinntektsgruppen enn barna i vårt nordligste fylke.

Det samme mønsteret framtrer når vi også ser på OECDs beregningsmetode for lavinntekt. Elleve fylker har en høyere andel barn med lavinntekt enn landsgjennomsnittet, som er 3,5

prosent for perioden 2002–2004. Oslo skiller seg igjen ut med flest økonomisk utsatte barn, både som relativ andel og i absolutt antall, mens Finnmark har lavest andel og færrest antall barn under lavinntektsgrensen.

Tabell 1 viser også andre geografiske forskjeller. Sannsynligheten for at et barn skal tilhøre lavinntektsgruppen er størst på Østlandet, uavhengig av valg av målemetode. Både Østfold, Hedmark, Oppland og Buskerud har de høyeste andelen barn i lavinntektsfamilier sammen med Oslo, mens Akershus er unntaket med en relativt lav andel barn i lavinntektsgruppen. Telemark sammen med Agder-fylkene har også andeler barn med lavinntekt til dels godt over landsgjennomsnittet. På Vestlandet, i Midt-Norge og videre

nordover i Norge har samtlige fylker klart lavere andeler enn landet sett under ett.

De geografiske forskjellene endres når innvandrerbarn «utelates»

En rekke undersøkelser har vist at barn med ikke-vestlig landbakgrunn er sterkt overrepresentert i lavinntektsgruppen. I hvilken grad påvirker dette forskjellen mellom de ulike fylkene når det gjelder andelene barn med lavinntekt? I figur 1 viser vi hvordan andelen barn med vedvarende lavinntekt 2002–2004 synker i fylkene når vi utelater barna med ikke-vestlig landbakgrunn. Figuren viser andelene ved bruk av EUs beregningsmetode, men endringene blir stort sett de samme når også OECDs metode benyttes. Innvandrerbarna omfatter både de som har kommet til landet som førstegenerasjonsinnvandrere, og barn som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre (etterkommere).

Figur 1 viser at forskjellen mellom fylkene i andelen barn som tilhører lavinntektsfamilier, endres drastisk når ikke-vestlige barn utelates fra analysen. Ikke overraskende er endringen spesielt stor for Oslo med en høy bokonsentrasjon av innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn. Andelen barn i hovedstaden som har lavinntekt, faller fra 10,8 til 3,3 prosent når ikke-vestlige barn utelates fra datagrunnlaget. Ved denne målemetoden plasseres Oslo blant fylkene som har lavest andel barn med lavinntekt; kun Akershus og Finnmark ligger lavere. På «topp» havner nå Hedmark med en andel på 5,4 prosent av barna under lavinntektsgrensen, tett fulgt av Telemark med 5,3 prosent.

Få kommuner uten barnefamilier med vedvarende lavinntekt

Tabell 2 viser at det er svært få kommuner som ikke har noen familier med barn i alderen 0–15 år med vedvarende lavinntekt i 2002–2004. Kun fem kommuner hadde ingen barn med lavinntekt når EUs lavinntektsgrense ble lagt til grunn, og det samme gjaldt 20 kommuner etter OECDs lavere grense for lavinntekt. Samtlige av disse kommunene er småkommuner. De aller fleste av dem har mindre enn 1 000 innbyggere, mens kun én kommune har mer enn 2 000 innbyggere (Båtsfjord i Finnmark). De fem kommunene uten barn med lavinntekt etter EUs målemetode, er Rømskog i Østfold, Bykle i Aust-Agder, Berg i Troms og de to Rogalandskommunene Bokn og Utsira.

I landet totalt var andelen barn med vedvarende lavinntekt 5,6 prosent, etter EUs målemetode. 179 kommuner har en høyere andel barn med vedvarende lavinntekt etter denne metoden. Etter OECDs beregningsmetode var andelen 3,5 prosent for hele landet. 158 kommuner har en høyere andel enn dette landsgjennomsnittet. Som vi ser ut fra tabellen har svært mange kommuner en andel med barn i lavinntektsfamilier som ligger i intervallene rundt landsgjennomsnittet.

Noen kommuner skiller seg ut med svært høye andeler barn i lavinntektsgruppen. I følge EUs målemetode er det tre kommuner som har en andel på mer enn 15 prosent. Disse kommunene er Hattfjelldal i Nordland (17,8 prosent), Rennebu i Sør-Trøndelag (16,1 prosent) og Etnedal i Oppland (15,6 prosent). Disse er alle små kommuner med under 3 000 innbyggere.

Hattfjelldal ligger også på «topp» når andelen økonomisk utsatte barn måles ved hjelp av OECDs metode, sammen med Lavangen i Troms, Marnardal i

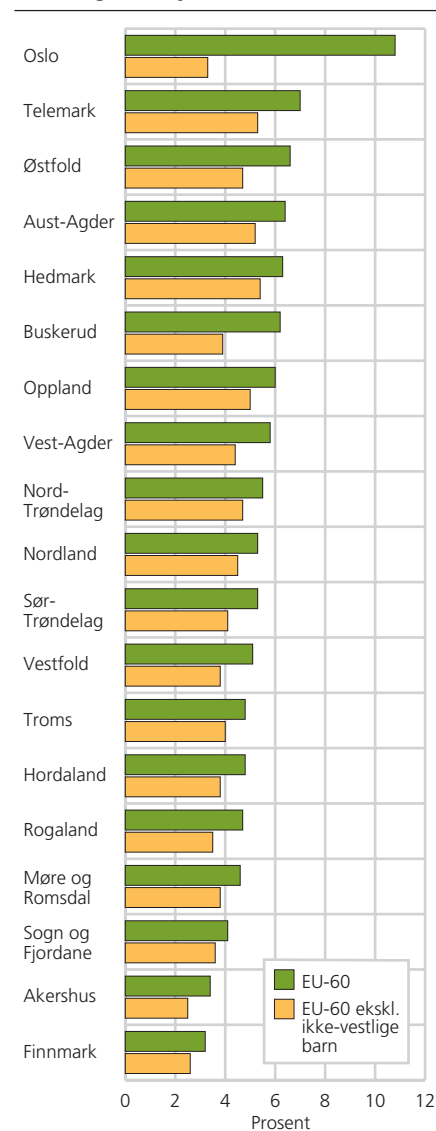
Begrep

Innvandrerbefolkningen: Utenlandsfødte og norskfødte personer med to utenlandsfødte foreldre (og fire utenlandsfødte besteforeldre).

Vestlige land: Omfatter Norden, øvrige Vest-Europa (unntatt Tyrkia), Nord-Amerika og Oseania.

Ikke-vestlige land: Omfatter Øst-Europa, Tyrkia, Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika.

Figur 1. Andelen barn 0–15 år i familier med vedvarende lavinntekt 2002–2004. EUs målemetode for lavinntekt. Inklusive og eksklusive barn med ikke-vestlig landbakgrunn. Fylker

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. Antall kommuner, etter andelen barn 0–15 år i familier med vedvarende lavinntekt. 2002–2004. EUs og OECDs målemetoder

Antall kommuner	
EU-60	
Ingen lavinntekt	5
0,1 - 2,9 prosent	60
3,0 - 4,9 »	133
5,0 - 6,9 »	133
7,0 - 9,9 »	76
10,0 - 14,9 »	24
15 prosent og høyere	3
OECD-50	
Ingen lavinntekt	20
0,1 - 2,9 prosent	197
3,0 - 4,9 »	145
5,0 - 6,9 »	43
7,0 - 9,9 »	24
10 prosent og høyere	5

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier. Statistisk sentralbyrå.

Vest-Agder og de to nabokommunene Sør-Aurdal og Etnedal i Oppland. I alle disse fem kommunene levde mer enn hvert tiende barn i familier med så små økonomiske ressurser at de havnet i lavinntektsgruppen i 2002–2004. Men igjen er alle disse kommunene småkommuner med relativt få innbyggere². Også andre undersøkelser viser at mange av barna i lavinntektsfamilier bor i mindre kommuner. Ytrehus (2004) fant for eksempel at halvparten av barn i inntektsfattige hushold i 2001 bodde i kommuner med et innbyggerantall under 30 000.

Hva kjennetegner kommuner som har mange barn med vedvarende lavinntekt ...

Finnes det visse andre særtrekk ved kommuner som har høye andeler med barn under lavinntektsgrensen? I tabell 3 har vi plukket ut de 25 kommunene som har høyest andel barn 0–15 år med vedvarende lavinntekt i 2002–2004. Men vi har satt som krav at kommunen skal ha minst 500 barn i denne aldersgruppen midt i perioden; dette for å kunne ha nok observasjoner til å se på ulike karakteristika ved barnefamilieene i kommunen, slik som innvandrerbakgrunn, yrkestilknytning, antall barn i familien, mottak av økonomisk sosialhjelp og om familien til barnet driver egen næringsvirksomhet. Vi holder oss her til kun å måle lavinntekt ved hjelp av EUs metode – 60 prosent av mediangjennomsnittet for 2002–2004.

Av de i underkant 44 000 barna som har vedvarende lavinntekt etter denne målemetoden, finner vi nesten en firedel i de 25 kommunene i tabell 3. Rennebu i Sør-Trøndelag har høyest andel med 16,1 prosent, fulgt av Gjerstad i Aust-Agder med 12,6 prosent og Sør-Aurdal i Oppland med 12,2 prosent. Dette er alle mindre kommuner, men vi finner også store bykommuner som Oslo og Drammen blant de 25 på «topp».

Hvis vi ser på ulike karakteristika ved disse 25 kommunene, er det noen særtrekk som framtrer. Andelen barn med ikke-vestlig landbakgrunn i kommunene påvirker lavinntektsandelen mye. Blant de 25 kommunene er det kun Oslo og Drammen som har en sterk overrepresentasjon av ikke-vestlige barn, som bidrar sterkt til den høye andelen med vedvarende lavinntekt. I de øvrige kommunene har de aller fleste en andel ikke-vestlige barn som ligger under landsgjennomsnittet. Det er uansett en klar tendens til at andelen barn med lavinntekt er høyere jo høyere andel ikke-vestlige barn som er bosatt i kommunen³.

Hvis vi ser på andelen yrkestilknyttede i barnefamilieene, finner vi ofte en sammenheng mellom manglende tilknytning til arbeidslivet og en høy andel barn med lavinntekt i kommunen. Andelen barn som tilhører en familie uten noen yrkestilknyttede gjennom hele perioden 2002–2004, ligger for de fleste av de 25 kommunene høyere enn landsgjennomsnittet på 4 prosent. I for eksempel Gjerstad kommune har mer enn hvert tiende barn ingen yrkestilknyttede i familien. Men sammenhengen er ikke helt entydig. I Sør-Aurdal som har omtrent samme lavinntektsandel som Gjerstad, er andelen barn uten yrkestilknyttede i familien under 3 prosent. Ytrehus (2004) fant heller ingen entydig sammenheng mellom andelen arbeidsledige i kommunen og andelen barn under lavinntektsgrensen.

Tidligere studier (Statistisk sentralbyrå 2007b) har vist at mer barnerike familier er overrepresentert i lavinntektsgruppen. På landsbasis tilhørte drøyt 7 prosent av alle barn 0–15 år familietyperen «par med fire eller flere barn» i

Tabell 3. Andel barn 0–15 år i familier med vedvarende lavinntekt i perioden 2002–2004. EUs målemetode. 25 kommuner med høyest andel barn med vedvarende lavinntekt blant kommuner med minst 500 barn 0–15 år per 1. januar 2003, etter ulike kjennemerker

	Andel barn 0-15 år									
	Lavinntekt 2002-2004	Ikke-vestlig landbakgrunn	Lavinntekt ekskl. ikke-vestlige barn	Ingen yrkestilknyttede i familien i perioden	To yrkestilknyttede i familien i perioden	Par med fire eller flere barn	Enslig forsørger med tre eller flere barn	Mottatt sosialhjelp minst en gang	Mottatt sosialhjelp i alle tre år	Familien har egen næringsvirksomhet
Hele landet	5,6	6,3	3,9	4,0	52,4	7,1	2,4	9,4	2,7	15,5
1635 Rennebu	16,1	0,0	16,1	4,0	48,0	7,8	2,5	11,1	3,7	46,3
0911 Gjerstad	12,6	5,1	11,0	10,9	42,0	14,3	2,9	23,5	11,2	17,5
0540 Sør-Aurdal	12,2	2,6	10,6	2,8	51,0	17,8	1,7	15,5	6,2	42,0
1867 Bø (n)	12,1	3,9	11,4	6,0	54,0	3,9	2,5	15,3	3,4	29,7
1021 Marnadal	12,0	4,5	9,6	9,4	39,0	8,2	3,5	11,8	1,9	41,2
0822 Sauherad	11,5	5,8	7,6	9,3	48,0	11,9	3,3	14,5	3,6	28,4
1933 Balsfjord	11,2	0,5	11,1	5,0	54,0	8,5	3,8	11,1	2,2	26,5
1822 Leirfjord	11,1	6,6	5,7	6,0	51,0	19,3	1,6	22,0	4,2	26,5
0301 Oslo	10,8	25,8	3,3	7,5	47,3	6,8	3,1	12,0	4,3	13,1
0425 Åsnes	10,3	2,8	8,9	7,2	45,6	5,4	7,2	17,5	5,5	28,6
0602 Drammen	10,3	19,9	4,3	5,6	46,0	6,0	3,3	11,5	2,9	9,4
1724 Verran	10,3	1,4	9,2	4,0	44,0	9,6	4,1	6,2	0,7	17,5
0423 Grue	9,7	4,1	7,1	5,2	53,6	4,4	3,8	13,3	7,5	31,8
0516 Nord-Fron	9,6	2,4	7,9	3,2	54,8	3,3	2,4	10,1	3,1	30,7
0538 Nordre Land	9,6	1,6	9,3	3,6	46,8	9,8	3,7	9,5	4,1	22,9
0428 Trysil	9,2	1,8	9,1	4,3	52,3	3,7	3,0	11,9	3,6	28,0
0426 Våler	9,1	1,4	8,9	4,3	53,9	2,7	2,7	14,4	2,3	26,9
0817 Drangedal	9,1	1,6	7,7	4,8	41,0	7,7	2,3	12,5	3,7	26,4
1560 Tingvoll	9,1	5,9	4,5	6,0	59,0	9,1	1,9	9,3	1,1	27,3
0430 Stor-Elvdal	8,9	3,0	6,9	4,2	46,8	9,2	3,5	23,3	9,9	24,3
0520 Ringebu	8,8	2,9	7,6	2,2	50,2	11,0	0,4	8,4	3,1	37,7
0828 Seljord	8,7	1,6	8,6	6,9	54,0	6,6	3,2	12,7	5,3	31,7
0101 Halden	8,6	7,0	5,8	5,7	49,3	6,0	2,9	12,7	4,1	13,3
0928 Birkenes	8,6	3,5	7,2	5,8	41,0	9,2	3,8	7,5	2,0	25,7
1627 Bjugn	8,5	2,4	6,6	6,0	47,0	10,7	3,6	10,5	0,9	17,8

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier. Statistisk sentralbyrå.

perioden 2002–2004. Tabell 3 viser at i flere kommuner med høye lavinntektsandeler er det til dels en sterk overrepresentasjon av barn i denne familietyperen. I for eksempel Leirfjord kommune i Nordland tilhører nesten hvert femte barn en parfamilie med fire eller flere barn. Vi ser også at det er et klart flertall av kommunene som har en høyere andel barn i familietyperen «enslig forsørger med tre eller flere barn», enn landsgjennomsnittet på 2,4 prosent.

I 21 av de 25 kommunene i tabell 3 er det en høyere andel barn som tilhører familier som har mottatt sosialhjelp minst en gang i perioden 2002–2004, enn hva gjennomsnittet for landet viser. I 18 av de 25 kommunene er det en overrepresentasjon av barn i familier som har mottatt økonomisk sosialhjelp i løpet av alle disse tre årene. Det er med andre ord en sterk samvariasjon mellom mottak av sosialhjelp og høye lavinntektsandeler blant barn i disse kommunene. Selv om ikke alle inntektsfattige barn lever i familier som samtidig mottar sosialhjelp, underbygger disse tallene at relativt mange barn i disse kommunene har dårligere økonomiske levekår, til tross for at sosialhjelpen sannsynligvis «løfter» noen av barna over lavinntektsgrensen.

Til slutt i tabell 3 ser vi på andelen barn hvor familien har egen næringsvirksomhet. Det er satt som krav at familien skal ha overskudd og/eller underskudd fra selvstendig næringsvirksomhet i alle tre årene 2002–2004. I nesten alle kommunene er det flere barn som lever i familier med næringsinntekt enn tilfellet er på landsbasis. I for eksempel kommunen med høyest andel barn i lavinntektsfamilier, Rennebu, har nesten halvparten (46 prosent) av barna foresatte som er personlig næringsdrivende. Inntektsstatistikken vil generelt ha problemer med å vise det «reelle» inntektsnivået for denne gruppen. Næringsdrivende har muligheter til å redusere inntektene både i form av avskrivninger og ved å trekke fra ulike utgifter til virksomheten, uten at dette nødvendigvis medfører en lavere levestandard (Kirkeberg mfl. 2003). I en del mindre kommuner, spesielt i primærnæringskommuner, kan disse måleproblemene medføre at andelen barn med lavinntekt overvurderes.

Foto: Colorbox

... og hva kjennetegner kommuner som har få barn med lavinntekt?

Tabell 4 viser de 25 kommunene med lavest andel barn i lavinntektsgruppen. Igjen har vi satt som krav at kommunen skal ha minst 500 barn i alderen 0–15 år. De 25 kommunene har til sammen 1 265 barn med vedvarende lavinntekt i perioden 2002–2004 – under 3 prosent av det totale antall barn i lavinntektsgruppen. Årdal kommune i Sogn og Fjordane har den laveste andelen barn i lavinntektsfamilier – kun 0,7 prosent, fulgt av Hammerfest med 1 prosent og Stranda i Møre og Romsdal med 1,4 prosent. Vi finner også mer befolkningstette kommuner som Bærum, Alta og Nittedal på denne lista.

Mange av de ulike kjennmerkene som beskrev kommunene med høye lavinntektsandeler blant barn, beskriver også kommunene med relativt lave andeler, men nå med «motsatt fortegn».

Nesten alle kommuner⁴ i tabell 4 har relativt lave andeler barn med ikke-vestlig landbakgrunn sammenlignet med landsgjennomsnittet på 6,3 prosent. For mange av disse kommunene er det derfor liten forskjell i lavinntektsandelene enten barn med ikke-vestlig bakgrunn «inkluderes» eller ikke.

Det er en høy grad av yrkestilknytning blant barnefamilieene i disse kommunene som har få barn under lavinntektsgrensen. Andelen barn som tilhører en familie uten noen yrkestilknyttede gjennom hele perioden 2002–2004, er lav i samtlige kommuner, og ingen ligger over landsgjennomsnittet på 4 prosent. I for eksempel Rennesøy kommune i Rogaland har alle barn i alderen 0–15 år yrkestilknyttede i sin familie. Det er også stort sett gjennomgående høye andeler med barn som har hatt to yrkestilknyttede i familien gjennom hele perioden 2002–2004.

Andelen barn som tilhører barnerike familier, varierer en god del i tabell 4, men sammenlignet med tabell 3 er det færre kommuner som har en overrepresentasjon av slike familier. Blant de 25 kommunene som har de høyeste lavinntektsandelene, var det i 19 kommuner flere barn som tilhørte familietypen «enslig forsørger med tre eller flere barn» enn gjennomsnittet for landet. Blant de 25 kommunene med de laveste lavinntektsandelene er det langt færre – åtte – kommuner som har en slik overrepresentasjon av enslige forsørgere med mange barn.

Tabell 4. Andel barn 0–15 år i familier med vedvarende lavinntekt i perioden 2002–2004. EUs målemetode. 25 kommuner med lavest andel barn med vedvarende lavinntekt blant kommuner med minst 500 barn 0–15 år per 1. januar 2003, etter ulike kjennemerker

	Andel barn 0-15 år									
	Lavinntekt 2002-2004	Ikke-vestlig landbakgrunn	Lavinntekt ekskl. ikke-vestlige barn	Ingen yrkestilknyttede i familien i perioden	To yrkestilknyttede i familien i perioden	Par med fire eller flere barn	Enslig forsørger med tre eller flere barn	Mottatt sosialhjelp minst en gang	Mottatt sosialhjelp i alle tre år	Familien har egen næringsvirksomhet
Hele landet	5,6	6,3	3,9	4,0	52,4	7,1	2,4	9,4	2,7	15,5
1424 Årdal	0,7	1,1	0,7	1,0	72,0	6,5	1,4	8,4	1,6	7,3
2004 Hammerfest ..	1,0	2,7	0,5	3,0	54,0	5,6	3,8	8,6	1,4	10,1
1525 Stranda	1,4	3,7	1,0	2,0	65,0	11,3	2,1	7,5	0,5	21,0
1416 Høyanger	1,5	1,4	1,5	1,0	66,0	9,2	1,2	8,5	2,4	17,6
1432 Førde	2,0	2,9	1,8	2,0	64,0	8,5	2,1	8,6	3,0	15,5
1420 Sogndal	2,1	1,2	2,0	2,0	63,0	5,8	2,6	7,2	0,9	21,9
1922 Bardu	2,1	1,3	2,1	1,0	61,0	5,0	0,8	7,5	0,3	12,5
2020 Porsanger	2,2	1,6	1,8	3,0	52,0	5,1	1,6	19,0	4,8	12,5
1259 Øygarden	2,3	2,3	2,4	2,0	43,0	13,5	2,3	14,1	1,7	8,5
1640 Røros	2,3	2,8	2,0	3,0	68,0	3,7	2,7	8,2	0,2	18,2
0612 Hole	2,4	1,7	1,3	2,0	64,0	3,1	0,9	4,8	0,9	22,3
1244 Austevoll	2,4	1,3	2,4	1,0	49,0	21,8	1,5	8,5	1,8	31,7
0238 Nannestad	2,5	2,5	2,4	2,4	55,6	4,9	2,7	7,2	1,6	15,9
1142 Rennesøy	2,5	0,7	2,3	0,0	57,0	9,2	1,2	3,1	0,9	34,9
1154 Vindafjord	2,5	0,1	2,5	1,4	62,0	13,8	1,4	3,9	0,2	35,9
2030 Sør-Varanger ..	2,5	4,8	1,7	2,0	53,0	6,4	1,8	12,2	2,4	9,1
0219 Bærum	2,6	5,8	1,8	1,9	60,6	4,3	1,5	5,0	1,7	12,5
1924 Målselv	2,6	0,3	2,3	4,0	59,0	8,2	2,9	8,9	1,8	13,2
0233 Nittedal	2,7	4,9	1,7	1,5	57,7	3,8	1,7	6,3	1,7	9,5
0620 Hol	2,7	3,1	1,6	2,4	59,0	5,1	1,8	9,9	2,7	27,1
1228 Odda	2,7	2,4	2,1	3,0	62,0	7,4	1,3	10,2	3,0	11,1
2012 Alta	2,7	1,2	2,4	4,0	45,0	14,0	2,9	11,6	2,4	12,6
1516 Ulstein	2,8	4,0	2,2	2,0	57,0	6,4	1,8	5,9	1,6	13,8
1750 Vikna	2,8	0,4	2,6	3,0	53,0	6,3	2,5	11,6	3,7	23,8
1122 Gjesdal	2,9	2,1	2,8	2,2	52,0	9,7	2,7	6,7	2,3	14,8

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier. Statistisk sentralbyrå.

Vi ser også at mottak av økonomisk sosialhjelp er langt mindre vanlig blant de 25 kommunene med få barn under lavinntektsgrensen. I kun fire av kommunene er det en høyere andel barn med familier som har mottatt sosialhjelp i løpet av alle tre årene 2002–2004, sammenlignet med andelen for landet i alt. I syv av de 25 kommunene er det en høyere andel enn landsgjennomsnittet som har mottatt sosialhjelp minst en gang i treårsperioden, mens dette gjaldt for 21 av de 25 kommunene med de høyeste lavinntekt-sandelene.

Barn i familier med vedvarende lavinntekt – først og fremst et storbyproblem

Vi har hittil vist at det er i småkommunene vi finner de høyeste relative andelene barn med lavinntekt. Men i absolutt antall er en stor andel av de økonomisk utsatte barna å finne i de største byene. I tabell 5 sammenlignes Oslo med andre norske storbyer⁵ i to perioder, 1996–1998 og 2002–2004. Lavinntekt er målt ved EUs metode – 60 prosent av mediangjennomsnittet i treårsperioden. Byene i tabellen dekker om lag 40 prosent av alle barn i lavinnteksgruppen.

Tabell 5. Andel og antall barn 0-15 år med vedvarende lavinntekt i periodene 1996-1998 og 2002-2004. EUs målemetode. Storbyer

	Lavinntekt 1996-1998		Lavinntekt 2002-2004		Lavinntekt 2002-2004 ekskl. barn med ikke- vestlig landbakgrunn		Andel barn 0-15 år med ikke-vestlig landbak- grunn i treårsperioden	
	Andel	Antall	Andel	Antall	Andel	Antall	Andel	Andel
	barn 0-15 år	barn 0-15 år	barn 0-15 år	barn 0-15 år	barn 0-15 år	barn 0-15 år	1996-1998	2002-2004
Hele landet	4,5	33 955	5,6	43 710	3,9	28 452	4,5	6,3
Av dette								
Oslo	8,1	5 746	10,8	7 815	3,3	1 780	21,1	25,8
Drammen	7,6	623	10,3	897	4,3	299	14,1	19,9
Porsgrunn/Skien	5,0	661	7,0	937	4,3	540	4,6	7,5
Fredrikstad/Sarpsborg	5,4	935	6,7	1 271	4,8	851	2,7	6,4
Kristiansand	5,2	675	5,6	764	3,9	484	7,0	8,5
Stavanger/Sandnes	4,4	1 312	5,2	1 608	3,3	945	5,4	7,2
Trondheim	4,6	1 131	5,1	1 307	3,4	821	4,0	5,1
Bergen	4,0	1 559	5,0	2 053	3,6	1 391	3,8	5,3
Tromsø	3,2	337	4,2	468	3,5	381	1,3	2,1

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier. Statistisk sentralbyrå.

Tallene viser at det har skjedd en del endringer mellom de to periodene. Andelen barn med lavinntekt har økt i alle byene, men økningen har vært størst i Oslo og Drammen. Disse to byene har de klart høyeste andelen barn med vedvarende lavinntekt i både 1996–1998 og 2002–2004. Drammen har en lavinntektsandel nesten like høy som hovedstadens. En viktig forklaring til dette er den langt høyere konsentrasjonen av barn med ikke-vestlig bakgrunn i Oslo og Drammen sammenlignet med de andre storbyene. I tre-årsperioden 2002–2004 hadde hvert fjerde barn i hovedstaden, og hvert femte barn i Drammen, ikke-vestlig landbakgrunn. Vi ser også at økningen i andelen innvandrerbarn mellom de to periodene har vært størst i disse to byene.

I 1996–1998 lå lavinntektsandelen blant barn i Stavanger/Sandnes, Bergen og Tromsø under landsgjennomsnittet. I 2002–2004 ligger disse byene fortsatt under nivået for landet totalt, men nå har også Trondheim en lavinntektsandel som er lavere enn i hele landet. Av storbyene er det Tromsø som har færrest barn under lavinnteksgrensen. Sannsynligheten for at et barn skal ha vedvarende lavinntekt er 2,5 ganger høyere i Oslo sammenlignet med vår nordligste storby.

Når barn med ikke-vestlig landbakgrunn «utelates» i målingen av lavinntekt, blir andelen relativt jevne for alle storbyene. Oslo, sammen med Stavanger/Sandnes, får nå den laveste andelen barn i lavinntektsfamilier med 3,3 prosent, mens Fredrikstad/Sarpsborg har den høyeste andelen med 4,8 prosent. Tallene illustrerer igjen at dårlige økonomiske levekår blant barn, spesielt i Oslo og Drammen, hovedsakelig er et innvandrerfenomen. For Oslos vedkommende skal vi se nærmere på dette og hvordan dette er med på å forklare de store forskjellene innenfor hovedstaden.

Flest barn med lavinntekt i Oslo indre øst

I perioden 1996–1998 bodde 17 prosent av alle barn 0–15 år med vedvarende lavinntekt i Oslo. I 2002–2004 hadde denne andelen økt noe, til 18 prosent (tabell 6).

Foto: Siri Boquist

Av Oslos 17 bydeler⁶ hadde ti bydeler i 1996–1998 en høyere andel barn i familier med lavinntekt enn andelen på landsbasis. I 2002–2004 er det elleve bydeler med en så høy lavinntektsandel. Forskjellen i lavinntekt mellom bydelene er meget stor. Oslo indre øst som består av bydelene Gamle Oslo, Grünerløkka og Sagene, skiller seg ut med de klart høyeste lavinntektsandelene. De laveste andelenene med barn som tilhører lavinntektsfamilier, finner vi i Oslo ytre vest med bydelene Ullern, Vestre Aker og Nordre Aker. Disse tre bydelene ligger alle under landsgjennomsnittet. I Gamle Oslo tilhørte hvert fjerde barn (25 prosent) i 2002–2004 en familie med vedvarende lavinntekt, mens på Ullern var denne andelen 3,5 prosent. Det er med andre ord mer enn syv ganger mer sannsynlig at et barn i Gamle Oslo tilhører lavinntektsgruppen, enn at et barn på Ullern gjør det.

Tabell 6. Andel og antall barn 0-15 år med vedvarende lavinntekt i periodene 1996-1998 og 2002-2004. EUs målemetode. Oslo med bydeler

	Lavinntekt 1996-1998		Lavinntekt 2002-2004	
	Andel barn 0-15 år	Antall barn 0-15 år	Andel barn 0-15 år	Antall barn 0-15 år
Hele landet	4,5	33 955	5,6	43 710
Oslo i alt	8,1	5 746	10,8	7 815
Gamle Oslo	21,7	975	25,1	1 063
Grünerløkka	17,9	671	22,6	786
Sagene	14,7	335	17,4	424
St. Hanshaugen	9,2	173	8,5	175
Frogner	5,6	172	8,8	281
Ullern	3,4	136	3,5	139
Vestre Aker	2,8	189	3,7	243
Nordre Aker	2,7	160	3,9	256
Bjerke	5,5	175	11,3	421
Grorud	7,8	283	12,9	522
Stovner	10,9	492	15,4	737
Alna	9,9	685	14,3	980
Østensjø	3,6	214	7,2	472
Nordstrand	3,7	235	3,8	252
Søndre Nordstrand	10,9	814	15,0	1 045
Sentrum	:	:	:	:
Marka	:	:	:	:
Uoppgitt bydel	:	:	:	:

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier. Statistisk sentralbyrå.

I likhet med Ytrehus (2004) finner vi at forskjellen mellom bydelene i Oslo er større enn forskjellen mellom kommunene med de laveste og høyeste andelen barn i lavinntektsfamilier. Ingen kommuner har så høye andeler barn med lavinntekt som bydelene i Oslo indre øst. Men samtidig har heller ingen av bydelene i Oslo ytre vest like lave andeler som kommunene med de laveste andelen barn i familier med lavinntekt.

Andelen barn med lavinntekt øker i nesten alle bydeler

I nesten alle bydeler har andelen barn i familier med lavinntekt økt mellom 1996–1998 og 2002–2004. Det eneste unntaket er St. Hanshaugen som har hatt en liten nedgang. I prosentpoeng har økningen vært størst i de to gamle drabantbyene Grorud og Bjerke samt i de nye drabantbyene Stovner, Alna og Søndre Nordstrand. Tabell 6 viser at det har skjedd endringer i bokonsentrasjonen av barn med lavinntekt mellom de to periodene. I 1996–1998 bodde 34 prosent av alle barna i lavinntektsgruppen i hovedstaden, i Oslo indre øst. I 2002–2004 er denne andelen falt til 29 prosent. Denne positive utviklingen kan ha sammenheng med det handlingsprogrammet som staten og kommunen i fellesskap har hatt for å bedre levekårene til voksne og barn i denne delen av Oslo. Handlingsprogrammet foregikk i perioden 1997–2006. Evalueringen av programmet viste at levekårene ble klart forbedret i denne perioden, blant annet er en mindre andel av befolkningen i Oslo indre øst uførepensjonerte, på attføring eller er langtidsmottakere av sosialhjelp (Barstad mfl. 2006).

Flere av barna i familier med lavinntekt er nå bosatt i Groruddalen. Nesten hvert femte barn (18 prosent) i hovedstadens lavinntektsgruppe bor nå i de gamle drabantbyene, sammenlignet med 12 prosent i 1996–1998. I de nye

Bydeler i Oslo

Oslo indre øst omfatter bydelene Gamle Oslo, Grünerløkka og Sagene.

Oslo indre vest omfatter bydelene St. Hanshaugen og Frogner.

Oslo ytre vest omfatter bydelene Ullern, Vestre Aker, Nordre Aker og Nordstrand.

Gamle drabantbyer omfatter bydelene Bjerke, Grorud og Østensjø.

Nye drabantbyer omfatter bydelene Stovner, Alna og Søndre Nordstrand.

drabantbyene har denne andelen vært uforandret mellom de to periodene, men det er i disse bydelene vi nå finner flest økonomisk utsatte barn. Blant barn i alle lavinntektsfamilier i Oslo bor 35 prosent i en av bydelene Stovner, Alna eller Søndre Nordstrand. Det er nå laget også et eget handlingsprogram for Groruddalen for perioden 2007-2011 hvor bedring av levekårene står sentralt. En av hovedutfordringene i programmet er å sørge for at så mange som mulig vil være i stand til å forsørge seg selv og sine nærmeste gjennom tilknytning til arbeidslivet (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2007).

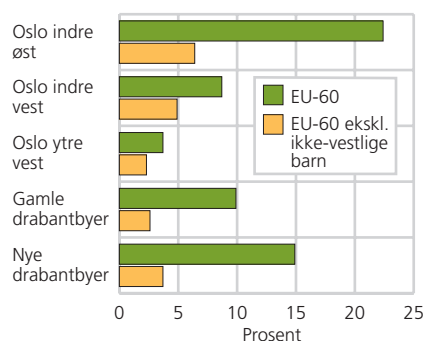
Mange ikke-vestlige bor i bydeler med mange økonomisk utsatte barn

I tabell 7 ser vi på noen kjennemerker ved bydelene i Oslo som er lik de vi benyttet til å beskrive kommuner med høye eller lave andeler barn som tilhører familier med lavinntekt. Mange av sammenhengene vi fant for kommunene, finner vi også for bydelene i hovedstaden. Igjen ser vi at områder med en høy andel barn under lavinntektsgrensen også har en høy andel barn med ikke-vestlig bakgrunn. I Oslo indre øst og i de gamle og nye drabantbyene finnes den største bokonsentrasjonen av ikke-vestlige barn. I Gamle Oslo har halvparten av barna i alderen 0–15 år bakgrunn fra Øst-Europa, Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika samt Tyrkia. Nesten like høye andeler finner vi i den gamle drabantbyen Grorud og i de nye drabantbyene Stovner, Alna og Søndre Nordstrand. I figur 2 er lavinntektsandelene vist både ved å inkludere og utelate barn med ikke-vestlig bakgrunn. Figuren illustrerer den sterke overrepresentasjonen av innvandrerbarn i lavinntektsgruppen. Andelen barn med lavinntekt i Oslo indre øst faller fra 22,4 til 6,4 prosent når ikke-vestlige utelates. I de nye drabantbyene faller tilsvarende andel fra 14,9 til 3,7 prosent. I Oslo ytre vest er derimot endringen mer marginal – fra 3,7 til 2,3 prosent.

Når vi tidligere studerte kommunene som har en høy andel barn under lavinntektsgrensen, fant vi at mange av disse kommunene hadde en høy andel barn i familier med dårlig tilknytning til yrkeslivet. Vi ser i tabell 7 at lav yrkestilknytning preger spesielt barnefamilier i de tre bydelene i Oslo indre øst. Den bydelen med høyest andel barn i lavinntektsfamilier, Gamle Oslo, har også den høyeste andelen barn som lever i familier uten inntekt av eget arbeid. I 2002–2004 opplevde hvert femte barn i denne bydelen at ingen av familiemedlemmene var yrkestilknyttede. Men vi ser også at i både nye og gamle drabantbyer er det en overrepresentasjon av barn uten yrkestilknytning i familien – sammenlignet med landet som helhet. Dette henger igjen sammen med den høye bokonsentrasjonen av ikke-vestlige innvandre i disse bydelene, hvor mange grupper (for eksempel tyrkere, pakistanere, somaliere) har en lav andel sysselsatte. Dette står i kontrast til bydelene i Oslo ytre vest – Ullern, Vestre Aker, Nordre Aker og Nordstrand⁷ – hvor yrkestilknytningen i barnefamilier er høyere enn på landsbasis. I disse fire bydelene er det også mer vanlig enn i landet totalt at to eller flere i familien er yrkestilknyttet. I alle de øvrige bydelene er det en underrepresentasjon i andelen barn som har flere yrkestilknyttede i familien.

Vi har tidligere sett at de mer barnerike familiene ofte havner i lavinntektsgruppen. Tabell 7 viser at bydelene som har en høy andel økonomisk utsatte barn, også har mange barnerike familier. Igjen skyldes mye av dette den høye konsentrasjonen av ikke-vestlige familier hvor barnetallet gjennomsnittlig ligger høyere enn i barnefamilier uten innvandrerbakgrunn. Oslo

Figur 2. Andelen barn 0–15 år i familier med vedvarende lavinntekt 2002–2004. Inklusive og eksklusive barn med ikke-vestlig landbakgrunn. Bydeler i Oslo

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7. Andel barn 0-15 år med vedvarende lavinntekt i perioden 2002-2004. EUs målemetode. Oslo med bydeler, etter ulike kjennemerker

	Andel barn 0-15 år								
	Lavinntekt 2002-2004	Ikke-vestlig landbakgrunn	Lavinntekt ekskl. ikke-vestlige barn	Ingen yrkestilknyttede i familien i perioden	To yrkestilknyttede i familien i perioden	Par med fire eller flere barn	Enslig forsørger med tre eller flere barn	Mottatt sosialhjelp minst en gang	Mottatt sosialhjelp i alle tre år
Hele landet	5,6	6,3	3,9	4,0	52,4	7,1	2,4	9,4	2,7
Oslo i alt	10,8	25,8	3,3	7,5	47,3	6,8	3,1	12,0	4,3
Gamle Oslo	25,1	49,8	6,9	20,2	25,9	11,9	6,1	29,7	11,8
Grünerløkka	22,6	38,5	7,4	15,6	32,5	9,0	3,2	21,8	10,6
Sagene	17,4	33,1	4,4	12,2	37,3	7,9	3,3	19,5	8,0
St. Hanshaugen	8,5	14,1	3,5	8,0	46,5	4,2	3,1	10,3	4,0
Frogner	8,8	8,4	5,7	7,3	44,4	3,1	1,7	8,5	2,9
Ullern	3,5	4,3	2,1	2,5	61,4	3,0	1,8	2,5	1,2
Vestre Aker	3,7	4,3	2,4	3,3	57,9	4,2	2,5	3,4	1,1
Nordre Aker	3,9	4,6	2,7	3,5	63,1	3,4	1,3	4,5	1,6
Bjerke	11,3	38,1	3,0	9,0	45,6	6,0	3,5	16,3	6,4
Grorud	12,9	43,8	3,2	7,5	40,7	8,6	4,0	16,0	4,8
Stovner	15,4	44,9	3,4	7,1	41,4	10,7	4,1	13,0	4,5
Alna	14,3	47,1	3,5	8,3	38,9	10,2	3,5	13,8	4,0
Østensjø	7,2	18,2	2,3	4,9	52,0	5,1	2,1	9,5	3,2
Nordstrand	3,8	7,0	1,9	3,5	57,5	3,4	1,8	5,9	1,6
Søndre Nordstrand	15,0	42,1	4,1	9,5	41,8	11,2	4,7	18,1	6,4
Sentrum	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Marka	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Uoppgitt bydel	:	:	:	:	:	:	:	:	:

Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier. Statistisk sentralbyrå.

indre øst og de nye drabantbyene har en til dels langt høyere andel barn i familietyperen «par med fire eller flere barn» enn tilsvarende andel på landsbasis. I alle de tre drabantbyene Stovner, Alna og Søndre Nordstrand tilhører mer enn hvert tiende barn en slik familie. Også enslige forsørgere med flere barn er overrepresentert i bydelene med høye lavinntektsandeler.

Mottak av økonomisk sosialhjelp varierer mye

Ikke overraskende finner vi at mange barnefamilier mottar økonomisk sosialhjelp i de samme bydelene der yrkestilknytningen er lav, og der mange barn lever i familier med små økonomiske ressurser. Oslo indre øst og drabantbyene «skårer» igjen høyest. Eneste unntak er den gamle drabantbyen Østensjø som ligger på landsnivået i mottak av denne støtten. I Oslo indre øst finner vi en sterk overrepresentasjon. I Gamle Oslo har familien til nesten hvert tredje barn mottatt sosialhjelp minst en gang i løpet av treårsperioden 2002–2004. På Grünerløkka og Sagene gjelder dette for hvert femte barn. Andelen faller imidlertid betraktelig når vi setter som krav at barnefamilien skal ha mottatt sosialhjelp i hvert av de tre årene. Dette tyder på at for mange familier er økonomisk sosialhjelp en mer midlertidig og sporadisk økonomisk støtte, selv om de tilhører lavinntektsgruppen gjennom hele perioden. Likevel har om lag hvert tiende barn i Oslo indre øst mottatt sosialhjelp i alle de tre årene vi studerer, mens andelen på landsbasis er 2,7 prosent. I både de nye og de gamle drabantbyene er det også en høyere andel barnefamilier som får sosialhjelp gjennom hele treårsperioden, enn i landet totalt.

Foto: Siri Boquist

I Oslo ytre vest er bruk av sosialhjelp langt mindre vanlig. I Ullern, Vestre Aker, Nordre Aker og Nordstrand er andelen barn i familier som mottar denne økonomiske støtten, langt lavere enn landsgjennomsnittet.

Boligmarkedet forklarer mye av bosettingsmønsteret til de som har lavinntekt

Det er viktig å påpeke at det vil være flere kjennetegn ved barnefamilier som har lavinntekt, utover de som vi har hatt anledning til å studere nærmere i denne artikkelen. Barn som lever i familier med små økonomiske ressurser, er langt ifra noen homogen gruppe, og årsakene til at man har lav inntekt vil variere mye. I denne artikkelen har vi bare prøvd å vise noen kjennetegn ved lavinntektsfamiliene og hvordan disse varierer geografisk.

Resultatene vi finner for bydelene i Oslo er også godt dokumentert i tidligere studier av hvordan lavinntektsgruppen er bosatt i hovedstaden. Både Ytrehus (2004) som benyttet data fra Folke- og bolig tellingen 2001 til å måle årlig lavinntekt, og Mogstad (2005) som benyttet samme undersøkelse, men tok hensyn til forskjeller i boligpriser ved å benytte mer «regionspesifikke» lavinntektsgrenser, finner stort sett de samme forskjellene i lavinntekt mellom bydelene. Begge disse studiene peker på boligmarkedet i Oslo som en viktig faktor for å forklare bosettingsmønsteret til lavinntektsgruppen. Variasjoner i boligpriser og boligtyper i de ulike bydelene forklarer mye av bosettingsmønsteret til barnefamiliene nederst i inntektsfordelingen i hovedstaden. I tillegg bidrar tilbudet av kommunale og private utleieboli-ger til at vi finner barn i familier med lavinntekt også der hvor boligprisene er høyere. Det er viktig å påpeke at statistikken viser at vi finner barn med lavinntekt også i selveide boliger i bydelene på vestkanten. Tidligere økonomisk situasjon kan ha muliggjort dette, men at hendelser i ettertid, som for eksempel arbeidsløshet, samlivsbrudd eller sykdom, har forverret de økonomiske levekårene (Ytrehus 2004).

Vi har vist at det skjer endringer i bosettingsmønsteret til barnefamiliene i lavinntektsgruppen. Fortsatt finner vi de høyeste relative andelen barn i familier med lavinntekt i Oslo indre øst, men andelen er økende i drabantbyene. En FAFO-rapport fra 2007 (Hernes mfl.) viser også at de geografiske forskjellene i levekår i stor grad følger innvandrerbefolkningens flyttemønster fra indre by og nordøstover i hovedstaden. Rapporten fastslår at de tradisjonelle forskjellene i levekår mellom indre øst og ytre vest blir mindre synlige samtidig som de blir mer synlige mellom vest og de nye drabantbyene. Tallene i denne artikkelen viser også at vi nå finner flest økonomisk utsatte barn i bydelene Stovner, Alna og Søndre Nordstrand, mens lavinntektsandelene blant barn i Ullern, Vestre Aker, Nordre Aker og Nordstrand er relativt stabile.

¹Det er barnets bostedskommune i 2002 som er valgt, og tallene tar derfor ikke hensyn til eventuell flytting i løpet av treårsperioden. Vi har imidlertid foretatt kontroller som viser at tallene ikke endres nevneverdig dersom man setter som krav at bostedskommunen skal være den samme i alle tre år.

²Det er viktig å være klar over at i enkelte kommuner kan asylmottak påvirke andelen barn med lavinntekt.

³I noen mindre kommuner som Tingvoll i Møre og Romsdal og Birkenes i Aust-Agder er dette mer tilfeldig pga. asylmottak i disse kommunene.

⁴Bærum kommune og Ulstein kommune (i Møre og Romsdal) har asylmottak.

⁵Vi har valgt å slå sammen bykommunene Porsgrunn/Skien, Fredrikstad/Sarpsborg og Stavanger/Sandnes siden disse geografisk har vokst sammen, og blir behandlet som enheter i Statistisk sentralbyrås tettstedsstatistikk.

⁶ Ny bydelsinndeling per 1. januar 2004. For bydelene Sentrum og Marka er antall observasjoner så få at vi har valgt å utelate disse to bydelene.

⁷ Den observante leser med litt geografikunnskaper vil nok stusse over at Nordstrand blir klassifisert som Oslo ytre vest, da bydelen vitterlig ligger sørøst i Oslo. I flere levekårsanalyser (eksempelvis Barstad 2003, Mogstad 2005 og FAFO 2005) har det derimot vært vanlig å legge Nordstrand sammen med bydelene på ytre vestkant da de er «like» på en rekke levekårsvariabler noe som blant annet tabell 7 bekrefter. Men betegnelsen Oslo ytre vest må altså leses med litt romslighet.

Referanser

Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2006): *Handlingsplan mot fattigdom*. Vedlegg til St.prp. nr. 1 (2006–2007) – Statsbudsjettet 2007.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2007): *Oppvekst, utdanning, levekår, kulturaktiviteter og inkludering*. Forslag til Handlingsprogram for perioden 2007-2011. Versjon 11. januar 2007.

Barstad, A., Havnen, E., Skarøhamar, T. og Sørli, K. (2006): *Levekår og flyttemønstre i Oslo indre øst*, Rapporter 2006/15, Statistisk sentralbyrå.

Blair, T. (1999): «Beveridge revisited: a welfare state for the 21st century», in R. Walker (ed.) *Ending Child Poverty*, The Policy Press, Bristol.

Epland, J. (2001): *Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling, årsaker*, Rapporter 2001/9, Statistisk sentralbyrå.

Epland, J. og Kirkeberg M. I. (2007): Barn i familier med lavinntekt: Er effekten av kontantstøtten spist opp av redusert barnetrygd? *Samfunnsspeilet* 4/2007, Statistisk sentralbyrå.

Eurostat (2007): *Statistical Programme of the Commission for the year 2007*, Luxembourg.

Hernes, G., Bråthen, M., Djuve, A. B., Dølvik, T., Hagen, K., Nielsen, R.A. (2007): *Levekår på vandring. Velstand og marginalisering i Oslo*. FAFO-rapport 2007:05.

Kirkeberg, M.I., Epland, J., Hagesæther, N. og Steinkellner, A. (2003): *Barnefamiliers inntektsutvikling 1990–2000*. Rapporter 2003/8, Statistisk sentralbyrå.

Langørgen, A., M. Mogstad og R. Aaberge (2003): *Et regionalt perspektiv på fattigdom*, *Økonomiske analyser* 4/2003, Statistisk sentralbyrå.

Lyngstad, J. og J. Epland (2003): *Barn av enslige forsørgere i lavinntektsusholdninger. En analyse basert på registerdata*, Rapporter 2003/12, Statistisk sentralbyrå.

Mogstad, M. (2005): *Fattigdom i Stor-Osloregionen*, Rapporter 2005/11, Statistisk sentralbyrå.

Sandbæk, M. (red) (2004): *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Nova rapport 11/2004.

Statistisk sentralbyrå (2007a): *Norsk økonomi i 2006: Husholdningene*, *Økonomiske analyser* 1/2007.

Statistisk sentralbyrå (2007b): *Økonomi og levekår for ulike grupper, 2006*, Rapporter 2007/8, Statistisk sentralbyrå.

Thorød, A. B. (2006): *En normal barndom? Foreldrestrategier for å skjerme barn fra konsekvenser av å leve med lav inntekt*, Nova rapport 2/2006.

Vleminckx, K. og T. M. Smeeding (red.) (2000): *Child Well-Being, Child Poverty and Child Policy in Modern Nations. What Do We Know?* The Policy Press, Bristol.

Unicef (2000): *A Table League of Child Poverty in Rich Nations*. Innocenti Report Card No.1, June 2000. Innocenti Research Centre, Firenze, Italia.

Ytrehus, S. (2004): *Fattige barn I Norge: Hvem er de og hvor bor de?* Fafo-rapport 445, Oslo: Fafo.

Stadig mer tid foran skjermen

Nordmenn sitter stadig mer foran skjermen på fritida. Fra 1994 til 2006 har tida som brukes til fjernsyn, hjemme-PC, video og TV-spill økt fra to timer og et kvarter til tre og en halv time. Det er særlig bruk av hjemme-PC som har økt, men også fjernsyns-seingen. Blant voksne i alle aldersgrupper har det vært betydelig økning. Økningen gjelder likevel særlig blant ungdom, både gutter og jenter. 17 prosent i alderen 16–24 år satt foran en skjerm i minst åtte timer på fritida i løpet av en dag i 2006.

Odd Frank Vaage

Fra 1994 har Statistisk sentralbyrå i sine mediebruksundersøkelser blant annet målt hvor mye tid befolkningen bruker på å se fjernsyn, bruke hjemme-PC, video (inkludert DVD) og elektroniske spill som kobles til en fjernsynsskjerm. Ved å slå sammen den tiden som brukes på disse ulike mediene, får vi et inntrykk av hvor mye vi totalt sitter foran elektroniske skjermer på fritida i løpet av en dag.

Tre og en halv time fritid foran skjermen per dag

I 1994 brukte gjennomsnittsnordmannen 2 timer og 13 minutter foran en eller annen skjerm på fritida i løpet av en dag (tabell 1). I 2006 var tiden økt til 3 timer og 29 minutter. I mediebruksundersøkelsene ble måling av TV-seing endret i 1999. Dette betydde en gjennomsnittlig økning i seertiden på om lag 15 minutter. Når dette tas med i betraktningen, har tiden foran en skjerm likevel økt med mer enn én time fra 1994 til 2006. Fra 1999 til 2006 har økningen vært på omtrent 40 minutter.

Tabell 1. Tid brukt til fjernsyn, hjemme-PC, video/DVD, TV-spill samt skjermseing sammenlagt på fritida en gjennomsnittsdag. 1994, 1998, 1999, 2003 og 2006. Timer og minutter

	1994	1998	1999	2003	2006
Fjernsyn	1.53	1.59	2.21	2.21	2.28
Hjemme-PC	0.10	0.13	0.18	0.35	0.50
Video/DVD	0.08	0.06	0.07	0.08	0.09
TV-spill	0.02	0.01	0.02	0.02	0.02
Total skjermseing	2.13	2.19	2.48	3.06	3.29

Kilde: Mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1 viser at det særlig er hjemme-PC gjennomsnittsnordmannen bruker stadig mer tid på. Også for fjernsyns-seing har det vært økning, men ikke så store forandringer de siste 7–8 åra. Enkelte norske undersøkelser har vist at fjernsyns-seingen nå er på vei nedover. SSBs mediebruksundersøkelser har ikke vist noen tydelige tegn til det ennå.

Videseing og bruk av TV-spill har holdt seg temmelig stabilt for befolkningen som helhet.

Menn sitter mer foran en skjerm enn kvinner

Tabell 2 viser at det for både menn og kvinner har vært en økning i skjermseingen på godt over én time de siste tolv åra, og økningen har vært noe større for menn enn for kvinner. Menn har brukt og bruker fortsatt noe mer tid foran skjermen enn kvinnene gjør. I snitt brukte menn omtrent tre og tre kvart time foran en elektronisk skjerm på fritida en gjennomsnittsdag i 2006.

De unge bruker to og en halv time mer foran skjermen

Det var 16–19-åringene som brukte mest fritid foran skjermen i 2006, med omtrent fire timer og tre kvarter. De har økt sin tid foran skjermen med nærmere to og en halv time fra 1994 til 2006. På denne typen aktiviteter er

Odd Frank Vaage er statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk - (odd.vaage@ssb.no).

20–24-åringene og 13–15-åringene nærmest dem i tidsbruk. Det er altså de unge som sitter mest foran skjermen på fritida.

Barn bruker minst tid foran skjerm

Barn i alderen 9–12 år er de som bruker minst tid til å sitte foran skjerm. Det er også i denne gruppen vi finner den minste økningen fra 1994 til 2006, under en halv time. Blant de voksne har tiden foran skjerm økt med mellom 45 minutter og én time i den samme perioden. I 1994 var tiden omtrent lik i alle aldersgrupper fra 25 år og oppover. I 2006 har dette endret seg noe. Tidsbruken reduseres noe fra 25-årsalderen og opp til pensjonsalderen. Deretter øker den noe.

Tabell 3 viser at alder betyr en del for hvilken mediebruk som har økt fra 1994 til 2006. Det er særlig for 16–24-åringene og for 67–79-åringene at fjernsynsseingen har økt mye. Bruken av hjemme-PC har økt mye for de unge, men det gjelder også for de yngre voksne. Blant de eldre har økningen vært svært beskjeden. Tiden som brukes til TV-spill har økt noe for 13–24-åringene. Tid brukt på video eller DVD har derimot ikke økt nevneverdig for noen aldersgrupper.

Minst skjermtitting på fritida blant dem med høy utdanning

2006-tallene viser at det er klare forskjeller i hvor mye fritid man bruker foran skjerm i ulike utdanningsgrupper. Tidsbruken synker med økende utdanning. De som bare har utdanning på ungdomsskolenivå, bruker i gjennomsnitt 3 timer og 54 minutter på skjermtitting. Tiden synker til 3 timer og 37 minutter blant dem med videregående skole som utdanning. De med kort universitets- eller høyskoleutdanning bruker 3 timer og 19 minutter, mens de som har lang slik utdanning bruker 2 timer og 59 minutter.

Menn bruker litt mer tid enn kvinner ...

Når det gjelder 9–15-åringene og 67–79-åringene brukte begge kjønn i 2006 like mye tid foran en skjerm i løpet av dagen. Tidsbruken er også omtrent den samme for de to aldersgruppene, noe i overkant av tre timer. Gruppen 16–24 år bruker mer tid til skjermtitting, godt over fire timer. I denne gruppen er forskjellen mellom kjønnene noe større, og menn bruker mest tid. Forskjellen mellom kjønnene er størst i aldersgruppen 45–66 år. Det er også i denne gruppen at kvinner bruker minst tid foran en skjerm, nærmere en og en halv time mindre enn kvinner i 16–24-årsalderen.

Tabell 2. Tid brukt til TV, video/DVD, hjemme-PC og TV-spill sammenlagt på fritida en gjennomsnittsdag, etter kjønn og alder. 1994, 1998, 1999, 2003 og 2006. Timer og minutter

	1994	1998	1999	2003	2006
Menn...	2.27	2.34	3.01	3.23	3.46
Kvinner	1.59	2.06	2.36	2.49	3.12
9-12 år	2.14	2.07	2.27	2.47	2.41
13-15 »	2.39	3.34	3.53	4.16	4.06
16-19 »	2.09	2.49	3.18	4.02	4.43
20-24 »	1.59	2.26	3.24	3.39	4.28
25-34 »	2.12	2.17	2.42	3.06	3.38
35-44 »	2.08	2.12	2.25	2.54	3.23
45-54 »	2.14	2.02	2.32	2.37	3.02
55-66 »	2.18	2.09	2.30	2.51	3.01
67-79 »	2.17	2.25	3.02	3.05	3.20
Menn					
9-15 år	2.56	3.04	3.19	3.46	3.24
16-24 »	2.09	3.04	3.39	4.14	4.48
25-44 »	2.28	2.27	2.46	3.15	3.50
45-66 »	2.30	2.13	2.47	2.58	3.20
67-79 »	2.09	2.44	3.28	3.08	3.28
Kvinner					
9-15 år	1.56	2.30	2.53	3.11	3.13
16-24 »	1.58	2.12	3.03	3.18	4.19
25-44 »	1.51	2.02	2.35	2.45	3.07
45-66 »	2.03	1.57	2.16	2.28	2.43
67-79 »	2.23	2.10	2.39	3.02	3.12

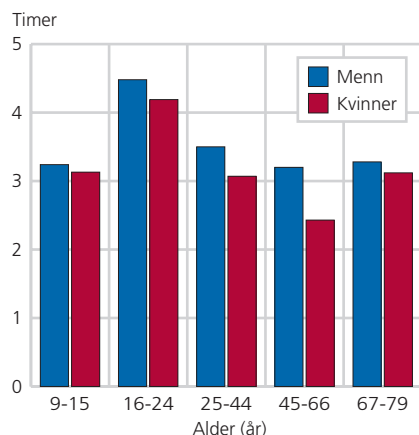
Kilde: Mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3. Tid brukt til TV, video/DVD, hjemme-PC og TV-spill og skjermseing sammenlagt på fritida en gjennomsnittsdag, etter alder. 1994 og 2006. Timer og minutter

	Fjernsyn		Hjemme-PC		Video/DVD		TV-spill		Total skjermtitting	
	1994	2006	1994	2006	1994	2006	1994	2006	1994	2006
9–12 år	1.45	1.46	0.09	0.29	0.10	0.15	0.11	0.11	2.14	2.41
13–15 »	1.57	2.25	0.20	1.13	0.18	0.20	0.05	0.09	2.39	4.06
16–19 »	1.36	2.26	0.10	1.43	0.20	0.23	0.04	0.08	2.09	4.43
20–24 »	1.33	2.36	0.12	1.27	0.13	0.19	0.00	0.06	1.59	4.28
25–34 »	1.48	2.23	0.13	1.04	0.10	0.09	0.00	0.02	2.12	3.38
35–44 »	1.50	2.21	0.12	0.53	0.05	0.08	0.01	0.00	2.08	3.23
45–54 »	2.00	2.21	0.11	0.37	0.03	0.03	0.00	0.00	2.14	3.02
55–66 »	2.10	2.31	0.06	0.27	0.02	0.04	0.00	0.00	2.18	3.01
67–79 »	2.16	3.08	0.00	0.10	0.00	0.01	0.00	0.00	2.17	3.20

Kilde: Mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1. Tid brukt til TV, video/DVD, hjemme-PC og TV-spill sammenlagt på fritida en gjennomsnittsdag i 2006, etter kjønn og alder. Timer og minutter

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2006, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4. Tid brukt til TV, video/DVD, hjemme-PC og TV-spill sammenlagt på fritida en gjennomsnittsdag på ulike ukedager 2006, etter kjønn. Timer og minutter

	Mandag– fredag	Lørdag	Søndag
Alle	3.19	3.51	4.00
Menn	3.34	4.18	4.10
Kvinner	3.03	3.21	3.49

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2006, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5. Tid brukt til TV, video/DVD, hjemme-PC og TV-spill sammenlagt på fritida en gjennomsnittsdag, etter kjønn og alder. 2006. Timer

	0 timer	Under 1 time	1-2.59 timer	3-4.59 timer	5-6.59 timer	7-7.59 timer	8 timer eller mer
Alle	10	8	29	27	14	4	8
Menn	8	8	28	27	15	4	11
Kvinner	12	7	31	26	14	5	5
9-12 år	5	10	49	23	9	1	3
13-15 «	7	6	21	31	21	6	8
16-19 «	5	5	21	28	17	7	17
20-24 «	6	9	21	24	17	8	16
25-34 «	9	6	33	23	16	5	8
35-44 «	9	8	30	28	16	2	7
45-54 «	12	9	32	27	11	4	5
55-66 «	14	10	28	27	12	3	6
67-79 «	14	4	26	31	14	5	6

Kilde: Mediebruksundersøkelsen 2006, Statistisk sentralbyrå.

I 1994 var det de eldste kvinnene som brukte mest tid til skjermtitting, de unge brukte minst. Denne endringen fra 1994 og framover skyldes at det på midten av 1990-tallet først og fremst var fjernsynsseingen som bestemte nivået for skjermtitting. Seinere har PC-skjermen fått stadig økende betydning. Det er særlig her de unge, både gutter og jenter, bruker mer tid nå enn før.

... både på hverdager og i helgen ...

Vi bruker mindre tid foran en eller annen skjerm på fritida på hverdager enn i helgene i 2006 (tabell 4). Forskjellen er i overkant av en halv time. Det er liten forskjell mellom lørdager og søndager. Menn bruker mer tid til skjermtitting enn kvinner både på hverdager og helgedager. På lørdager er forskjellen nesten en time.

... og flere menn enn kvinner ser mye på skjerm

I tabell 5 er tida som er brukt til TV, video/DVD, hjemme-PC og TV-spill, omregnet til timer. Den viser dermed hvor stor andel som bruker forskjellig antall timer på denne typen aktiviteter i løpet av en dag. 10 prosent av befolkningen bruker ikke noe tid på dette i løpet av dagen. 8 prosent bruker åtte timer eller mer. Det er også 8 prosent som bruker mindre enn én time på slikt. Det er ikke store forskjeller mellom menn og kvinner når vi ser på antall timer som blir brukt på skjermtitting, men noen forskjeller er det. 8 prosent av mennene og 12 prosent av kvinnene ser ikke på noen skjerm på fritida i løpet av en dag. 11 prosent av mennene og 5 prosent av kvinnene bruker mer enn 8 timer på slikt per dag.

Én av fire unge ser minst sju timer på skjerm på fritida per dag

Mens om lag 5 prosent av barn og unge ikke ser på en skjerm på fritida i løpet av dagen, er andelen 14 prosent blant dem på 55 år eller mer. Mellom 16 og 17 prosent av 16–24-åringene bruker åtte timer eller mer på skjermtitting i løpet av en dag. 24 prosent av dem ser sju timer eller mer. 11 prosent av 67–79-åringene ser sju timer eller mer på en eller annen skjermtype på fritida i løpet av dagen.

De tallene som er lagt fram i denne artikkelen, viser at tidsbruk foran skjermen på fritida har økt veldig fra 1994 til 2006. I tillegg vet vi at det også brukes mye tid foran skjermen på skole og arbeid. Alt i alt er det nok slik at en stor del av både barns, unges og voksnes tid går med til å sitte foran en lysende elektronisk skjerm, både hverdag og helg.

Ingeniører fra India og flyktninger fra Afghanistan

Ingeniører fra India, flyktninger fra Afghanistan og svenske servitører. Fromme fedre, morra-gretne mødre, blide barn, driftige damer, fjerne forskere, ivrige idrettsutøvere, byfolk og bønder. De er fra 213 land; mange fra Sverige og Pakistan, noen ganske få fra Guadeloupe og Kiribati. Innvandrerbefolkningen i Norge er en mangfoldig gruppe, og det gir lite mening i å uttale seg om hva «innvandrerne» gjør, mener og tenker.

Derfor deler SSB innvandrerbefolkningen inn i grupper etter hvilke land de kommer fra og i høst kommer SSB med en rapport som beskriver 18 av de største ikke-vestlige innvandrergroppene i Norge (Henriksen 2007). Rapporten vil gi en detaljert beskrivelse av de 18 groppene. Vi vil beskrive groppas størrelse og sammensetning, botid og bosted, sysselsetting og arbeidsledighet, kontantstøttebruk, barnetall og ekteskapsmønster, for å nevne noe. SSB har ikke statistikk over tvangsgifte, kjønnslemlestelse eller barn som sendes på skoler i utlandet. Kriminalitetsstatistikk og tall på sosial deltakelse er det heller ikke mulig å gi for de enkelte landene, for tallene blir for små til at de blir meningsfylte.

Denne artikkelen er en forsmak på og en oppsummering av rapporten, og her vil vi sammenlikne de 18 groppene langs en del sentrale dimensjoner av levekårene. Vi har valgt å sammenlikne størrelsen på de enkelte landgroppene, andel flyktninger, botid, utdanningsnivå og deltakelse i utdannings-systemet, sysselsetting og inntekt. Slik vil vi få frem mangfoldet innad i innvandrerbefolkningen. Rapporten bygger stort sett på befolkningsdata per 1. januar 2006 samt levekårsdata fra andre tidspunkt. Du vil finne en del nyere statistikk på SSBs temasider om innvandrerbefolkningen (<http://www.ssb.no/innvandring/>).

Det er også nylig utgitt en rapport med omfattende beskrivelser av innvandrerbefolkningen i tolv norske kommuner og i fem bydeler i Oslo (Aalandslid 2007). Aalandslids rapport bør sees i sammenheng med Henriksens rapport, ettersom innvandrerbefolkningens sammensetning kan forklare mye av ulikhetene i levekår mellom innvandrerne i de ulike kommunene. I en kommune hvor innvandrerbefolkningen domineres av pakistanere og tyrkere, vil integreringsutfordringene være annerledes enn i en kommune hvor det er mange nyankomne flyktninger, eller hvor det er flest polakker eller iranere. Se også Aalandslids og Østbys artikler i dette nummeret av Samfunns-speilet.

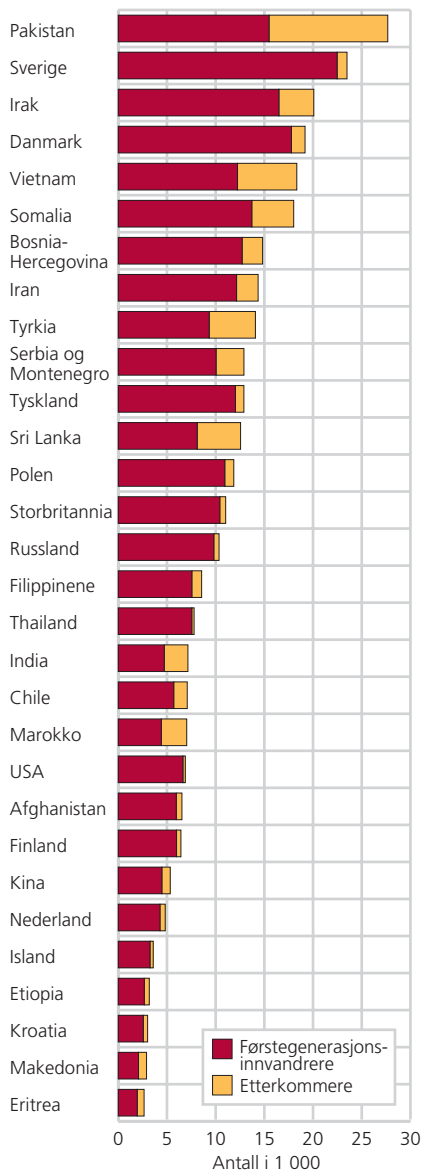
Samtidig som innvandrerbefolkningen er mangfoldig, viser sammenlikninger med befolkningen i alt at de fleste ikke-vestlige grupper kommer dårligere ut når det gjelder levekår. Få ikke-vestlige innvandrergropper har like høyt utdanningsnivå som gjennomsnittet i Norge, bare polakkene har like høy sysselsetting, og inntektsnivået er lavere i samtlige grupper vi har sett på.

Vi snakker om «grupper» med ulik landbakgrunn vel vitende om at dette er en forenkling. Det er til dels store sosiale og kulturelle forskjeller blant folk

Kristin Henriksen

Kristin Henriksen er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (kristin.henriksen@ssb.no).

Figur 1. Bosatte i Norge, etter landbakgrunn og innvandringskategori per 1. januar 2006. De 30 største gruppene. Absolutte tall

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Definisjoner og kjennemerker

Førstegenerasjonsinnvandrere er personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre. Førstegenerasjonsinnvandrere har altså på et tidspunkt innvandret til Norge.

Personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre (også omtalt som etterkommere) er personer som er født i Norge av to foreldre som er født i utlandet, og som i tillegg har fire besteforeldre som er født i utlandet.

Innvandrerbefolkningen er summen av de to foregående grupperingene og omfatter personer som har to utenlandsfødte foreldre, eller mer presist: personer som verken har foreldre eller besteforeldre som er født i Norge. Innvandrerbefolkningen omfatter dermed førstegenerasjonsinnvandrere og personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre (etterkommere).

Landbakgrunn

Vi grupperer innvandrerbefolkningen etter landbakgrunn. Landbakgrunn sier noe om eget og foreldres fødeland. Dette er en statistikkvariabel som kan avledes fra opplysninger i befolkningsstatistikk-systemet. Landbakgrunn som kjennetegn vil i en del tilfeller kunne gi oss en antydning om etnisitet, kulturell bakgrunn og religionstilknnytning, men langt fra i alle tilfeller. Det er viktig å være klar over at det ikke er noe en-til-en-forhold mellom landbakgrunn, religion og etnisitet. Selv om statsreligionen i Nepal er hinduisme, er langt fra alle nepalere hinduer. De tilhører ulike etniske grupper, kan ha bakgrunn fra veldig forskjellige kulturtradisjoner og være kristne, hinduer, buddhister og muslimer.

Ikke-vestlige land: Asia med Tyrkia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika samt Øst-Europa.

Vestlige innvandrere kommer fra resten av verden, det vil si Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania.

Øst-Europa omfatter følgende land: Albania, Bosnia-Hercegovina, Bulgaria, Estland, Hviterussland, Kroatia, Latvia, Litauen, Makedonia, Moldova, Polen, Romania, Russland, Serbia og Montenegro, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia, Ukraina og Ungarn.

Tredje verden: Asia med Tyrkia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika.

med samme landbakgrunn samtidig som det kan være relativt like grupper på tvers av landbakgrunn. Vi er alle mange ting samtidig. Vi er innvandrere eller ikke, men vi er også i et yrke eller er kanskje arbeidsledige, vi har en utdanning, vi kan være ektefelle og småbarnforeldre, brukere av kontantstøtte, fotballinteresserte, ha en religiøs overbevisning og så videre. De som er innvandrere, er samtidig også mange andre ting. Ingen lar seg beskrive langs bare én dimensjon. Det ligger imidlertid i statistikkens vesen at vi må plassere individer i kategorier, noe som på den ene siden representerer en overforenkling, men på den andre siden kan gjennomsnitt og gruppeforskjeller hjelpe oss å få en oversikt over systematiske forskjeller. Statistikken er nyttig i samspill med antropologers, sosiologers og andres individorienterte tilnæringsmåter.

Pakistan størst

Figur 1 viser de 30 største innvandrergruppene i Norge. I rapporten beskriver vi altså 18 av dem nærmere, og samtlige av de vi har valgt ut er ikke-vestlige: Pakistan, Irak, Vietnam, Somalia, Bosnia-Hercegovina, Iran, Tyrkia, Serbia og Montenegro, Sri Lanka, Polen, Russland, Filippinene, India, Chile, Marokko, Afghanistan, Etiopia og Eritrea. Dette er ikke de 18 absolutt største ikke-vestlige gruppene i Norge. Verken Thailand, Kina, Kroatia eller Makedonia er beskrevet, og disse landgruppene er større enn

den lille innvandrerbefolkningen som er fra Eritrea. Mange vil synes det er unaturlig å kategorisere Polen som et ikke-vestlig land. «Merkelappene» ikke-vestlig/vestlig er i skrivende stund under revidering i SSB, men i denne artikkelen og i rapporten grupperes Polen som «ikke-vestlig».

Dersom vi ser på alle innvandrergupper, både vestlige og ikke-vestlige, utgjør de med bakgrunn fra Pakistan den største enkeltgruppen, tett fulgt av svenskene, og deretter følger Irak, Danmark og Vietnam. Vi ser at det er store forskjeller mellom de ulike gruppene når det gjelder antall etterkommere. Flest etterkommere (absolutt og relativt) finner vi i ikke-vestlige innvandrergupper som har vært lenge i Norge, slik som Pakistan, Tyrkia, Marokko, Vietnam, Sri Lanka og Chile. Det er også en del etterkommere i nyere flyktninggrupper, som Somalia og Irak, men disse er i gjennomsnitt yngre enn etterkommerne i de mer etablerte innvandrerguppene. Antallet etterkommere henger ikke bare sammen med hvor lenge gruppene har bodd i Norge, men også med ekteskapsmønster. Dersom en førstegenerasjonsinnvandrere gifter seg med en uten innvandrerbakgrunn, regnes ikke barna deres som etterkommere. Mens mange ikke-vestlige innvandrere gifter seg med en med samme landbakgrunn, er det mer vanlig blant vestlige innvandrere å gifte seg med personer uten innvandrerbakgrunn om de slår seg ned i Norge. Barna deres regnes ikke som etterkommere, og derfor er det få etterkommere i innvandrerbefolkningen fra land som Sverige og Danmark. Også i landgrupper som Russland, Filippinene og Thailand er andelen etterkommere lav. Dette er fordi mange kvinner kommer herfra til Norge for å gifte seg med menn uten innvandrerbakgrunn. Mange har også med seg barn når de kommer til Norge, og disse barna regnes som førstegenerasjonsinnvandrere, ikke som etterkommere.

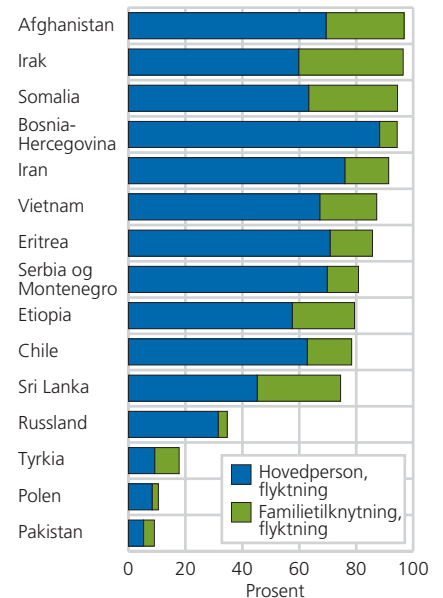
I noen grupper har alle flyktningbakgrunn

Figur 2 viser andelen av førstegenerasjonsinnvandrere i de ulike gruppene som har kommet som flyktninger eller gjennom familiegjenforening til flyktninger. 15 av landgruppene i rapporten er med. Vi mangler her tall for India, Filippinene og Marokko. I disse gruppene er andelen flyktninger relativt lav.

I noen landgrupper har over 90 prosent flyktninglignende bakgrunn, som de fra Afghanistan, Irak, Somalia og Bosnia-Hercegovina. I noen andre grupper er det få som har kommet på grunn av flukt, som blant dem fra Pakistan, Polen og Tyrkia (10-20 prosent).

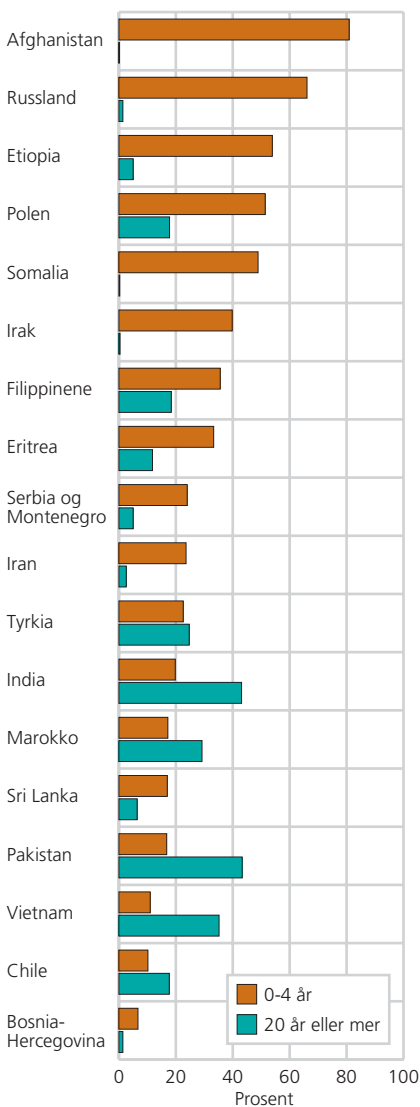
Flyktninger vil ofte ha en vanskeligere vei inn i det norske samfunnet enn innvandrere som kommer for å arbeide eller for å gifte seg med personer uten innvandrerbakgrunn. Flyktninger kommer gjerne fordi de må dra fra hjemlandet, ikke fordi de primært har et ønske om å flytte til Norge. I tillegg sliter mange med traumer og/eller med savn av familie. Dette er viktig å ha i mente når en tolker variasjoner i levekår mellom de ulike landgruppene, og det kan bidra til å forklare den lave utdannings- og arbeidsdeltakelsen blant innvandrere fra Afghanistan, Irak og Somalia. Vi skal samtidig se at det ikke nødvendigvis er en sammenheng mellom manglende flyktningbakgrunn og høy sysselsetting. Blant innvandrerne fra Pakistan og Tyrkia er eksempelvis sysselsettingsandelen lav. Disse gruppene består hovedsakelig av arbeidsinnvandrere som kom før innvandringsstoppen ble innført på 1970-tallet samt senere familiegjenforente med disse. Polakkene har på sin side høyest sysselsetting blant gruppene vi ser på. Disse har først

Figur 2. Andel personer med flyktningbakgrunn blant førstegenerasjonsinnvandrere, etter landbakgrunn og type flyktningbakgrunn per 1. januar 2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Andel med mindre enn 5 års botid, og andel med 20 års botid eller mer, etter landbakgrunn. 1. januar 2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

og fremst kommet som arbeidsinnvandrere, og det er (foreløpig) kommet få familiemedlemmer.

Jo lengre botid, jo bedre integrert?

Skal man sammenlikne ulike innvandrergupper, kan forskjeller i botid forklare en del av forskjellene mellom gruppene, både når det gjelder demografi og levekår. Mot slutten av 1960-tallet kom de første arbeidsinnvandrerne fra den tredje verden til Norge. Først kom de fra Tyrkia og Marokko, siden fra India og særlig Pakistan (Kjeldstadli 2003). I 1970 var det 434 marokkanske statsborgere i Norge, 260 tyrkere og 212 indere og pakistanere. Ved inngangen til 2006 utgjorde disse fire gruppene til sammen 56 000 personer med innvandrere og etterkommere, hvorav pakistanerne utgjorde halvparten.

I figur 3 er landene rangert etter andelen med mindre enn fem års botid. Og som vi ser, er det stor forskjell i botid mellom de ulike landgruppene. Desiderert høyest andel med mindre enn fem års botid (per 1. januar 2006) finner vi blant dem fra Afghanistan, hvor fire av fem har bodd i Norge i så kort tid. Blant dem fra Russland har 66 prosent bodd i Norge i mindre enn fem år, mens det samme gjelder rundt halvparten av dem fra Etiopia, Polen og Somalia. Andelsvis flest med mer enn 20 års botid finner vi blant dem fra Pakistan og India, hvor over 40 prosent har bodd i Norge i mer enn 20 år. Også blant dem fra Vietnam, Marokko og Tyrkia har mange vært i Norge i mer enn 20 år (henholdsvis 35, 29 og 25 prosent).

Oslo lokker

Omtrent hver tiende av alle i Norge bor i Oslo (se figur 4). Blant ikke-vestlige innvandrere er imidlertid Oslo langt mer populær – mer enn hver tredje person i den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen bodde i hovedstaden ved inngangen til 2006. Den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen bor med andre ord langt mer sentralisert enn hva som er tilfellet med befolkningen i alt, og i enkelte grupper er konsentrasjonen i hovedstaden svært høy. Mer enn syv av ti i den pakistanske og marokkanske innvandrerbefolkningen bor i Oslo, mens dette gjelder bare hver tiende med bakgrunn fra Bosnia-Hercegovina og Russland. I samtlige av «våre» grupper bor det imidlertid andelsvis flere i Oslo enn gjennomsnittet for Norge. Ved inngangen til 2006 hadde hver fjerde Osloborger innvandrerbakgrunn, og flesteparten av disse er ikke-vestlige innvandrere. I Oslo bor 28 prosent av alle førstegenerasjonsinnvandrerne med flyktningbakgrunn. Men Oslos andel av alle ikke-vestlige uten flyktningbakgrunn er enda større, 38 prosent. Dette betyr at Oslos dominerende rolle er enda større for andre ikke-vestlige innvandrere enn for flyktningene.

Flyktninger blir plassert i et utvalg norske kommuner rundt omkring i landet når de kommer til Norge. Derfor vil flyktningenes bosettingsmønster være mer preget av myndighetenes bosettingspolitikk enn av egne flyttevalg, særlig de første årene. Etter en tid flytter imidlertid mange til Oslo og hovedstadsregionen, slik vi blant annet ser at mange fra Somalia, Eritrea og Sri Lanka har gjort, hvor henholdsvis 45, 55 og 57 prosent bodde i Oslo ved inngangen til 2006. Flyktninger fra Balkan bor fortsatt spredt rundt i norske kommuner, først og fremst i Sør-Norge, og det ser ikke ut til at de trekker til det sentrale østlandsområdet i like stor grad som andre grupper. Dette kan nok være et uttrykk for at de er relativt godt integrerte i mange lokalsamfunn, men det henger også sammen med at det er kommet mange fami-

lier fra Balkan, og disse er mindre mobile enn grupper som domineres tallmessig av unge, enslige menn.

Graden av sentralisering vil trolig ha betydning for integreringen av innvandrergруппene. Sett fra innvandrernes side er det mange fordeler knyttet til å ha en nærhet til «sine egne», for eksempel når det gjelder sosialt miljø, mulighet for å skaffe varer og tjenester en er vant til fra hjemlandet, religionsutøvelse, å kunne bruke et språk en behersker og så videre. En kan også tenke seg at det vil kunne virke begrensende på potensielle diskriminerende situasjoner å bo i et miljø preget av «sine egne». Etter manges mening vil en forankring i eget miljø kunne tjene som et godt grunnlag for integrasjon i vertssamfunnet. På den annen side kan mulighetene til å bevare og utvikle så mange nasjonsspesifikke eller innvandrerspesifikke kontakter som mulig virke som et hinder for integrering. Videre kan gode muligheter til å bruke sitt morsmål føre til tilsvarende dårligere norsksferdigheter (Østby 2004). For mer om innvandrernes bosettingsmønster i Oslo, se Blom 2002.

Mest vanlig med høyere utdanning blant russerne

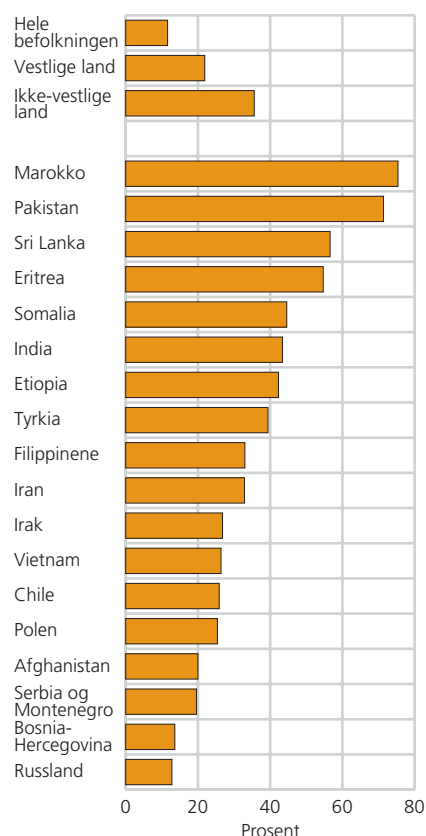
Skal man se på *utdanningsnivået* i ulike innvandrergруппer, er det først og fremst aldersgruppen 30–44 år som er interessant. Dette er personer som har hatt mulighet til å være med på utdanningsrevolusjonen, og som samtidig er gamle nok til at de fleste har fullført utdanningsløpet. Som vi ser av figur 5, er det store forskjeller i utdanningsnivå mellom de ulike gruppene. Disse tallene viser andelen som har høyere utdanning blant dem vi har utdanningsopplysninger om. Ettersom vi i Norge ikke foretar systematisk registrering av utdanningsnivå ved innvandring, er andelen med manglende opplysninger stor, særlig i grupper med mange nyankomne innvandrere. Det kan nok være flere med lite eller ingen utdanning blant dem uten oppgitt utdanning enn blant andre.

Utdanningsnivået i de fleste landgruppene er lavere enn gjennomsnittet i Norge for aldersgruppen 30–44 år. Blant alle i Norge har tre av ti menn og fire av ti kvinner høyere utdanning. I den russiske gruppa, som ligger på topp, har halvparten av både menn og kvinner høyere utdanning. Her må vi ta hensyn til at mange russere kommer til Norge nettopp for å studere, og mange av disse har allerede god utdanningsbakgrunn. Til sammenlikning har bare 13 prosent av mennene og 8 prosent av kvinnene fra Somalia høyere utdanning. I den somaliske gruppa mangler vi opplysninger om halvparten i denne alderen, så tallene er svært usikre. Utdanningsnivået blant dem fra Pakistan, Marokko og Tyrkia er også lavt. De første innvandrerne herfra var arbeidsmigranter med lav utdanning som kom før innvandringsstoppen i 1974. Disse vil nå være over 44 år. Mange fra disse landene som høsten 2005 var i alderen 30–44 år, har kommet hit gjennom familiegjenforening med arbeidsmigrantene eller deres barn. Og familiegjenforente ligner ofte på dem de gjenforenes med, det vil si at de vil også ofte ha lav utdanning.

I de fleste landgruppene har mennene høyere utdanning enn kvinnene. For innvandrere fra Filippinene og India er det motsatt. Her har henholdsvis 11 og 8 prosentpoeng flere kvinner enn menn høyere utdanning.

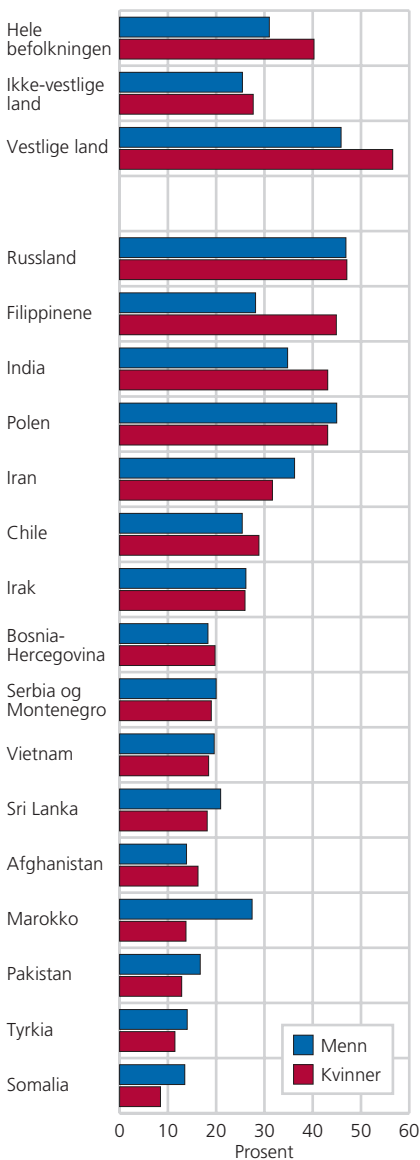
Til tross for historier i media om innvandrere som ikke får arbeid eller er overkvalifiserte for arbeidet de utfører, vil utdanningsnivå generelt sett henge sammen med hvorvidt de har arbeid, og hva slags type arbeid de eventuelt har. Det vil derfor, som vi skal se, være slik at grupper hvor

Figur 4. Andel i innvandrerbefolkningen som er bosatt i Oslo, etter landbakgrunn. 1. januar 2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Andel med høyere utdanning, 30-44 år, som har oppgitt utdanningsnivå, etter kjønn og landbakgrunn. Rangert etter kvinners utdanningsnivå. 1. oktober 2005

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

mange har manglende eller lav utdanning også vil ha lav sysselsetting og lave inntekter.

Få i første generasjon under høyere utdanning ...

I forrige avsnitt så vi på hvilket *utdanningsnivå* førstegenerasjonsinnvandrere mellom 30–44 år hadde. Nå skal vi se på *deltakelsen* i høyere utdanning blant dem mellom 19–24 år. Deltakelse i utdanningssystemet er både en viktig indikator på integrering og en viktig arena for integrering. Her legges grunnlaget for integrering på andre områder, ikke minst på arbeidsmarkedet. Og det er store forskjeller i deltakelse mellom de ulike landgruppene. Figur 6 viser hvor stor andel av førstegenerasjonsinnvandrere mellom 19–24 år som deltok i utdanningssystemet per 1. oktober 2005, enten i videregående utdanning eller ved universitet og høyskoler. De av innvandrerne som tar grunnskoleutdanning, kommer ikke med i disse tallene. Det er en del ikke-vestlige innvandrere som kommer til Norge med manglende grunnskoleutdanning, og som derfor også tidlig i 20-årene får opplæring på dette nivået.

I hele befolkningen sitter 31 prosent i denne alderen over bøkene ved et universitet eller en høyskole, og 15 prosent er i videregående utdanning. Tilsvarende tall for ikke-vestlige førstegenerasjonsinnvandrere er henholdsvis 18 og 17 prosent. Blant de ikke-vestlige innvandrerne er det med andre ord en like stor andel som er i videregående som i *høyere* utdanning i denne aldersgruppen, mens det i befolkningen under ett er dobbelt så vanlig å være i høyere utdanning.

Deltakelsen er høyest blant dem fra Iran, hvor halvparten tok en eller annen form for utdanning høsten 2005. Blant dem fra Russland, Bosnia-Hercegovina og Etiopia er også deltakelsen høy, men i sistnevnte gruppe er flertallet under videregående utdanning. Ser vi bare på deltakelse i høyere utdanning, er deltakelsen høyest blant dem fra Bosnia-Hercegovina, langt over gjennomsnittet i Norge.

De fem gruppene med lavest deltakelse er Tyrkia, Marokko, Filippinene, Pakistan og Polen. Lavest deltakelse finner vi blant tyrkerne, hvor bare 8 prosent er i høyere utdanning mens 10 prosent er i videregående utdanning. Den lave deltakelsen blant polakkene er nok mindre alarmerende enn i de andre gruppene, da polske innvandrere i alderen 19-24 år stort sett er unge menn som kommer gjennom arbeidstillatelser for å utføre konkrete oppgaver i det norske arbeidsmarkedet.

Blant dem fra Somalia, Irak og Afghanistan er det svært få som tar høyere utdanning, men mange herfra mellom 19 og 24 år er i videregående utdanning.

I den filippinske gruppa er det stort sett kvinner, og mange kommer for å gifte seg med menn uten innvandrerbakgrunn. Som vi har sett, er utdanningsnivået blant filippinske kvinner i alderen 30–44 år relativt høyt, og det kan tenkes at også mange av kvinnene i alderen 19–24 år kommer med en ferdig utdanning i bagasjen. Mennene fra Filippinene har for øvrig dobbelt så høy samlet deltakelse som kvinnene (41 mot 18 prosent).

... men etterkommerne vil studere!

Dersom deltakelse i utdanningssystemet er et relevant mål på integrering, kan man si at integreringen av ikke-vestlige etterkommere har lyktes på dette området. Ser vi på gruppa under ett, deltar nemlig ikke-vestlige etterkommere i utdanningssystemet på lik linje med befolkningen ellers og i langt høyere grad enn førstegenerasjonsinnvandrere (figur 7). Det er imidlertid stor variasjon innad i etterkommergruppa, fra India med en samlet deltakelse på 62 prosent til Tyrkia med 32 prosent, hvorav halvparten fremdeles er i videregående skole. Vi ser at «rangeringen» er omtrent slik som den vi finner blant førstegenerasjonsinnvandrerne: Tyrkia og Marokko er i bunnsjiktet, mens India og Sri Lanka er blant dem med høyest deltakelse i begge generasjoner. For å unngå tall preget for mye av tilfeldigheter har vi her bare tatt med grupper hvor det er 70 etterkommere eller flere i alderen 19–24 år.

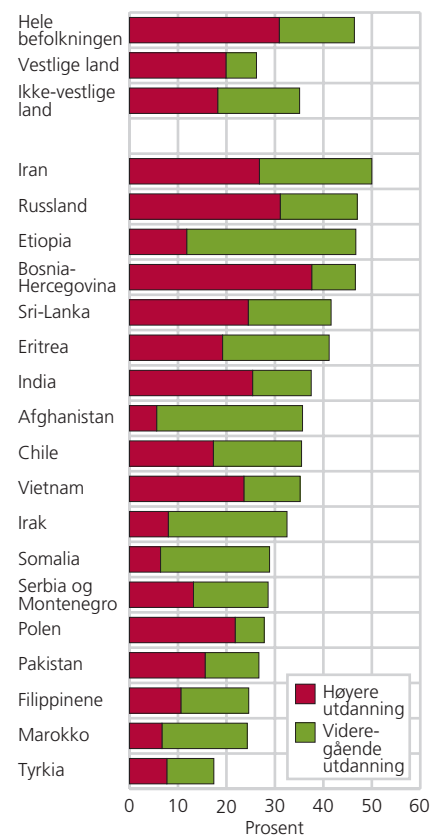
Deltakelsen er høyere blant kvinner enn blant menn i samtlige grupper (se tabell 1). I de fleste etterkommergruppene blir gruppene svært små dersom vi deler inn etterkommerne i grupper av menn og kvinner. For eksempel er det da bare 42 menn og 31 kvinner i alderen 19–24 år blant dem med

Tabell 1. Deltakelse i utdanningssystemet blant etterkommere fra 19-24 år, etter kjønn og landbakgrunn. 1.10.2005. Prosent

	I høyere utdanning	I videregående utdanning	Ikke i utdanning	Prosent	Antall (N)
Hele befolkningen ..	31	16	54	100	330 115
Menn	25	17	58	100	168 058
Kvinner	37	14	50	100	162 057
Polen	47	8	46	100	133
Menn	43	6	51	100	72
Kvinner	51	10	39	100	61
Tyrkia	15	17	68	100	503
Menn	10	20	70	100	245
Kvinner	20	14	66	100	258
Marokko	17	21	62	100	310
Menn	10	25	66	100	163
Kvinner	25	17	58	100	147
Sri-Lanka	50	11	39	100	70
Menn	36	7	57	100	42
Kvinner	71	18	11	100	28
India	53	10	38	100	364
Menn	48	11	41	100	184
Kvinner	57	8	34	100	180
Filippinene	40	12	48	100	122
Menn	34	13	53	100	64
Kvinner	47	10	43	100	58
Pakistan	30	13	56	100	1 992
Menn	27	14	59	100	1 038
Kvinner	34	13	53	100	954
Vietnam	47	12	41	100	601
Menn	44	13	43	100	322
Kvinner	50	11	39	100	279
Chile	18	19	63	100	73
Menn	17	21	62	100	42
Kvinner	19	16	65	100	31

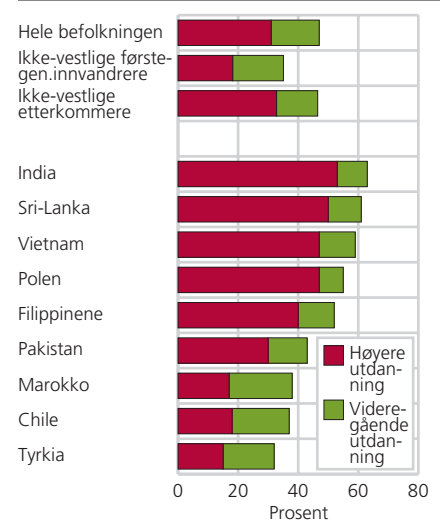
Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Deltakelse i utdanningssystemet blant førstegenerasjonsinnvandrere, 19-24 år. 1. oktober 2005. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Deltakelse i utdanningssystemet blant etterkommere, 19-24 år. 1. oktober 2005. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

bakgrunn fra Chile. I gruppene som er av en viss størrelse, ser vi at det er mer vanlig blant kvinner enn blant menn å sitte over bøkene ved høyskoler og universiteter, men bare blant dem med marokkansk bakgrunn er kjønnsforskjellen større enn blant befolkningen i alt. Blant etterkommere med bakgrunn fra Marokko tok 15 prosentpoeng flere kvinner enn menn høyere utdanning høsten 2005, mens kjønnsforskjellen i befolkningen i alt var på 12 prosentpoeng.

Bare polakkene har like høy sysselsetting som hele befolkningen

Arbeidsmarkedet er trolig den viktigste arenaen for integrering og for å skape gode levekår. Det er blant annet her man kan lære seg de språklige og sosiale ferdighetene som er nødvendige for å klare seg i samfunnet ellers, og en gruppes aktivitetsnivå på denne arenaen tas lett som uttrykk for hvorvidt gruppen er integrert eller ikke (Østby 2004). I tillegg er det selvsagt viktig at man via arbeidet får selvstendig yrkesinntekt.

Som figur 8 viser, er det i enkelte grupper svært store forskjeller i sysselsettingsnivå mellom kvinner og menn, og de største forskjellene finner vi blant førstegenerasjonsinnvandrere fra muslimske land. Blant dem fra Pakistan er kjønnsforskjellen størst, hele 32 prosentpoeng i mennenes favør. Deretter følger Afghanistan, Irak (begge 25 prosentpoeng) og Tyrkia (22 prosentpoeng). Bare blant dem fra Russland har kvinnene høyere sysselsetting enn mennene (49 mot 45 prosent). Forskjellen er liten mellom kvinner og menn fra Etiopia og Eritrea, mindre enn 3 prosentpoeng i mennenes favør. Disse gruppene skiller seg fra andre flyktninggrupper, hvor kjønnsforskjellen er stor. I befolkningen i alt er sysselsettingen 6,5 prosentpoeng høyere blant menn enn blant kvinner, mens forskjellen blant ikke-vestlige førstegenerasjonsinnvandrere under ett er 10 prosentpoeng.

Ser vi menn og kvinner under ett, finner vi ikke uventet det høyeste sysselsettingsnivået blant polske førstegenerasjonsinnvandrere, som de senere årene stort sett har kommet med arbeidstillatelser. Dette er den eneste gruppa hvor gjennomsnittlig sysselsetting for begge kjønn er like høy som i befolkningen i alt. Blant dem fra Chile, Filippinene, Sri Lanka, India og Bosnia er sysselsettingen over 60 prosent.

Forskjellene i sysselsetting mellom innvandrerguppene og befolkningen i alt er i realiteten større enn vist her, siden innvandrene er relativt flere i de unge og mest yr-

Foto: Colorbox

kesaktive aldersgruppene enn befolkningens gjennomsnitt. Når en av og til hører hvor høy sysselsettingen er i enkelte innvandrergupper, er det med andre ord ofte et resultat av aldersfordelingen.

Vi har sett at det er store forskjeller i utdanningsnivå og deltakelse i utdanningssystemet mellom de ulike gruppene. Disse forskjellene gjenspeiles også i forskjeller i sysselsettingsnivå. Mange av gruppene med høyest sysselsettingsnivå har også høyest utdanningsdeltakelse, og motsatt er det de samme gruppene som har lavest deltakelse på utdanningsarenaen som også har lavest sysselsetting. Lavest sysselsetting har nyere flyktninggrupper, som Somalia (28 prosent), Afghanistan (34 prosent) og Irak (37 prosent), men her vil mange befinne seg i kvalifiseringsordninger som introduksjonsordningen. Sysselsettingen er også lav i mer etablerte innvandrergupper, som Pakistan (45 prosent), Marokko (45 prosent) og Tyrkia (49 prosent). Disse gruppene fanges ikke opp i tiltak som introduksjonsordningen, slik nyankomne flyktninger gjør. Det ser derfor ut til at det lave sysselsettingsnivået i noen grad har «satt seg» i disse gruppene, særlig blant kvinnene. I forhold til deres lave sysselsetting, er kvinner fra Pakistan, Marokko og Tyrkia i relativt liten grad registrert arbeidsledige. Dette tyder på at de heller ikke er på leting etter arbeid lenger.

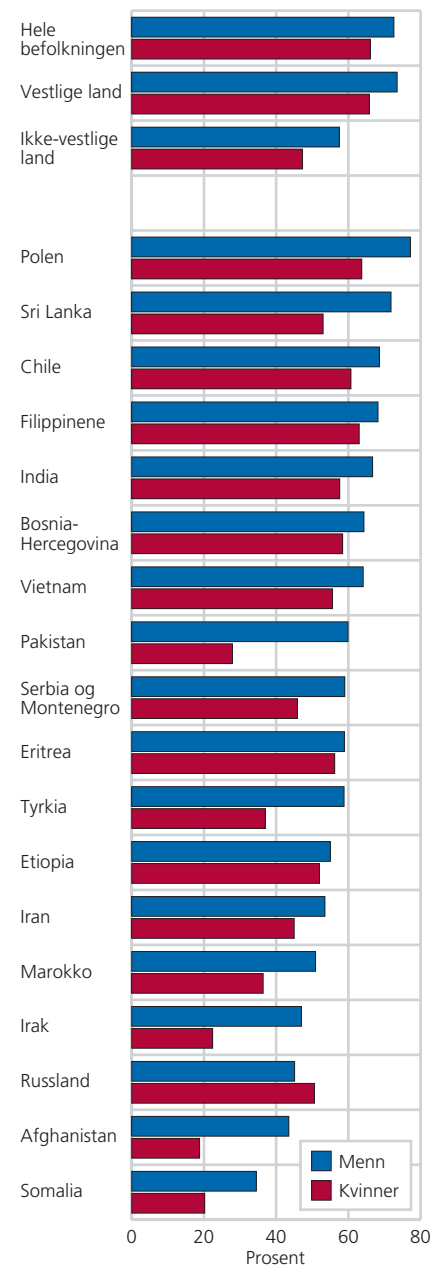
Høyest inntekt blant par fra India, lavest blant par fra Somalia

Den enkeltes inntekt er ofte et resultat av tilknytningen til arbeidsmarkedet, og lavinntekt er i Norge nært forbundet med manglende yrkesdeltaking, for innvandrere som for andre. Inntekt er viktig som grunnlag for å kunne velge seg det liv en ønsker. Men i forhold til integrering og aksept i samfunnet er det heller ikke uten betydning hvor denne inntekten kommer fra. De viktigste inntektspostene i tillegg til yrkesinntekt er overføringer som alderspensjon, uførepensjon, arbeidsledighetstrygd, barnetrygd, sosialhjelp og for befolkningen under ett også kapitalinntekt. Det er trolig lettere å bli oppfattet som et vanlig medlem av det norske samfunn om inntekten stammer fra eget arbeid enn om den stammer fra overføringer (Østby 2004).

Tallene som ligger til grunn for figur 9, er gjennomsnittlig samlet inntekt før skatt for ektepar med og uten hjemmeboende barn og samboerpar med felles barn, hvor begge i paret er innvandrere. Enslige forsørgere og samboerpar uten felles barn kommer ikke med her. Særlig i den somaliske gruppa finner vi mange enslige forsørgere.

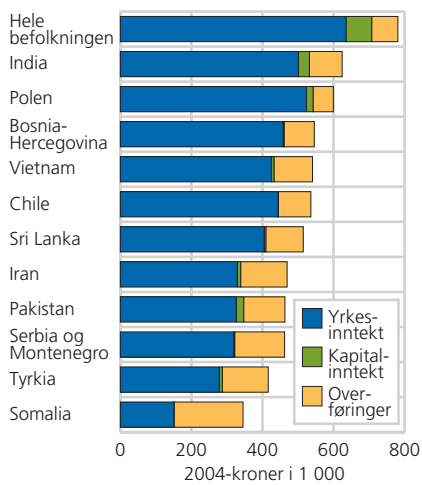
I hele befolkningen hadde slike husholdninger i 2004 en samlet gjennomsnittlig inntekt før skatt på 781 000 kroner (se figur 9). Ingen av innvandrergruppene kommer i nærheten av dette, nærmest kommer de fra India og Polen. Lavest inntekt har de somaliske husholdningene med en samlet inntekt på 345 000 kroner, altså ikke engang halvparten av gjennomsnittet for hele befolkningen. Her må vi også ta hensyn til at en gjennomsnittlig somalisk husholdning er mye større enn en gjennomsnittshusholdning i befolkningen i alt og derfor har mange flere å dele den lave inntekten på. Over halvparten av inntektene til de somaliske husholdningene kommer fra overføringer, mot mindre enn en femtedel blant dem fra India. I hele befolkningen kommer bare en tiendedel av inntektene fra overføringer. Få innvandrergupper har noe særlig kapitalinntekt.

Figur 8. Sysselsettingsnivå blant første-generasjonsinnvandrere, 16-74 år, etter landbakgrunn og kjønn. 4. kvartal 2005. Prosent

Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 9. Inntektssammensetning for innvandrerbefolkningen. Ektepar (med og uten barn)¹ og samboerpar med felles barn hvor begge voksne har samme landbakgrunn, etter land. Hovedinntektstaker 25-55 år. Gjennomsnitt 2004. Kroner

¹ I tallet på ektepar er registrerte partnerskap inkludert.

Kilde: Inntektsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Blom, Svein (2002): Innvandrernes bosettingsmønster i Oslo, Sosiale og økonomiske analyser (SØS) 2002/107, Statistisk sentralbyrå.

Henriksen, Kristin (2007). Fakta om 18 innvandrergupper i Norge, Rapporter 2007 (under utarbeiding), Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstadli, Knut (2003): Norsk innvandringshistorie, Bind 3, Oslo: Pax Forlag.

Østby, Lars (red.) (2004): Innvandrere i Norge - Hvem er de, og hvordan går det med dem? Del II Levekår, Rapporter 2004/66, Statistisk sentralbyrå.

Aalandslid, Vebjørn (2007): Innvandreres demografi og levekår i 12 kommuner i Norge, Rapporter 2007/24, Statistisk sentralbyrå.

Gjennomsnittet skjuler store forskjeller

Som du har sett, er det lite meningsfylt å snakke om «gjennomsnittet i innvandrerbefolkningen». Et slikt gjennomsnitt skjuler store forskjeller mellom de ulike landgruppene som beskrives i rapporten. Noen av gruppene er like store som en middels norsk by, som de 28 000 pakistanerne eller de 20 000 irakerne. Andre, som de 2 700 eritreerne, er ikke større enn ei lita norsk bygd. Også levekårene varierer betydelig mellom, men også innenfor de ulike gruppene, for eksempel hva gjelder deltakelse på utdanningsarenaen. Noen grupper sitter i større grad over skolebøkene enn gjennomsnittet av befolkningen, som iranske førstegenerasjonsinnvandrere. Halvparten av iranerne mellom 19–24 år deltar i en eller annen form for utdanning. Kontrasten blir stor til tyrkerne, hvor bare 18 prosent gjør det samme. Ser man på inntekt, har indiske par nesten dobbelt så høy samlet inntekt som somaliske par. Og forskjellen blir enda større når en vet at somaliske par i snitt har mange flere barn å fordele inntekten på enn inderne.

Særlig kan innvandringsgrunn og botid i Norge forklare mye av forskjellene i levekår. Det er ikke overraskende at nyinnvandrede flyktninger fra Afghanistan har lav sysselsetting sammenliknet med srilankere som har vært i landet lenger, eller sett i forhold til polakker som har kommet som arbeidsinnvandrere. Mer urovekkende er det nok at deltakelsen på utdanningsarenaen og i arbeidslivet er særlig lav blant kvinner i enkelte landgrupper med lang botid i Norge, som pakistanerne, tyrkerne og marokkanerne. Det er imidlertid store forskjeller mellom generasjonene i de tre nevnte landgruppene. De som er oppvokst i Norge, de såkalte etterkommerne, er bedre integrert enn førstegenerasjonsinnvandrerne, i alle fall på utdanningsarenaen og på arbeidsmarkedet.

Få har mange, mange har få

Innvandrere i Norge finner vi helst i storbyene, særlig i Oslo og kommunene rundt hovedstaden. Av hele innvandrerbefolkningen bor 32 prosent i Oslo. Ser vi bare på dem som kommer fra Asia, Afrika og Latin-Amerika, er andelen 40 prosent. Blant disse innvandrernes etterkommere er andelen som bor i Oslo, 50 prosent. Kunnskap om sammensetningen av innvandrerbefolkningen er viktig for at kommunenes arbeid med integrering skal lykkes.

Hvorfor er det viktig å beskrive lokale, ikke bare nasjonale, integreringsutfordringer? Svaret er enkelt – selv om politikken er nasjonal vil integreringen i stor grad skje lokalt – og utfordringene må møtes og løses lokalt. Det er kommunene som tilbyr introduksjonsordning og norsk- og samfunnsfag-sopplæring for nyankomne innvandrere. Det er kommunene som er ansvarlig for å skaffe bolig til flyktninger. Det er kommunene som utbetaler sosialstønad eller finner arbeidsmarkedstiltak til de som trenger det, og det er kommunene som er ansvarlig for å bygge og tilby barnehageplass. Alle bor i en kommune – ikke bare «i Norge».

Som grunnlag for å forstå forskjellene i levekår må en ha gode kunnskaper om *hvem* som bor i de enkelte kommunene, og hvilke behov de har. Ulik sammensetning av innvandrerbefolkningen vil i noen grad forklare ulikheter i levekår, men andre faktorer er også viktige. Denne artikkelen bygger på en nylig utkommet rapport om innvandrernes demografi og levekår i de tolv kommunene i Norge som har flest ikke-vestlige innvandrere. Rapporten er utarbeidet av Statistisk sentralbyrå for Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) 2007, Aalandslid (red) 2007. I denne artikkelen har vi samlet noen hovedtrekk om den demografiske utviklingen i disse tolv kommunene, og i neste artikkel beskriver vi levekårene. Hele tiden er det ikke-vestlige innvandrere (se boks) som er i fokus. For en generell beskrivelse av de største innvandrergruppene viser vi til Henriksen 2007 og til artikkelen i dette nummeret av Samfunnsspeilet av samme forfatter.

172 000 ikke-vestlige innvandrere i tolv kommuner

I alt bodde det 172 000 ikke-vestlige innvandrere i disse tolv kommunene (se boks) ved inngangen til 2006. Det er vel 60 prosent av alle ikke-vestlige innvandrere i Norge. Det bodde 102 000 ikke-vestlige innvandrere bare i Oslo. Flertallet av de ikke-vestlige innvandrere bodde altså i Oslo kommune ved inngangen til 2006. I de andre elleve kommunene vi har sett på i disse faktaarkene, bodde det 70 000 ikke-vestlige innvandrere, mens det i de resterende 420 kommunene bodde «bare» 113 000 ikke-vestlige innvandrere. To kommuner, Osen i Sør-Trøndelag og Beiarn i Nordland har ingen innvandrere fra ikke-vestlige land.

Flere bor i Oslo enn i de elleve andre kommunene til sammen

Vi ser i figur 1 at Oslo er den dominerende store innvandrerkommunen i Norge, med over 100 000 ikke-vestlige innvandrere. Bare i bydelen Alna bor det klart flere ikke-vestlige innvandrere enn i kommune nummer to på lista, Bergen. Men selv om Oslos innvandrerbefolkning er stor, vil vi likevel minne om at det faktisk bor flere ikke-vestlige innvandrere *utenfor* de tolv

Vebjørn Aalandslid og
Lars Østby

Vebjørn Aalandslid er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (vebjorn.aalandslid@ssb.no).

Lars Østby er seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Avdeling for personstatistikk (lars.ostby@ssb.no).

Definisjoner/inndelinger

På oppdrag fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) har Statistisk sentralbyrå (SSB) utarbeidet en rapport som viser innvandreres demografi og levekår i de tolv kommunene i landet som har flest ikke-vestlige innvandrere. I denne artikkelen viser vi noen utvalgte hovedfunn fra denne rapporten. Kommunene som er med i rapporten er Fredrikstad, Bærum, Lørenskog, Skedsmo, Oslo, Drammen, Skien, Kristiansand, Sandnes, Stavanger, Bergen og Trondheim. I tillegg beskriver rapporten også innvandrernes demografi og levekår i fem bydeler i Oslo.

Førstegenerasjonsinnvandrere er personer som er født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre. Førstegenerasjonsinnvandrere har altså på et tidspunkt innvandret til Norge.

Personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre (også omtalt som *etterkommere*) er personer som er født i Norge av to foreldre som er født i utlandet, og som i tillegg har fire besteforeldre som er født i utlandet.

Innvandrerbefolkningen er summen av de to foregående grupperingene og omfatter personer som har to utenlandsfødte foreldre, eller mer presist: personer som verken har foreldre eller besteforeldre som er født i Norge. Innvandrerbefolkningen omfatter dermed førstegenerasjonsinnvandrere og personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre.

Fødeland er hovedsakelig mors bosted ved personens fødsel.

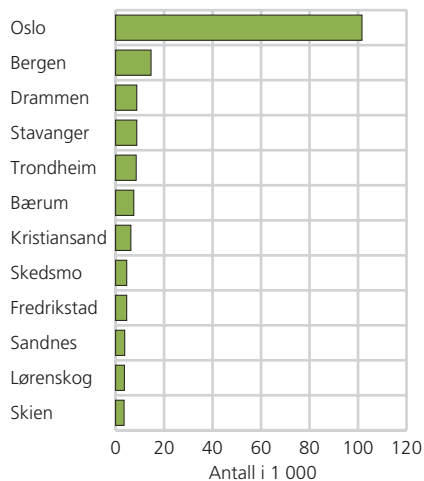
Landbakgrunn er eget, eventuelt mors eller eventuelt fars utenlandske fødeland. Personer uten innvandringsbakgrunn har kun Norge som landbakgrunn. Når begge foreldrene er født i utlandet, er de i de aller fleste tilfellene født i samme land. I tilfeller der foreldrene har ulikt fødeland, er det mors fødeland som blir valgt.

Ikke-vestlige innvandrere har bakgrunn fra land i Asia med Tyrkia, Afrika, Sør og Mellom-Amerika og Øst-Europa.

Øst-Europa omfatter følgende land: Albania, Bosnia-Hercegovina, Bulgaria, Estland, Hviterussland, Kroatia, Latvia, Litauen, Makedonia, Moldova, Polen, Romania, Russland, Serbia og Montenegro, Slovakia, Slovenia, Tsjekia, Ukraina og Ungarn.

Vestlige innvandrere kommer fra resten av verden, det vil si Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania.

Figur 1. Antall ikke-vestlige innvandrere, etter utvalgte kommuner. Rangert etter størrelse. 2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

største kommunene enn det bor i Oslo. Tiltak for ikke-vestlige innvandrere i Norge treffer slett ikke alle dersom disse utelukkende er rettet mot Oslo eller andre storbyer. Det er også noen forskjeller mellom de elleve neste kommunene. Antallet ikke-vestlige innvandrere varierer fra Bergens 14 600 til Drammens og Stavangers 8 700, ned til Sandnes, Lørenskog og Skien med vel 3 500.

Det er små forskjeller i kjønnsfordeling mellom kommunene. I de fleste kommunene er det omtrent like mange kvinner som menn. Ytterpunktene representeres av Kristiansand med 48,8 prosent kvinner og Sandnes med 52,8 prosent kvinner. En kommune med mange nyankomne flyktninger vil nok ha et visst mannsoverskudd, mens kommuner som Bærum vil ha relativt mange etablerte familier som følge av tilflytting innen Norge og dermed ikke noe mannsoverskudd. Bærum kan nok også ha et arbeidsmarked som er bedre for de kvinnene som bor i kommunen enn tilfellet er andre steder. Oslo har samme andel kvinner som innvandrerbefolkningen i Norge. Her er det mange etterkommere som av demografiske grunner har et lite mannsoverskudd.

Flest etterkommere i Oslo og Drammen

Den andelen som etterkommere utgjør av samlet innbyggertall i kommunene følger i noen grad innvandrerandelen (figur 2), men det finnes unntak. I Oslo og omegnskommunene (unntatt Bærum) utgjør etterkommerne nesten 30 prosent av den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen, mens de på landsbasis utgjør 22 prosent. Dette er kommuner som har mange innvandrere med lang botid og dermed mange etterkommere, som pakistanere i Oslo og tyrkere i Drammen. En del av Oslos nabokommuner har også hatt en viss familieutflytting fra Oslo, som Lørenskog og Skedsmo. Bærum skiller seg ut fra disse med en andel etterkommere av befolkningen i alt som er på lands-

gjennomsnittet. Trondheim og Bergen har relativt få etterkommere. Der er det grupper med kortere botid, og det kan nok også tenkes at det er en viss flytting av veletablerte innvandrere i retning av Oslo. For disse to byene spiller det også inn at de har universiteter med et visst innslag av studenter som har bakgrunn fra ikke-vestlige land, og dermed blir andelen etterkommere lavere enn den ellers ville ha blitt.

Én av fire unge voksne i Oslo har innvandrerbakgrunn

Det er relativt store forskjeller også i innvandrernes aldersfordeling mellom kommunene. Det er noe større andel ikke-vestlige innvandrere blant de yngste (alder 0–9 år) enn det er blant alle som bor i Norge, men forskjellen er ikke større enn 8 mot 6 prosent på landsnivå (figur 3). Det er relativt flere barn i alle de største kommunene, men forskjellen i Bærum er ubetydelig, og den er heller ikke stor i Bergen og Trondheim. I Oslo er 28 prosent av barna i alderen 0–9 år ikke-vestlige innvandrere, mens 19 prosent av hele befolkningen i kommunen er ikke-vestlige innvandrere. I Drammen er det på samme måte, 23 prosent mot 15 prosent. Dette skyldes i stor grad at det er mange etterkommere i innvandrergrupper med lang botid, som de fra Pakistan, Tyrkia og Marokko, og at det bor mange fra disse landene i Oslo og Drammen. Vi har tidligere nevnt utflytting av familier fra Oslo som viktig for innvandrerbefolkningen i Lørenskog og Skedsmo, og den betyr nok mye for den relativt store andelen barn med innvandrerbakgrunn her. I Skien og Fredrikstad kan aldersfordelingen henge sammen med hvilke flyktninggrupper som er bosatt der (og andelen nyankomne), og hvordan sekundærflyttingen arter seg.

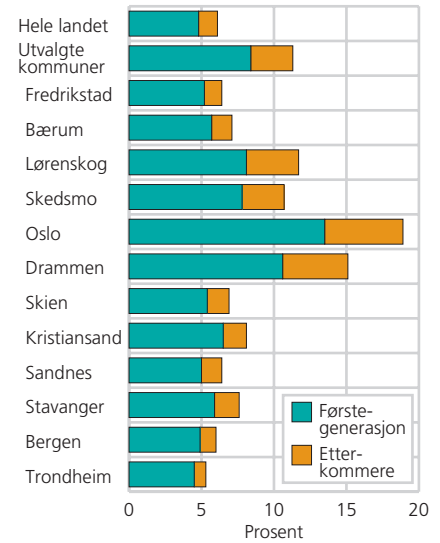
Innvandreroverskuddet i alderen 20–29 år er større enn i aldersgruppa 0–9 år for landet under ett. 10 prosent av personer i alderen 20–29 år har ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, mot 6 prosent i hele befolkningen (figur 4). Til gjengjeld er det svært få ikke-vestlige innvandrere i alderen over 50 år, og det finnes relativt færre, jo eldre grupper vi ser på. I både Oslo og Drammen har nesten 25 prosent av dem mellom 20 og 29 år innvandrerbakgrunn. Dette gjør nok at utfordringene med integrering blir annerledes her enn i resten av landet. Lavest er andelen i Trondheim med 8 prosent og i Bergen, Sandnes og Fredrikstad med 9 prosent. Oslo har, sammen med Fredrikstad og Skien, en større andel innvandrere blant aldersgruppen 20–29 år enn blant gruppen 0–9 år. Forskjellen mellom Bærum og de andre kommunene er tydelig også her, Bærum er den eneste kommunen med betydelig større innvandrerandel blant unge voksne enn blant barn, 16 prosent mot 7 prosent.

Pakistanerne er den største gruppen i bare to av tolv kommuner

Mange av de demografiske forskjellene vi har sett foran, henger sammen med hvilke innvandrergrupper som er størst i de ulike kommunene, og hvor mye den enkelte gruppen dominerer tallmessig i kommunens innvandrerbefolkning. Tabell 1 viser de tre største landgruppene i hver av våre tolv kommuner.

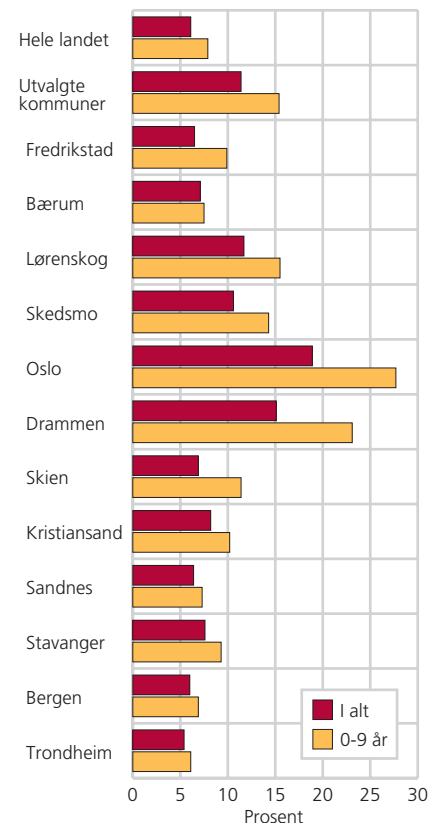
Innvandrere med bakgrunn fra Vietnam er den tredje største ikke-vestlige gruppen (2/3 av gruppen med bakgrunn fra Pakistan), men er likevel den største landgruppen i tre kommuner og nest størst i fire. Til tross for at gruppen med bakgrunn fra Pakistan er størst på landsbasis, er den på topp bare i Oslo og Lørenskog, og den kommer som nummer to i Skedsmo og Drammen. Utenfor Oslo-området er gruppen størst bare i Sandnes, her som

Figur 2. Ikke-vestlige innvandrere som andel av befolkningen i alt, etter innvandrerkategori og utvalgte kommuner. 2006

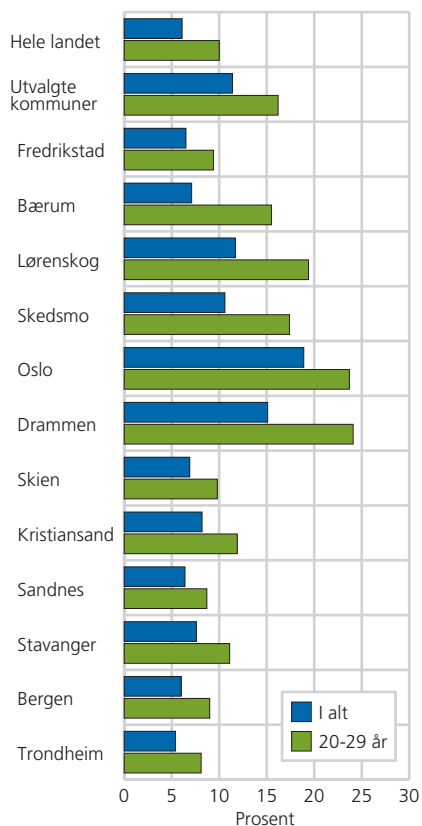
Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Andel ikke-vestlige innvandrere av befolkningen i alt og 0–9 år. Kommune. 2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Andel ikke-vestlige innvandrere av befolkningen i alt 20–29 år. Kommune. 2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1. Største ikke-vestlige landgrupper i kommunene. 2006

Kommune	Største ikke-vestlige landgruppe	Nest-største	Tredjestørste
0106 Fredrikstad	Irak	Serbia og Montenegro	Bosnia-Hercegovina
0219 Bærum	Iran	Pakistan	Polen
0230 Lørenskog	Pakistan	Vietnam	Sri Lanka
0231 Skedsmo	Vietnam	Pakistan	Iran
0301 Oslo	Pakistan	Somalia	Sri Lanka
0602 Drammen	Tyrkia	Pakistan	Iran
0806 Skien	Somalia	Irak	Serbia og Montenegro
1001 Kristiansand	Vietnam	Chile	Serbia og Montenegro
1102 Sandnes	Vietnam	Bosnia-Hercegovina	Pakistan
1103 Stavanger	Tyrkia	Vietnam	Somalia
1201 Bergen	Irak	Vietnam	Chile
1601 Trondheim	Tyrkia	Vietnam	Irak

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

nummer 3. I Drammen er tyrkere den i særklasse største gruppen, men de er den største gruppen også i Stavanger og Trondheim. Alle de ti største innvandererlandene er med blant de tre på topp i minst en kommune. Chile som nummer femten på landsbasis kommer med på pallen i Kristiansand og i Bergen, mens Polen som nummer tolv er tredje størst i Bærum. Dette kan være en antydning om at direkte arbeidsinnvandring kan bety mer for sammensetningen av innvandergruppen i Bærum enn i resten av landet.

Når det gjelder hvor mye en enkelt gruppe dominerer tallmessig, er det store forskjeller kommunene imellom. Den største konsentrasjon har vi i Drammen, hvor nesten 24 prosent av de ikke-vestlige innvandrerne har sin bakgrunn fra Tyrkia. I Fredrikstad kommer 22 prosent fra Irak, mens de fra Pakistan utgjør om lag 20 prosent av Oslos og Lørenskogs ikke-vestlige innvandrere. Lavest konsentrasjon av en enkelt gruppe finner vi i Bergen (9 prosent fra Irak), Trondheim (10 prosent fra Tyrkia) og Bærum (11 prosent fra Iran). Mot denne bakgrunnen er det lett å tenke seg at integreringsarbeidet i Drammen og Bærum må bli svært ulikt.

Flest nyankomne i Trondheim

Vi legger ofte til grunn at innvandrere med kort botid har større behov for kommunal og annen integreringsinnsats enn innvandrere med lang botid. De kommuner hvor de ikke-vestlige innvandrerne har kort botid, vil trolig skåre dårligere på levekårsindikatorene. Ett viktig unntak her er kvinner fra Pakistan, Tyrkia og Marokko, som ved sin perifere tilknytning til arbeidsmarkedet ofte skårer lavt på de levekårsindikatorene vi bruker, selv om dette er grupper hvor mange har lang botid. Derfor viser vi i figur 5 hvor stor andel av innvandrerne i hver kommune som har kortere enn seks års botid i Norge.

Størst andel nyankomne er det i Trondheim hvor hele 47 prosent av innvandrerne i kommunen har bodd i Norge i mindre enn seks år, mens andelen i Bergen, Bærum og Fredrikstad er nær 40 prosent. Den klart laveste andelen nyankomne er det i Lørenskog (26 prosent) og Oslo (30 prosent). Når andelen er så stor i Trondheim, har nok dette klar sammenheng med at det er en stor andel av dem som innvandrer til Trondheim som flytter videre til andre steder i Norge. I tillegg er det også en større gjenutvandring derfra enn fra andre steder, trolig knyttet til studenter som kommer for å være der i noen år og så reise videre eller hjem. Dessuten har et høyt antall flyktninger de siste årene blitt bosatt i Trondheim.

Den lave andelen med kort botid i Oslo henger også sammen med den store innvandrerbefolkningen som allerede finnes der, slik at tallet på nyinnvandrede må være svært høyt for å gi en høy andel. I forhold til innvandrerantallet blir det årlige antallet bosatte flyktninger i Oslo relativt lite. Det er som tidligere nevnt, mange innvandrere som flytter fra Oslo til Lørenskog når de er godt nok etablert til å kunne konkurrere på boligmarkedet utenfor Oslo. Hovedtyngden av de ikke-vestlige innvandrerne i kommunen tilhører grupper med lang botid (mer enn ti års botid i Norge), som de fra Pakistan, Vietnam, Sri Lanka og Iran. Blant disse er det trolig de med relativt gode inntekter som har flyttet til Lørenskog.

Høy andel flyktninger i Fredrikstad, Skien og Kristiansand

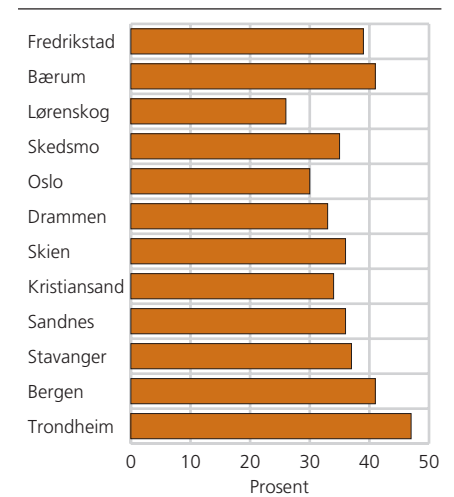
Mange nyankomne innvandrere har store behov for tiltak som kan lette deres integrering i Norge. Videre vet vi at flyktninger ofte har en vanskeligere vei inn i det norske arbeidsmarkedet enn andre ikke-vestlige innvandrere (Østby 2001 og 2004). Dette er grunnen til at det blir gitt integreringstilskudd til kommunene for de første fem årene etter bosetting, og at nyankomne flyktninger skal delta i introduksjonsordningen. I tillegg til at en stor andel med kort botid er viktig for kommunale tiltak, kan en anta at kommuner med mange flyktninger vil ha andre utfordringer enn kommuner med få flyktninger. Figur 6 viser andelen flyktninger blant de ikke-vestlige førstegenerasjons-innvandrerne i de tidligere nevnte tolv kommunene. Tiltakene som rettes mot flyktninger omfatter ikke personer født i Norge, og praktisk talt alle har sin bakgrunn fra ikke-vestlige land. Vi ser at kommunene grupperer seg i to når det gjelder andel flyktninger. Kristiansand, Skien og Fredrikstad har vel 70 prosent flyktninger blant sine ikke-vestlige førstegenerasjons-innvandrere. Dette skyldes dels stor vilje til å bosette flyktninger, som i Kristiansand og Skien, og dels stor sekundærflytting som til Fredrikstad. I Kristiansand er det flyktninger fra Vietnam og Chile, begge grupper med lang botid, som dominerer. Skien og Fredrikstad har flest flyktninger fra Irak, en gruppe som har gjennomsnittlig kort botid i Norge.

De andre kommunene har en andel flyktninger mellom 45 og 60 prosent, med lavest tall i Oslo og Drammen. Dette er begge kommuner med et betydelig antall av de første arbeidsinnvandrerne fra Pakistan, Tyrkia og Marokko samt deres familier. Det har også vært et ønske å bosette flyktninger andre steder enn der det i utgangspunktet var flest innvandrere, for å unngå unødige store konsentrasjoner av ikke-vestlige innvandrere. Selv om Oslo har lavere andel flyktninger av sin innvandrerbefolkning enn de andre elleve kommunene, utgjør likevel flyktningene en større andel av kommunens innbyggere her enn i noen annen kommune. Lørenskogs relativt store andel flyktninger har nok sammenheng både med en viss primærbosetting av flyktninger og at mange flyktninger som har etablert seg i arbeidsmarkedet i Oslo, etter hvert flytter ut til forsteder med bedre boligforhold.

Innvandrerbefolkningen i Fredrikstad, Lørenskog og Skedsmo vokser raskest

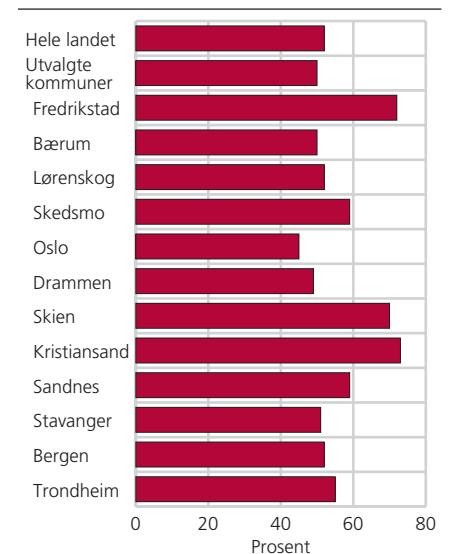
Den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen i Norge er seksdoblet de siste 20 årene, fra knapt 50 000 i 1986 til 285 000 i 2006. I prosent av folketallet er veksten fra 1,2 til 6,1. Figur 7 viser hvordan veksten har vært fra år til annet for våre tolv kommuner. Oslos andel har gått fra 5 til 19 prosent av folketallet, og Oslo har hatt den klart største andelen i alle årene. Likevel, i 1986 var innvandrerandelen i Oslo 4,5 ganger høyere enn i landet under ett, mens den i 2006 var 3,0 ganger så høy. I starten av perioden 1986–

Figur 5. Andel av ikke-vestlig innvandrerbefolkning i kommunen med botid 0–5 år, 2006

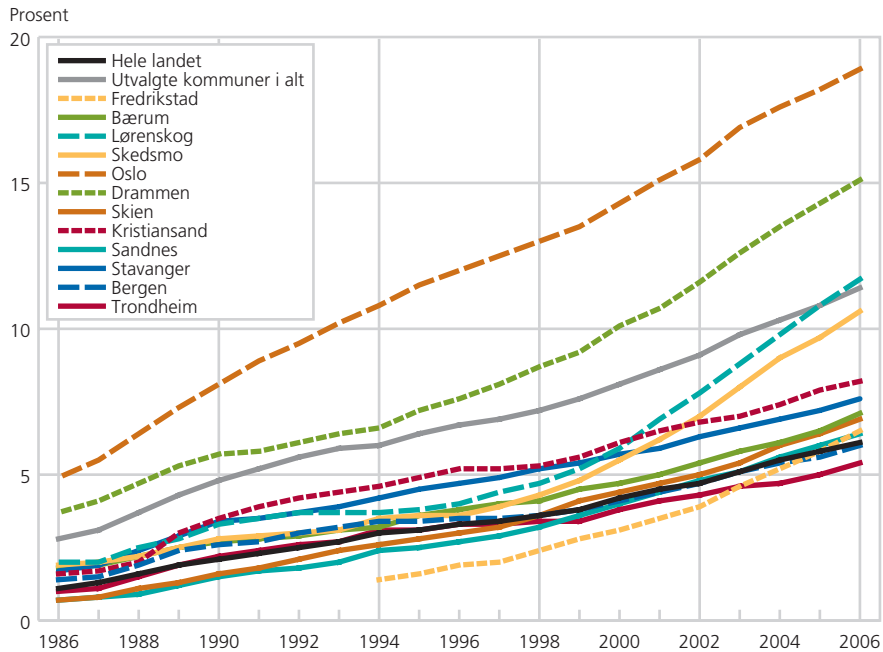
Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Andel flyktninger av ikke-vestlige innvandrere i kommunen, 2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Andel ikke-vestlige innvandrere av befolkningen i alt i utvalgte kommuner. 1986–2006

¹ Fredrikstad mangler tall før 1994 grunnet kommunesammenslåing.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

2006 lå ikke Drammen så langt etter Oslo, men tilveksten var mindre i Drammen i første halvdel av 1990-tallet. Deretter er vekstkurvene for Oslo og Drammen ganske parallelle. Lørenskog lå lenge blant dem som hadde lavest innvandrерandel blant «våre» tolv kommuner og har sammen med Skedsmo hatt en relativt sterk vekst de siste årene. Lørenskog har siden 2001 vært nummer tre blant kommunene og har det siste året kommet litt høyere enn gjennomsnittet av de tolv kommunene. Kristiansand lå som nummer tre gjennom hele 1990-tallet, men veksten her har hele tiden vært litt langsommere enn blant Oslos forstadskommuner, slik at også Skedsmo nå har passert Kristiansand. Stavanger har hatt en utvikling nær Kristiansands, men hele tiden med litt lavere innvandrерandel. Med unntak av Fredrikstad har de øvrige kommunene fulgt landsgjennomsnittet ganske nært. Fredrikstad hadde ved etableringen av stor kommunen i 1994 en

klart lavere andel innvandrere, men denne andelen har steget raskt hele tiden deretter og ligger nå med sine 6,5 prosent over gjennomsnittet for hele Norge. Av «våre» tolv kommuner er det bare Bergen og Trondheim som har lavere andel ikke-vestlige innvandrere enn landsgjennomsnittet.

Om vi som i figur 8 ser på veksten de siste åtte årene, har antallet ikke-vestlige innvandrere i Norge vokst fra 157 000 til 285 000, nesten en fordobling. Som antydnet i forrige avsnitt har Fredrikstad, Lørenskog og Skedsmo hatt den sterkeste veksten. I disse tre kommunene er antallet nær tre ganger så stort som det var i 1998, mens den relative veksten i Oslo «bare» var på 1,6 ganger. Vi ser at i tillegg til Oslo hadde også de andre storbyene en relativt moderat tilvekst, mens Oslos nærmeste omegnskommuner og Sandnes alle hadde et antall som var mer enn 2,3 ganger høyere enn i 1998. Selv om veksttakten altså var høyest utenfor Oslo, kom likevel 37 000 av tilveksten på 128 000 ikke-vestlige innvandrere i Oslo.

Når innvandrerbefolkningens andel av Oslos befolkning vokser så sterkt, skyldes det ikke bare at innvandrerbefolkningen har vokst raskt, men også at befolkningen uten innvandrerbakgrunn ikke har vokst. Vi viser i figur 9 veksten i den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen og veksten for dem som ikke er med i innvandrerbefolkningen. De vestlige innvandrerne er altså holdt utenfor her. Nesten all tilvekst i Oslo de siste ni årene er kommet i den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen (se mer om dette hos Blom 2006 a og b). I Lørenskog, Drammen og Skien har det vært en svak nedgang i den befolkningen som ikke har innvandrerbakgrunn. I de andre kommunene har det vært en varierende vekst i begge grupper. Kristiansand, Sandnes, Stavanger, Bergen og Trondheim har hatt en mindre vekst i innvandrerbefolkningen enn i befolkningen uten innvandrerbakgrunn. Norge har i alt hatt en befolkningsvekst

på 223 000 de siste ni årene. Av denne veksten kom 142 000 i innvandrerbefolkningen (128 000 i den ikke-vestlige) og 81 000 i den delen av befolkningen som ikke har noen innvandrerbakgrunn. Det meste av veksten skyldes det direkte innvandrings-overskuddet, men slik vår definisjon er, skyldes også 30 000 av tilveksten at antallet etterkommere har økt.

Innvandrerbefolkningen i de tolv største innvandrerkommunene i Norge varierer mye, både i størrelse, sammensetning og vekst. Oslo med sine 102 000 ikke-vestlige innvandrere har langt flere enn de øvrige elleve til sammen, som har 36 prosent av alle i Norge. Selv om antallet er langt mindre i Drammen enn i Oslo, er mønsteret i stor grad det samme, med for eksempel mange barn og unge voksne. Flyktninger utgjør en større andel av innvandrerbefolkningen utenfor Osloregionen enn i Oslo. Jo lenger en innvandrere har bodd i Norge, jo større muligheter har vedkommende for å tilegne seg språk og kulturelle koder. Annenhver innvandrere i Trondheim har kommet til Norge siste fem år, mens dette gjelder én av tre i Oslo og Drammen og bare én av fire i Lørenskog. Nesten tre av fire innvandrere i Kristiansand, Fredrikstad og Skien er flyktninger, mens dette gjelder mindre enn én av to i Oslo og Drammen. Disse forskjellene i hvilke innvandrere som bor i de enkelte kommunene, vil stille kommunene overfor ganske ulike utfordringer i integreringen av innvandrerbefolkningen, og vi får store forskjeller i levekår blant innvandrerbefolkningen mellom de ulike kommunene, slik den neste artikkelen viser.

Referanser

Blom, Svein (2006a): Flere innvandrere, færre nordmenn, *Samfunnsspeilet* 4/2006, side 17-22, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein (2006b): *Innvandrerens bo- og flyttemønstre i Oslo rundt årtusenskiftet*, Rapporter 2006/33, Statistisk sentralbyrå.

Henriksen, Kristin (2007): *Fakta om 18 innvandrergupper i Norge*, Rapporter 2007/29 Statistisk sentralbyrå.

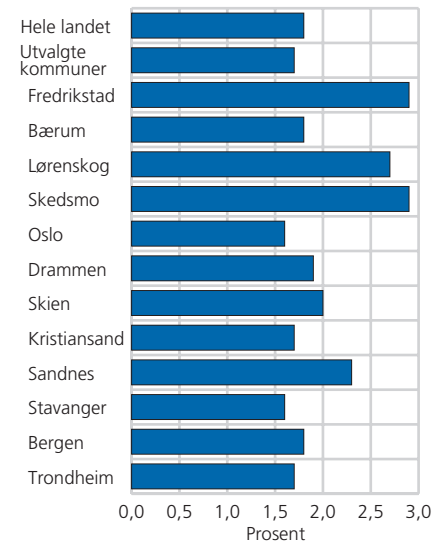
IMDi (2007): *Fakta om innvandrerbefolkningen*. IMDi-rapporter 5A-L-2007.

Østby, Lars (2001): Beskrivelse av nyankomne flyktnings vei inn i det norske samfunnet, Notater 2001/23, Statistisk sentralbyrå.

Østby, Lars (2004): *Innvandrere i Norge – Hvem er de og hvordan går det med dem? Del I Demografi*, Notater 2004/65, Statistisk sentralbyrå.

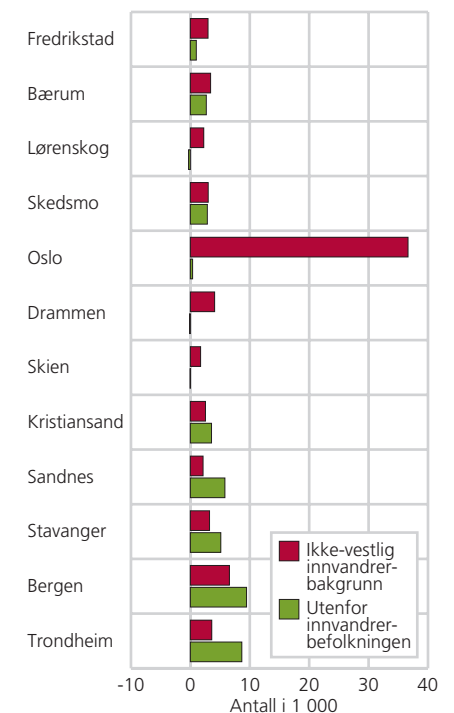
Aalandslid, Vebjørn (2007): *Innvandrerens demografi og levekår i 12 kommuner i Norge*, Rapporter 2007/24, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Vekst i ikke-vestlig innvandrerbefolkning, etter kommune. 1998–2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 9. Tilvekst 1998–2006 i og utenfor innvandrerbefolkningen. Antall

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Store variasjoner i levekår

Det er store forskjeller i levekårene til ikke-vestlige innvandrere i de største kommunene i Norge. I noen kommuner har ikke-vestlige innvandrere en sysselsettingsgrad som nærmer seg befolkningen i alt, mens nivået blant innvandrerne i andre kommuner ligger langt under denne sysselsettingsgraden. Utdanningshyppigheten varierer sterkt fra kommune til kommune, relativt lite for innvandrerne og mye for etterkommerne. Men forskjellene i levekår kommunene imellom forklares nok i størst grad av egenskaper og kjennetegn ved innvandrergruppene og mindre av kommunene de bor i.

*Vebjørn Aalandslid og
Lars Østby*

Hvorfor er det viktig å beskrive lokale, ikke bare nasjonale, integreringsutfordringer? Svaret er enkelt – selv om politikken er nasjonal vil integreringen i stor grad skje lokalt – og utfordringene må møtes og løses lokalt. Det er kommunene som tilbyr introduksjonsordning og norsk- og samfunnsfag-sopplæring for nyankomne innvandrere. Det er kommunene som er ansvarlig for å skaffe bolig til flyktninger. Det er kommunene som utbetaler sosialstønad eller finner arbeidsmarkedstiltak til de som trenger det, og det er kommunene som er ansvarlig for å bygge og tilby barnehageplass. Alle bor i en kommune – ikke bare «i Norge».

Som grunnlag for å forstå forskjellene i levekår må en ha gode kunnskaper om *hvem* som bor i de enkelte kommunene, og hvilke behov de har. Ulik sammensetning av innvandrerbefolkningen vil i noen grad forklare ulikheter i levekår, men andre faktorer er også viktige. Denne artikkelen bygger på en nylig utkommet rapport om innvandreneres demografi og levekår i de tolv kommunene i Norge som har flest ikke-vestlige innvandrere. Rapporten er utarbeidet av Statistisk sentralbyrå for Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), Aalandslid (red) 2007. I denne artikkelen har vi samlet noen hovedtrekk om den demografiske utviklingen i disse tolv kommunene, og i neste artikkel beskriver vi levekårene. Hele tiden er det ikke-vestlige innvandrere (se boks) som er i fokus. For en generell beskrivelse av de største innvandrergruppene viser vi til Henriksen 2007 og til artikkelen i dette nummeret av Samfunnsspeilet av samme forfatter.

Siden målsettingen er å beskrive forholdene i en rekke enkeltkommuner, som riktignok er store, kan datagrunnlaget hentes bare fra registre. Utvalgsundersøkelser har opplysninger fra mange flere områder enn det vi har i registrene, men de gir ikke representative tall for hver kommune. Vi har for eksempel ikke helseregistre som kan utnyttes til våre formål, og dette er sammen med det at vi ikke har boligregister kanskje de største manglene ved vårt registerstatistiske system. Det er tross alt relativt få innvandrere innen hver gruppe (alder, landbakgrunn eog så videre) i hver kommune slik at beskrivelser hvor det er relevant å se på enkelte grupper (som kriminalitet) ikke kan gis for alle disse kommunene. I denne artikkelen beskriver vi mangfoldet på de viktigste av de områdene hvor vi har gode nok data for en slik beskrivelse.

Vebjørn Aalandslid er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (vebjorn.aalandslid@ssb.no).

Lars Østby er seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Avdeling for personstatistikk (lars.ostby@ssb.no).

Definisjoner/inndelinger

På oppdrag fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) har Statistisk sentralbyrå (SSB) utarbeidet en rapport som viser innvandreres demografi og levekår i de tolv kommunene i landet som har flest ikke-vestlige innvandrere. I denne artikkelen viser vi noen utvalgte hovedfunn fra denne rapporten. Kommunene som er med i rapporten er Fredrikstad, Bærum, Lørenskog, Skedsmo, Oslo, Drammen, Skien, Kristiansand, Sandnes, Stavanger, Bergen og Trondheim. I tillegg beskriver rapporten også innvandrernes demografi og levekår i fem bydeler i Oslo.

Førstegenerasjonsinnvandrere er personer som er født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre. Førstegenerasjonsinnvandrere har altså på et tidspunkt innvandret til Norge.

Personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre (også omtalt som *etterkomme-re*) er personer som er født i Norge av to foreldre som er født i utlandet, og som i tillegg har fire besteforeldre som er født i utlandet.

Innvandrerbefolkningen er summen av de to foregående grupperingene og omfatter personer som har to utenlandsfødte foreldre, eller mer presist: personer som verken har foreldre eller besteforeldre som er født i Norge. Innvandrerbefolkningen omfatter dermed førstegenerasjonsinnvandrere og personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre.

Fødeland er hovedsakelig mors bosted ved personens fødsel.

Landbakgrunn er eget, eventuelt mors eller eventuelt fars utenlandske fødeland. Personer uten innvandringsbakgrunn har kun Norge som landbakgrunn. Når begge foreldrene er født i utlandet, er de i de aller fleste tilfellene født i samme land. I tilfeller der foreldrene har ulikt fødeland, er det mors fødeland som blir valgt.

Ikke-vestlige innvandrere har bakgrunn fra land i Asia med Tyrkia, Afrika, Sør og Mellom-Amerika og Øst-Europa.

Øst-Europa omfatter følgende land: Albania, Bosnia-Hercegovina, Bulgaria, Estland, Hviterussland, Kroatia, Latvia, Litauen, Makedonia, Moldova, Polen, Romania, Russland, Serbia og Montenegro, Slovakia, Slovenia, Tsjekia, Ukraina og Ungarn.

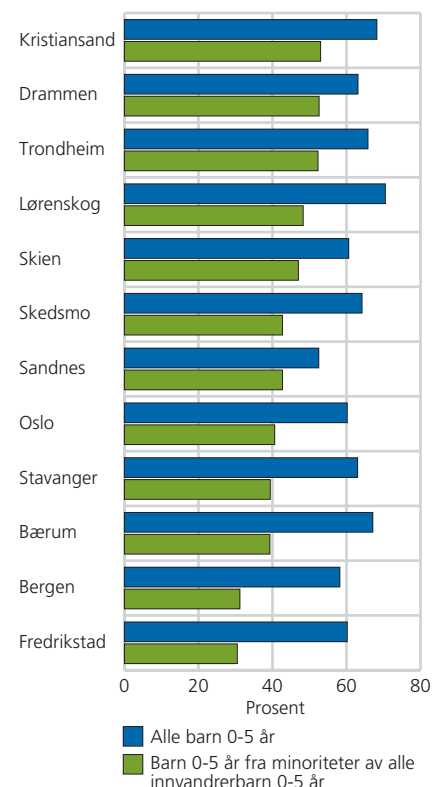
Vestlige innvandrere kommer fra resten av verden, det vil si Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania.

Skillet mellom vestlig og ikke-vestlig er ikke lenger naturlig etter EU-utvidelsene i 2004 og 2007, og er under revisjon i SSB. Likevel er det viktig å huske at det store flertallet av innvandrere (med unntak av dem fra Polen og Litauen) har kommet til Norge under forhold hvor dette skillet hadde relevans for innvandringen.

Minoritetsbarn sjeldnere enn andre i barnehage

Barn tilhørende minoritetene i denne statistikken har klart lavere deltaking i barnehage enn andre, se figur 1. Forskjellen varierer fra 10–11 prosentpoeng i Sandnes og Drammen til 20 prosentpoeng i Oslo og hele 30 prosentpoeng i Fredrikstad. Dekningen blant minoritetsbarn er lavest i Fredrikstad og Bergen med 30 prosent, og høyest i Kristiansand, Drammen og Trondheim med 52–53 prosent. Dette tilsvarer akkurat barnehagedekningen for alle barn i Sandnes, som har den laveste samlede deknningen. Det er større variasjon mellom kommunene for minoritetene enn for majoriteten. Det synes vanskelig å forklare variasjonene i minoritetenes bruk av barnehage med ulik sammensetning av innvandrerbefolkningen. Heller ikke forskjeller i barnehagedekning mellom kommunene er en fullgod forklaring.

Figur 1. Andel av alle barn med barnehageplass og språklige og kulturelle minoriteter i barnehage i forhold til innvandrerbarn 0–5 år og alle barn med barnehageplass. 2005

Kilde: KOSTRA, Statistisk sentralbyrå.

Etterkommerne tar utdanning som gjennomsnittet i Norge ...

Utdanning er ofte nøkkelen til bedre integrering og en lettere vei inn på arbeidsmarkedet. I beskrivelsen av den enkelte kommune har vi lagt en viss vekt på å beskrive innvandrernes og etterkommernes deltakelse i alle ledd i utdanningssystemet. I noen kommuner er det for få personer i enkelte aldersgrupper til at vi kan gi tall, men vi mener at utdanning er så viktig for den videre integrering at vi bruker plass på dette, også i de tilfeller hvor vi ikke får dekket alle aktuelle kommuner.

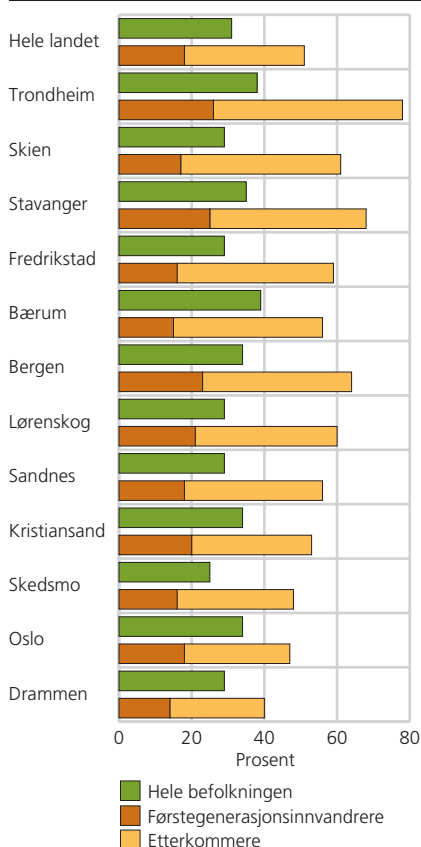
Grunnskolen er obligatorisk for alle, og alle grupper har tilnærmet 100 prosent deltakelse her. I videregående skole varierer det noe mer, særlig mellom innvandrere og etterkommere. Mange kommuner har for få innvandrere og etterkommere i alderen 16–18 år til at tallene blir særlig utsagnskraftige. Blant etterkommerne er andelen i videregående utdanning (88 prosent) nesten den samme som for alle i landet (90 prosent), mens første-generasjons-innvandrere har langt lavere andel (71 prosent). I den siste gruppen vil det være relativt mange nyankomne, og det vil være mange av dem som tar grunnskoleutganning, også i slutten av tenårene.

Høyere utdanning skjer mest typisk i alderen 19–24 år, men også her vil det særlig blant nyankomne innvandrere være mange som er under utdanning på et lavere nivå. Figur 2 sammenlikner deltakelsen i høyere utdanning i denne alderen for førstegenerasjons innvandrere, for etterkommere av innvandrere og for hele befolkningen. For hele befolkningen ligger «våre» tolv kommuner litt over landsgjennomsnittet, mens etterkommerne i disse kommunene ligger litt under gjennomsnittet for alle etterkommere. Statistikken viser deltakelse i høyere utdanning blant de som er registrert *bosatt* i de ulike kommunene, slik at vi mister de som opprinnelig «er fra» en kommune, men som har meldt flytting og studerer i en annen kommune. Andelen som er under utdanning i hver kommune, kan påvirkes av at en del studenter nå melder flytting til studiestedet, men universitetsbyene har ikke andeler som overstiger landsgjennomsnittet i noen særlig grad. Etterkommerne ligger litt over gjennomsnittet for hele landet hva andelen i høyere utdanning angår og mye over befolkningen ellers i de fleste av de tolv kommunene. Deltakelsen i høyere utdanning ligger noe lavere i Kristiansand, og særlig i Oslo og Drammen. I Trondheim er deltakelsen spesielt høy – mer enn halvparten av etterkommerne i alderen 19–24 er i gang med høyere utdanning. Dette bør nok i noen grad ses i sammenheng med at studenter flytter til byen. Deltakelsen i høyere utdanning i Oslo faller så vidt under gjennomsnittet for de tolv kommunene og for hele landet både for førstegenerasjon og etterkommerne. Forskjellen mellom kommunene er mye større for etterkommerne enn for de andre gruppene i figur 2.

... mens førstegenerasjonsinnvandrere deltar sjeldnere

Førstegenerasjonsinnvandrere i «våre» tolv kommuner ligger akkurat på landsgjennomsnittet i andel under utdanning for denne gruppen. I Trondheim, Stavanger og Bergen er det mest vanlig at førstegenerasjon tar utdanning, mens det er minst vanlig i Drammen. Her kan nok sammensetningen av innvandrerguppen (botid, landbakgrunn) også spille en rolle. Bærum skiller seg ut ved å ha nesten lavest andel under utdanning i førstegenerasjon og høyest for etterkommerne. Dette henger nok sammen med mønsteret i tilflyttingen til Bærum. Det kan være en viss direkte arbeidsinnvandring til Bærum (polakker betyr mer her enn andre steder), og de som kommer for å ta jobb, finner vi ikke i utdanning. Bærum blir bosted for en del

Figur 2. Deltakelse i høyere utdanning 19–24 år, etter innvandrerkategori og kommune. 2006. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

innvandrere som har greid seg godt i arbeidsmarkedet. Disse har inntekt som klart overstiger det som er vanlig for ikke-vestlige innvandrere (figur 8). Vi har inntrykk av at mange innvandrere har høye utdanningsambisjoner på sine barns vegne, og at de som bor i Bærum har økonomiske og andre muligheter til å følge disse ambisjonene.

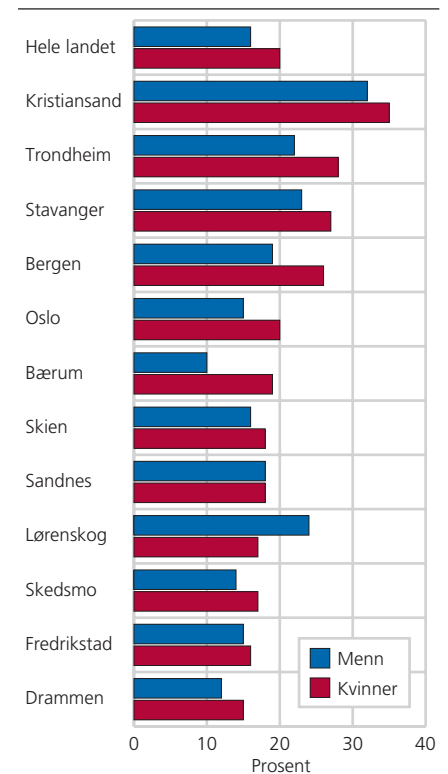
Andelen som er under utdanning blant førstegenerasjons innvandrere, følger i stor grad mønsteret for befolkningen under ett, på et nivå vel 10 prosent lavere (figur 2). Vi ser at mønsteret for etterkommerne er helt annerledes enn for disse to gruppene.

Jenter tar mer utdanning enn gutter, men minst forskjeller blant innvandrerne

Det hevdes ofte at likestillingen mellom menn og kvinner er atskillig dårligere blant innvandrere enn ellers i Norge blant norske statsborgere. Det er også belegg for å hevde dette fra statistikkområder som sysselsetting og inntekt. Som vi ser i figur 3 og 4 synes dette ikke å være tilfelle for deltakelse i utdanning. Figur 3 viser deltakelse for menn og kvinner i høyere utdanning blant førstegenerasjons innvandrere i alderen 19–24 år i «våre» tolv kommuner. Førstegenerasjonsinnvandrere har klart lavere andel under utdanning enn befolkningen under ett (figur 2). Det er flere kvinner enn menn under utdanning også i denne gruppen, men kvinnes overrepresentasjon er mindre enn den er i befolkningen under ett, 4 prosentpoeng mot 12 prosentpoeng for hele landet. Her ser vi bare på deltakelse i høyere utdanning, men det er også mange i disse aldersgruppene som fortsatt tar utdanning på lavere nivå. Dette er vanligere blant menn enn blant kvinner, slik at deltakelse i utdanning på lavere nivå gjør at kjønnsforskjellene i tendensen til å søke utdanning i denne aldersgruppen, blir betydelig mindre. I Lørenskog er det klart høyere andel under høyere utdanning blant menn enn blant kvinner, mens det er likt for begge kjønn i Sandnes. I de andre kommunene er det klart flest kvinner som tar høyere utdanning. Høyest er andelen blant kvinner i Trondheim, noe som nok henger sammen med en viss innvandring og tilflytting til NTNU-studier.

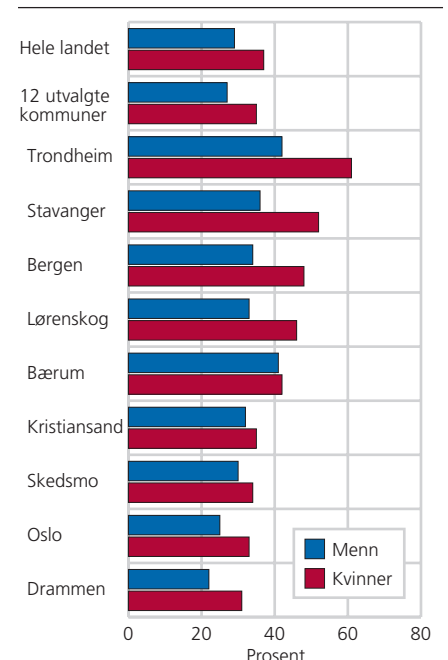
Etterkommerne har mye høyere andel under utdanning, som figur 2 viste. Andelen blant dem som er i høyere utdanning, er omtrent som for gjennomsnittet i Norge: for kvinner er det 37 prosent i begge grupper, for menn er 29 prosent av etterkommerne under utdanning, mot 25 prosent av alle menn i Norge i denne aldersgruppen. Minst forskjell mellom kjønnene er det i Bærum, hvor vel 40 prosent av begge kjønn tar høyere utdanning. For de andre er forskjellene fra 5 til nesten 20 prosentpoeng. Over 60 prosent av kvinnelige etterkommere i Trondheim var i høyere utdanning høsten 2005. Som for førstegenerasjonsinnvandrerne ligger Drammen lavest både for kvinner og for menn. Oslo kommer lavere enn landsgjennomsnittet for etterkommere og lavere enn gjennomsnittet for de tolv kommunene. Dette kan trolig ha noe å gjøre med hvem det er som velger å flytte ut fra de forskjellige kommunene, men kanskje også at det i Oslo er lettere enn mange andre steder å gå rett ut i arbeid etter fullført videregående skole. Noen av forskjellene mellom kommunene henger sammen med ulikheter i innvandrerbefolkningens sammensetning. For eksempel har innvandrere som har bakgrunn fra Tyrkia, lav utdanningsøking i Norge, og tallene for både innvandrere og etterkommere i Drammen vil være påvirket av dette.

Figur 3. Deltakelse i høyere utdanning, førstegenerasjonsinnvandrere i alderen 19–24 år, etter kjønn og kommune. 2006. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Deltakelse i høyere utdanning, etterkommere i alderen 19–24 år, etter kjønn og kommune. 2006. Prosent

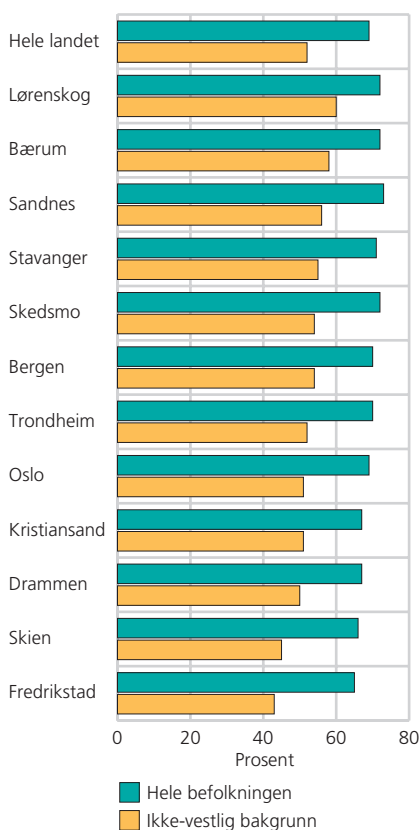
Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Når vi gir tall for etterkommerne i alderen 19–24 år i disse kommunene fordelt på kjønn, blir tallene noen ganger ganske små. I Trondheim bor det for eksempel 79 etterkommere i denne aldersgruppen, i Stavanger 120 og i Oslo hele 2 700. Noen tall for kommunene kan derfor være preget av tilfeldigheter, og de kan endre seg mye fra ett år til et annet. Likevel gir kommunene i figur 4 til sammen så viktig informasjon om etterkommerne i Norge at vi finner det riktig å ta den med her.

Store forskjeller mellom kommunene i ikke-vestlige innvandreres sysselsetting

Når det gjelder utdanning, gir det mening å sammenlikne førstegenerasjon og etterkommere, mens det er relativt få etterkommere i hver kommune som er blitt gamle nok til å være etablert på arbeidsmarkedet. Derfor ser vi her bare på førstegenerasjons-innvandrere. Innvandrerne er i mye mindre grad sysselsatt enn gjennomsnittet av befolkningen i Norge (figur 5). I en situasjon hvor mangel på arbeidskraft regnes som en viktig begrensende faktor for norsk økonomi, og hvor det ikke synes lett å fylle de kvotene for spesialistinnvandring som vi har, er det et paradoks at innvandrerne fortsatt har så mye lavere sysselsetting enn resten i Norge. I 4. kvartal 2005 var 69 prosent av befolkningen i alderen 16–74 år sysselsatt, mens dette gjaldt bare 52 prosent av førstegenerasjonsinnvandrere. Om vi hadde tatt hensyn til at innvandrerne gjennomgående er yngre enn resten av den yrkesaktive befolkningen, ville forskjellen i innvandrernes disfavør blitt enda større.

Figur 5. Sysselsatte i prosent av bosatte, etter region. Ikke-vestlige førstegenerasjonsinnvandrere og hele befolkningen. 4. kvartal 2005

Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

I hele befolkningen varierte sysselsettingen bare mellom 65 prosent (Fredrikstad) og 73 prosent (Sandnes). Blant innvandrerne varierte den fra 43 prosent (fortsatt Fredrikstad lavest, og Skien nesten like lavt) til 60 prosent i Lørenskog. Forskjellene henger i noen grad sammen med ulikheter i arbeidsmarkedet; vi ser i figur 5 at det er kommuner med lavest andel sysselsatte i alt som også har lav sysselsetting blant innvandrere. Men innvandrerbefolkningens sammensetning i landgrupper og botid kan være like viktig, sammen med effekten av innenlandske flyttinger. Det kan være at noen som ikke kommer i arbeid i den kommunen de ble bosatt opprinnelig, flytter til steder hvor det bor flere fra samme land. Om de ikke får arbeid der heller, har de i hvert fall et miljø å støtte seg til. Den høye andelen sysselsatte blant dem som bor i Lørenskog, henger nok sammen med at mange som er kommet godt inn i arbeidsmarkedet i Oslo-området, etter hvert har økonomiske ressurser til å flytte ut til forsteder med bedre boliger og bomiljø. Den samme typen flyttebevegelser finner vi også hos dem som ikke har innvandrerbakgrunn.

Kvinner er sysselsatt i mindre grad enn menn

Forskjellen i sysselsettingsprosent mellom menn og kvinner blant ikke-vestlige førstegenerasjonsinnvandrere er relativt stor i alle kommunene og gjennomgående større enn den er blant alle i Norge. I Norge har vi relativt liten forskjell i sysselsettingsprosent mellom kjønnene sammenlignet med de fleste andre land. Blant menn i Norge i alderen 16–74 år er 73 prosent sysselsatt, mot 66 prosent av kvinnene.

I alle våre kommuner er sysselsettingen lavere blant ikke-vestlige innvandrere enn blant befolkningen i alt, og det gjelder både kvinner og menn (se figur 6). Lørenskog kommer best ut for begge kjønn, med henholdsvis 66 prosent og 54 prosent. Kristiansand med 53 og 48 prosent er den eneste kommunen med mindre kjønnsforskjell enn det er for alle i Norge. Kommu-

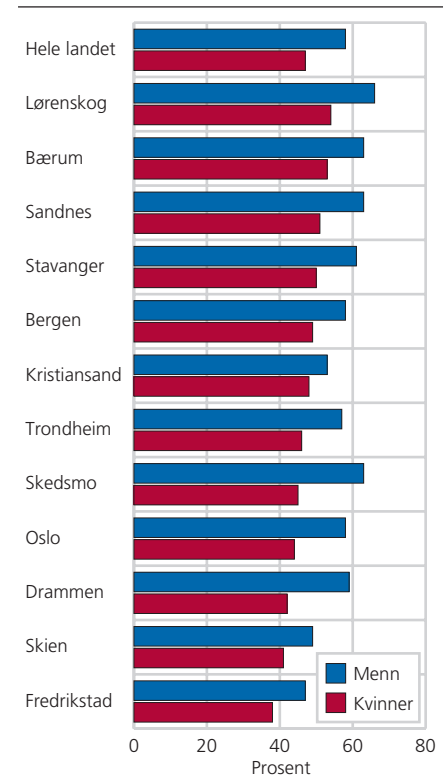
ner med lav sysselsetting for menn har også lav kvinnelig sysselsetting, mens noen kommuner med mange sysselsatte menn har relativt få kvinner sysselsatt (Skedsmo, Oslo og Drammen), mens andre kommuner skårer relativt høyt for begge kjønn, som Lørenskog og Bærum. At det blir såpass stor forskjell mellom kommunene i Oslo-området kan nok ha å gjøre med innvandrergruppenes sammensetning og hvordan de innenlandske flyttningene slår ut. Det er i hovedsak bare innvandrere som er i arbeid som kan skaffe seg bolig i kommunene i Oslos nærmeste omegn, mens de som er uten jobb ofte ikke har andre muligheter enn å bli boende der de bor.

Ikke-vestlige innvandrere har 2/3 av inntekten til befolkningen i alt

Den enkeltes inntekt¹ er ofte et resultat av tilknytning til arbeidsmarkedet, og fattigdom er i Norge nært forbundet med manglende yrkesdeltaking, for innvandrere som for andre. Det er store regionale forskjeller i inntekt. «Bynære» områder rundt Oslo og Stavanger er på topp, og utkantkommuner i innlands-Norge og Nord-Norge og Trøndelag har lavest inntekt. Blant innvandrerne er det også store inntektsforskjeller, men der betyr nok landbakgrunn og botid mye, i tillegg til hvor i Norge man bor. Figur 7 viser at innvandrerne i Oslos forstadskommuner og i og ved Stavanger har høyest medianinntekt². De kommunene hvor innvandrerne tjener minst, har også relativt lav sysselsetting (figur 5). Selv i kommunen som har høyest medianinntekt blant innvandrerne, er deres inntekt langt lavere enn landsgjennomsnittet, og mye (mer enn 100 000 kroner) lavere enn i Fredrikstad, som har lavest medianinntekt blant «våre» tolv kommuner. Fredrikstad har som vi har sett, relativt mange nyankomne og mange flyktninger for øvrig. Innvandrerbefolkningen i Oslo og Drammen er preget av grupper med lave inntekter (fra Pakistan og Tyrkia), mens Trondheims lave tall nok kan ses i sammenheng med det store antallet studenter der.

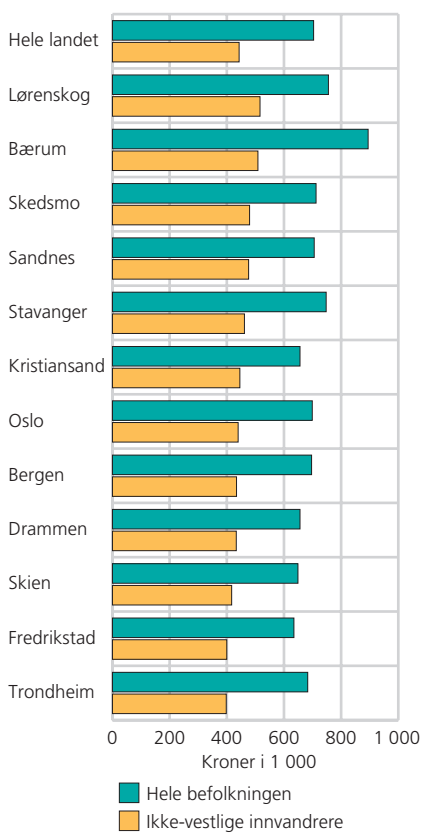
Inntekt er viktig som grunnlag for å kunne velge seg det liv en ønsker. Men i forhold til integrering og aksept i samfunnet er det heller ikke uten betydning hvor denne inntekten kommer fra. De viktigste inntektspostene i tillegg til yrkesinntekt er overføringer som alderspensjon, uførepensjon, arbeidsledighetstrygd, barnetrygd, sosialhjelp og så videre, og for befolkningen under ett også kapitalinntekt. Det er trolig lettere å bli oppfattet som et vanlig medlem av det norske samfunn om inntekten stammer fra eget arbeid enn om den stammer fra overføringer. Vi viser derfor i figur 8 hvordan gjennomsnittlig yrkesinntekt som andel av gjennomsnittlig samlet inntekt for ikke-vestlige innvandrere varierer mellom kommunene. I befolkningen i alt utgjør yrkesinntekten 78 prosent av samlet inntekt. Blant ikke-vestlige innvandrere er yrkesinntektens andel av samlet inntekt størst i Bærum og Stavanger, nesten 80 prosent. Den er lavest i Fredrikstad med bare så vidt 60 prosent. De kommunene som har lavest andel yrkesinntekt, er i hovedsak kommuner med mange flyktninger og mange nyankomne. En kan vente at de kommer lavt på dette målet. Det kan virke overraskende at Lørenskog, som har kommet i den positive enden av mange andre variabler, blir såpass dårlig plassert her. Dette skyldes ikke at innvandrere i Lørenskog mottar overføringer fra det offentlige i større grad enn i andre kommuner, men at noen av kommunens ikke-vestlige innvandrere har relativt høye kapitalinntekter.

Figur 6. Sysselsatte førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-vestlig bakgrunn i prosent av bosatte, etter kjønn og kommune. 4. kvartal 2005

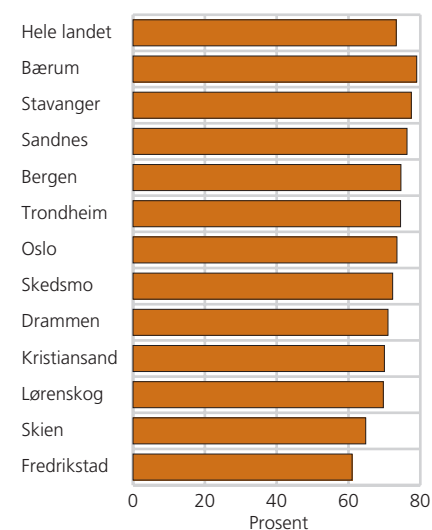
Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Samlet inntekt for ektepar (med og uten hjemmeboende barn) og samboerpar med felles barn, etter utvalgte kommuner. Hovedinntektstaker 25–55 år, etter kommune, 2004. Medianinntekt i kroner

Kilde: Inntektsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Gjennomsnittlig yrkesinntekt som andel av gjennomsnittlig samlet inntekt for ektepar (med og uten hjemmeboende barn) og samboerpar med felles barn, hvor begge er innvandrere og hovedinntekthaveren er ikke-vestlig innvanderer. Kommuner. Hovedinntektstaker 25–55 år. Prosent

Kilde: Inntektsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Mellom 6 og 13 prosent av innvandrerne i disse kommunene mottok sosialhjelp i minst seks måneder i 2005

For den enkelte kommune er det viktig at innvandrerne får mulighet til å forsørge seg med eget arbeid og ikke belaste sosialbudsjettet for mye. I figur 9 viser vi hvor stor andel det er blant ikke-vestlige førstegenerasjons innvandrere over 18 år som har mottatt sosialhjelp i mer enn seks måneder i 2005. Av alle i Norge mottok 1,5 prosent sosialhjelp i mer enn seks måneder i 2005. Blant innvandrerne er andelen seks ganger så stor, og den varierer blant våre kommuner fra vel 6 prosent i Sandnes til vel 13 prosent i Fredrikstad og Skien. Lørenskog, Oslo, Drammen og Bærum har andeler under 8 prosent. Variasjonen mellom kommunene skyldes i noen grad sammensetningen av innvandrerbefolkningen, men den skyldes nok også at kommunene har ulik praksis i valg mellom ulike

stønadordninger. Dessuten er det, som vi har vist, forskjeller kommunene imellom med hensyn til hvorvidt innvandrerne har fått innpass på arbeidsmarkedet. Fredrikstad og Skien har lav sysselsettingsprosent, men det har også Drammen med lav andel på langvarig sosialhjelp. Det er også relativt mange flyktninger i Fredrikstad og Skien, og like mange i Kristiansand som ikke har så høy andel på varig sosialhjelp.

Betyr det noe for innvandreres levekår hvilken kommune de bor i?

Ja, det betyr nok litt, men slett ikke alt. Vi har vist at det er store forskjeller i integrerings-utfordringene i de ulike kommunene. I noen kommuner har ikke-vestlige innvandrere en sysselsettings-andel som nærmer seg befolkningen i alt, andre steder er forskjellene større. I Lørenskog har for eksempel ikke-vestlige innvandrere bare noen få prosentenheter lavere sysselsettingsgrad enn det vi finner for befolkningen i alt. Motsatt finner vi i Fredrikstad en forskjell på hele 25 prosentenheter mellom befolkningen i alt og ikke-vestlige innvandrere. Utdanningshyppigheten varierer fra kommune til kommune, relativt lite for innvandrerne og mye for etterkommerne.

Mye av de store forskjellene vi har vist mellom kommunene, er nok heller et resultat av hvor de ulike innvandrergruppene har valgt å bosette seg, og hvor myndighetene har plassert dem, enn av karakteristika ved kommunen. Mange flyktninger vil være preget av en traumatisk bakgrunn for flukten, og de kommer fra land som på alle måter ligger svært fjernt fra Norge. Likevel er det også blant flyktningene store forskjeller i for eksempel utdanningsnivå og arbeidsdeltakelse som vil måtte prege kommunenes mottaksarbeid. Flyktninger fra Bosnia har for eksempel få trekk til felles med flykt-

ninger fra Somalia eller Burma. Som en del av disse forskjellene er også ulikheter i botid viktige.

Det er på alle måter stor forskjell på nyankomne og innvandrere som har bodd lenge i Norge, både i det kommunale ansvaret og i erfaring med norske samfunnsforhold. Familieforhold, aldersfordeling og utdanningsnivå er også viktig, og disse faktorene varierer mye mellom de ulike landene som er med i statistikken. Derfor vil det senere i år komme en rapport som beskriver de viktigste ikke-vestlige landgruppene i Norge (Henriksen 2007), som en oppfølger og utvidelse av Lie 2004. Slike beskrivelser er viktige for forståelsen av kommunenes utfordringer. Dersom det i en kommune er store grupper nyankomne innvandrere fra land svært forskjellig fra Norge, vil deres levekår være dårligere enn i en kommune med store veletablerte innvandrergupper som har lang botid. Videre vil kommuner hvor det ikke er store innvandrergupper fra noe enkeltland, uten et eget integreringspotensial blant innvandrerne selv, trolig komme dårligere ut enn kommuner hvor nyankomne innvandrere møter etablerte nettverk og mange potensielle «lo-ser» inn i samfunnet. Det er altså mange forhold ved integreringen som kommunen selv ikke rår over.

¹I dette avsnittet ser vi på samlet inntekt (sum av arbeidsinntekt, overføringer og kapitalinntekt) før skatt.

²Medianinntekten er inntekten som deler gruppen i to eksakt like store deler dersom inntekten til alle parene i hver kommune sorteres etter stigende rekkefølge. Medianen er således et mål som er mindre sårbart for ekstremt lave eller ekstremt høye verdier enn det gjennomsnittet er.

Referanser

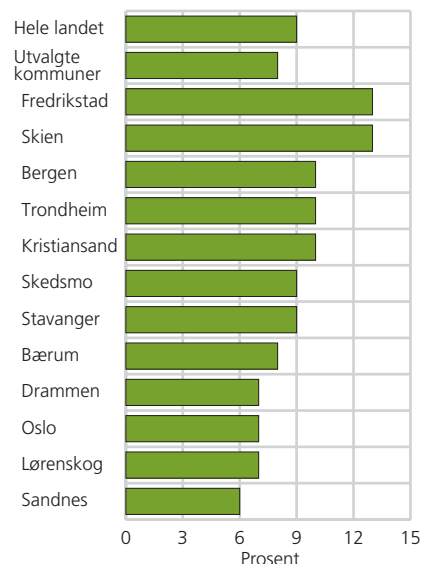
Henriksen, Kristin (2007): *Fakta om 18 innvandrergupper i Norge*, Rapporter 2007/29, Statistisk sentralbyrå.

IMDi (2007): *Fakta om innvanderbefolkningen*, IMDi-rapport 5A-L-2007.

Lie, Benedicte (2004): *Fakta om ti innvandrergupper i Norge*, Rapporter 2004/14, Statistisk sentralbyrå.

Aalandslid, Vebjørn (2007): *Innvandrerens demografi og levekår i 12 kommuner i Norge*, Rapporter 2007/24, Statistisk sentralbyrå.

Figur 9. Andel ikke-vestlige første-generasjonsinnvandrere 18 år og over med stønad i minst 6 måneder, etter kjønn og kommune. 2005. Prosent

Kilde: NAV.

Feilslutninger om fedmeproblemet?

Stadig flere blir overvektige eller fete, i Norge som i resten av verden. Det kan likevel diskuteres om den norske befolkningen er rammet av det som Verdens helseorganisasjon (WHO) omtaler som en global fedmeepidemi. Det er ellers grunn til å tro at det mest brukte målet for å overvåke utviklingen i overvekt og fedme i den voksne befolkningen, kroppsmasseindeksen (BMI), har viktige begrensninger som ikke alltid blir tatt hensyn til i tolkningen av resultater. Dette gjelder uavhengig av om informasjonen er innhentet gjennom intervju/spørreskjema (egenrapportert) eller fysiske målinger.

Arne Jensen

Kroppsmasseindeks (BMI)

En persons kroppsmasseindeks beregnes ved hjelp av følgende formel:

$$\text{Kroppsmasseindeks BMI} = \frac{\text{Vekt}}{\text{Høyde} \times \text{Høyde}}$$

Kilde: Verdens Helseorganisasjon (WHO) www.who.int

Eksempel på beregning av BMI: En kvinne som er 1,70 meter høy og veier 75 kilo har en BMI på $75 / (1,70 \times 1,70) = 25,95$.

Skalaen for kategorisering av henholdsvis undervekt, normal vekt, overvekt og fedme varierer imidlertid. WHO bruker følgende skala som utgangspunkt for vurdering av BMI-verdier:

Betegnelse BMI, kg/m²

Undervekt	Under 18,5
Normal vekt	18,5–24,9
Overvekt	25–29,9
Fedme	Grad 1: 30–34,9
	Grad 2: 35–39,9
	Grad 3: 40 og over

Kilde: Verdens Helseorganisasjon (WHO) www.who.int

Kvinnen i eksemplet over vil komme i kategorien overvekt på WHO-skalaen. I publiseringer er det imidlertid varierende praksis med hensyn til hvor grensene for overvekt og fedme trekkes. I noen tilfeller kategoriseres BMI \geq 25 som overvekt, i andre tilfeller settes grensen for overvekt ved BMI \geq 27. Det er likevel bred enighet om at BMI \geq 30 tilsvarer fedme. WHO er en organisasjon med et enormt nedslagsfelt, og litteraturen viser at det ikke finnes én verdi for overvekt som er gyldig uavhengig av kulturelle forskjeller.

Gjennom helse- og levekårsundersøkelsene publiserer Statistisk sentralbyrå opplysninger om den norske befolkningens vektutvikling basert på BMI. Resultatene viser at det blir stadig flere overvektige i Norge, og at forekomsten av fedme øker (SSB 2006). WHO legger også BMI-beregninger til grunn når organisasjonen omtaler fedme som et helseproblem som har fått epidemiske proporsjoner globalt. (WHO 2006a).

Denne artikkelen ser nærmere på BMI som mål på overvekt og fedme. Selv om BMI er et relevant verktøy for å vurdere forholdet mellom høyde og vekt hos enkeltpersoner og i befolkninger, har BMI enkelte begrensninger

Arne Jensen er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk (arne.jensen@ssb.no).

som det er viktig å være klar over når målet brukes og slutninger trekkes. Artikkelen tar også for seg hva BMI-beregninger sier om helsetilstanden i Norge. WHO omtaler utbredelsen av fedme på verdensbasis som en epidemi. Er det slik at denne epidemien har nådd den norske befolkningen?

Kroppsmasseindeksen skiller ikke mellom fett og muskler ...

Nasjonalt og internasjonalt er kroppsmasseindeksen det målet som tradisjonelt har blitt brukt for å måle overvekt og fedme. I medisinskfaglig litteratur blir imidlertid indeksen diskutert og alternative målemetoder drøftet, spesielt i forhold til forekomsten av ulike overvekt- og fedmerelaterte sykdommer (Ørstavik 2005). Spørsmålet er om BMI-verdien som beregnes, utelukkende er et mål på en persons kroppsfett, og om en indeks som uttrykker forholdet mellom høyde og vekt er et relevant mål på overvektighet og fedme.

En svakhet som ofte nevnes i diskusjonen rundt BMI som vektmål, er at indeksen ikke skiller mellom fett- og muskelmasse, og at den ikke tar høyde for beinbygning. Dette åpner blant annet for at veltrente mennesker, for eksempel utøvere av idretter som krever mye styrketrening, feilaktig kan kategoriseres som overvektige og til og med som å ha fedme. Videre er det flere som har påpekt at fordelingen av fett på kroppen har betydning for helsen. Fett som samles rundt livet/midjen, såkalt bukfedme, blir vurdert å være mest helseskadelig (Nasjonalt folkehelseinstitutt 2004b). Det er også påvist at BMI-målet er mindre egnet for, eller i hvert fall må tilpasses, ved bruk på enkelte folkegrupper. Dette gjelder for eksempel asiater (Feiring 2004).

... og kanskje er livvidden et bedre mål?

Mengden kroppsfett kan måles med andre metoder, og flere studier har sett på livvidden eller forholdet mellom liv- og hoftevidde og risikoen for livstilssykdommer. Forholdet mellom liv- og hoftevidde omtales gjerne som midje-hofte-ratio. Det er vanlig å definere en midje-hofte-ratio (WHR) på over 1,0 hos menn og på over 0,85 hos kvinner som grenseverdi for bukfedme og dermed økt helseisiko (Nasjonalt folkehelseinstitutt 2004b). Det er blant annet funnet at forholdet mellom liv- og hoftevidde sannsynligvis er et mer pålitelig mål enn kroppsmasseindeksen for å identifisere risiko for hjerte- og karsykdommer (Yusuf mfl. 2005).

Kroppsmasseindeksen er likevel det mest brukte målet for å beregne overvekt og fedme blant personer fra og med 15 eller 16 år, og det er bred faglig enighet om at indeksen er et gyldig mål for personer i denne alderen og eldre. Det er langt større usikkerhet i fagmiljøene med hensyn til å bruke BMI for å beregne overvekt og fedme blant personer opp til 15 år. Mer presist er det en diskusjon rundt hvordan overvekt og fedme blant barn skal defineres (metode) og hvilke kategorier som bør brukes. Noen har blant annet bearbeidet BMI-målet og utviklet grenseverdier for overvekt og fedme som er alders- og kjønnsbestemte (Cole mfl. 2000). WHO har dessuten satt i gang et arbeid for å utarbeide standarder for grenseverdier også for personer under 15 år (WHO 2006a).

Forskjellige målemetoder gir ulike BMI-verdier

Opplysninger om høyde og vekt kan i praksis innhentes på to måter. Enten gjennomføres det fysiske målinger av undersøkelsespersonene, slik det eksempelvis gjøres i helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag (HUNT)¹, eller

Epidemi

En epidemi betyr økt hyppighet og forekomst av sykdommer eller økt hyppighet av dødsfall blant grupper av mennesker innenfor et begrenset eller definert tidsrom (Aschehougs og Gyldendals Store norske leksikon, 4. utg., 2005–2007).

personene rapporterer selv opplysninger om egen høyde og vekt gjennom intervju- eller spørreskjemaundersøkelser, som for eksempel i helse- og levekårsundersøkelsen som utføres av Statistisk sentralbyrå (SSB).

Det blir gjerne sett på som mer pålitelige data når beregninger av BMI er basert på undersøkelser hvor det er utført fysiske målinger av høyde og vekt. Begrunnelsen er at deltakere ofte overdriver eller undervurderer sin egen høyde og/eller vekt når de selv skal rapportere disse opplysningene. Flere studier har undersøkt avvik mellom faktiske og rapporterte opplysninger om høyde og vekt, og de fleste studiene viser at avvikene går i retning av en «foretrukket» kroppsstørrelse (Ulset mfl. 2007). Det er en tendens til at høyde blir overestimert mens vekt blir underestimert, med det som følge at BMI-verdiene blir satt for lavt. Dette gjelder blant begge kjønn og i de fleste BMI-kategorier. Det viktigste unntaket finnes i kategorien undervektige hvor BMI-verdien ofte er overestimert. De minste avvikene er å finne blant dem med normal vekt (Spencer mfl. 2002).

I en undersøkelse fra England ble egenrapporterte opplysninger om nærmere 5 000 personer i alderen 35–76 år kontrollsjekket med opplysninger fra fysiske målinger. Resultatene viste at det i verste fall var 18 prosent av kvinnene og over 22 prosent av mennene som ble klassifisert i feil BMI-kategori som følge av over- og underestimeringer i de egenrapporterte opplysningene (Spencer mfl. 2002). Ifølge WHO kan forekomsten av fedme beregnet på bakgrunn av egenrapporterte opplysninger om høyde og vekt være opp mot 50 prosent lavere enn forekomsten som beregnes ved hjelp av fysiske målinger. Dette gjelder spesielt blant overvektige kvinner (WHO 2006b).

Egenrapporterte opplysninger om høyde og vekt kan være tilstrekkelig pålitelig når det handler om såkalte «epidemiologiske undersøkelser», det vil si undersøkelser om hva som påvirker befolkningers helse og sykkelighet. Det er imidlertid viktigere at målingene er nøyaktige når det er selve proporsjonene ved menneskekroppen som skal måles. I slike tilfeller kan fysiske målinger i et representativt utvalg av populasjonen brukes for å gjøre høyde-, vekt- og BMI-estimatene mer nøyaktige (Spencer mfl. 2002).

Er egenrapporterte opplysninger nok?

Spørsmålet om hvilken type opplysninger som ligger til grunn for beregning av BMI, er en metodologisk problemstilling. Valg av metode er et valg som dreier seg om hvordan kunnskap om et fenomen skal innhentes, hvilke metoder som er hensiktsmessige og hvordan disse bør anvendes, og hvorvidt den valgte metoden gir kunnskapen som brukeren er interessert i (Kaijser og Öhlander 1999). Metoden som velges, må med andre ord blant annet ses i sammenheng med formålet for datainnsamlingen og problemstillingene som ønskes belyst.

Statistisk sentralbyrås helse- og levekårsundersøkelse er en landsrepresentativ intervju- og spørreskjemaundersøkelse som ved hjelp av egenrapporterte opplysninger om utvalget ønsker å belyse helsetilstanden (i vid forstand) i hele den norske befolkningen. Respondentene blir blant annet stilt spørsmål om høyde og vekt, og BMI er et mål som inngår i temaet levevaner². Undersøkelsen er derfor verken å regne som en epidemiologisk undersøkelse i medisinsk (faglig) forstand eller en undersøkelse hvor menneskekroppens proporsjoner er de viktigste i analysesammenheng. BMI-verdiene blir utelukkende beregnet på bakgrunn av respondentenes egenrap-

Helse- og levekårsundersøkelsen

Helse- og levekårsundersøkelsen gjennomføres hvert tredje år. Undersøkelsen ble sist gjennomført i 2005 og inngår i Statistisk sentralbyrås samordnet levekårsundersøkelse, temaroterende (tverrsnittsundersøkelsen) som har som hovedmål at den over tid skal dekke alle viktige levekårsområder. I alt var det 6 766 personer i alderen 16 år og eldre som det ble oppnådd intervju med i Helse- og levekårsundersøkelsen 2005. Av disse var det 3 365 kvinner og 3 401 menn.

BMI beregnes med data fra helse- og levekårsundersøkelsen. SSB publiserer verdier for normal/noe overvektig, overvektig/fedme og bruker grenseverdier for kategoriseringen som anbefales av WHO-EURO.

Betegnelser BMI, kg/m²

Normal/overvektig	25–26,9
Overvektig	27–29,9
Fedme	30 og høyere

Kilde: Helse- og levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

porterte høyde- og vektopplysninger, og formålet er å gi en beskrivelse av overvekt og fedme i befolkningen på intervjutidspunktet og hvordan utviklingen har vært over tid. I tillegg er det mulig å sammenlikne resultatene i Norge med andre land som benytter samme metode, for eksempel «undersökningarna av levnadsförhållanden» som er Statistiska centralbyråns levkårsundersökelse i Sverige.

Spørsmål om pålitelighet i rapporteringen er en utfordring for enhver intervju- og spørreskjemaundersökelse. Både intervjusituasjoner og utfylling av spørreskjema er beheftet med noen mulige feilkilder, og intervjuereffekten i en besökssituasjon er en av disse. Intervjuereffekten blir introdusert når respondenten som følge av at en intervjuer er til stede, bevisst veier eller tilpasser svaret sitt for å få det i overensstemmelse med det «normale», eller det han tror høres «akseptabelt» ut. Det er nærliggende å tro at intervjuereffekten gjør seg mest gjeldende i spørsmål som tar opp sensitive temaer som helsetilstanden. Bevisst eller ubevisst feilrapportering kan likevel gjelde alle typer spørsmål, i intervju så vel som på spørreskjema. I forbindelse med rapportering av høyde- og vektopplysninger kan for eksempel mangel på måleinstrumenter som målebånd og badevekt gi seg utslag i at respondenten over- eller underestimerer faktiske verdier.

Foto: Colorbox

Samtidig som Statistisk sentralbyrås helse- og levkårsundersökelse har den styrken at den dekker hele Norge, og at resultatene kan sammenliknes over tid og med andre land, er det viktig å være bevisst begrensningene som ligger i egenrapporterte vekt- og høydeopplysninger. Det finnes likevel ingen landsdekkende undersøkelser hvor befolkningens vekt og høyde måles fysisk, slik at man kan beregne «objektive» BMI-verdier. De norske undersökelsene som baserer BMI-beregningene på fysiske målinger er mer avgrenset aldersmessig og geografisk enn helse- og levkårsundersökelsen. De fleste undersökelsene gjelder personer som er 30 år og eldre, samtidig som de i all hovedsak inkluderer personer fra et nærmere avgrenset geografisk område av Norge. Formålet med slike undersøkelser er da også gjerne å overvåke helsetilstanden blant befolkningen i et geografisk avgrenset område.

Helseundersökelsen i Nord-Trøndelag (HUNT) er en undersökelse som kombinerer ulike datakilder og forskjellige metoder for datainnsamling. HUNT er Norges største samling av helseopplysninger om en befolkning. HUNT kombinerer data fra befolkningsundersökelse, biologisk materiale og fysiske målinger, og formålet er forskning om og studier av samspillet mellom genetisk disposisjon, livsstil og miljøpåvirkning (www.hunt.ntnu.no). HUNT er med andre ord en epidemiologisk undersökelse hvor blant annet fysiske målinger og biologisk materiale blir brukt til å overvåke utviklingstrekk i befolkningen på flere helseområder.

Foto: Colorbox

Foruten at det kan reises spørsmål om hvorvidt resultatene fra fylkesvise undersøkelser som HUNT, helseundersøkelsen i Troms og Finnmark (TROFINN) og helseundersøkelsen i Oslo (HUBRO) kan generaliseres utover fylkesgrensene, står undersøkelsene også overfor en utfordring med hensyn til frafallsprosent. Mens for eksempel HUNT omfatter befolkningen i Nord-

Trøndelag fra 20 år og eldre, inkluderer TROFINN innbyggere i Troms og Finnmark, og HUBRO omfatter Oslo-innbyggere i alderen 30–75 år. I tillegg undersøker de to sistnevnte bare enkelte årskull og er på den måten ikke dekkende for alle innbyggerne i alderen 30–75 år. Og mens HUNT hadde en deltakerprosent på om lag 70 i henholdsvis 1984 og 1995, hadde TROFINN en deltakerprosent på 55–57 da den ble gjennomført i perioden 2001–2003, og HUBRO hadde en deltakerprosent på 46 i 2000/2001.

Med unntak av HUNT er altså deltakelsen i regionale undersøkelser gjennomgående lavere enn den er i helse- og levekårsundersøkelsen. Det kan tyde på at terskelen for å delta blir høyere når fysiske målinger og prøvetaking inkluderes. Under ellers like forhold er det sannsynlig at det særlig er overvektige som faller fra, slik at stort/skjevt frafall bidrar til en undervurdering av fedme i den undersøkte gruppen. Dessuten er det usikkert om høyde og vekt blir målt etter de samme kriteriene (med eller uten sko og klær) i samme undersøkelse og mellom ulike undersøkelser. For eksempel kan kriteriene i HUBRO, «lettkledd uten sko», gi rom for tolkning. Og dersom tolkningen skulle være den samme ved hver HUBRO-måling, er det usikkert om kriteriene er de samme og/eller tolkes på en måte som gjør resultatene sammenliknbare med resultater fra andre undersøkelser.

Overvekt og fedme påvirker helsetilstanden ...

Overvekt eller fedme blir av WHO definert som en unormal eller usedvanlig stor fettakkumulering som kan svekke helsen, og årsakene til tilstandene er mange og sammensatte. Arv, psykologi, miljø, stoffskifte og hormoner er alle faktorer som spiller inn. Den enkleste og viktigste forklaringen er likevel at vi får i oss mer energi enn vi forbruker.

Undersøkelser viser at personer med overvekt og fedme har større risiko for å pådra seg kroniske sykdommer som for eksempel hjerte- og karsykdommer

og diabetes. Ifølge WHO er overvekt og fedme årsaken til 80 prosent av tilfellene av type 2 diabetes, 35 prosent av iskemiske hjertesykdommer (reduert blodtilførsel til hjertet) og 55 prosent av sykdommer som skyldes høyt blodtrykk blant voksne i europeiske land (WHO 2006b). Overvektighet og fedme forårsaker også ofte ulike former for belastningslidelser i muskel-/skjelettsystemet og regnes for å være en viktig årsak til utbredelsen av ulike funksjonshemminger (WHO 2006a, Ulset mfl. 2007).

I en undersøkelse om hvilken kroppsvekt som statistisk sett gir lavest mulig dødsrisiko og lengst mulig liv, ble det funnet at både undervekt, overvekt og fedme øker dødeligheten (Engeland mfl. 2003). I en annen analyse som dels tok utgangspunkt i det samme datagrunnlaget, ble det vist at tuberkulose, lungekreft, lungesykdommen KOLS og kreft i magesekken er typiske dødsårsaker for personer med lav kroppsvekt (les: undervekt), mens hjerteinfarkt, hjerneslag, type 2 diabetes og tykktarmskreft er typiske dødsårsaker blant personer med høy kroppsvekt (les: overvekt og fedme) (Waalder 1984)³.

I noen tilfeller, særlig i forbindelse med undervekt, kan det reises spørsmål om det er sykdommen som påvirker kroppsvekten eller omvendt. Når det gjelder overvekt og fedme er det imidlertid flere som har funnet en klar årsakssammenheng med dødelighet. Det er for eksempel vist at disse tilstandene forårsaker over 1 million dødsfall hvert år i Europa (WHO 2006b).

... og fedme problemet øker internasjonalt

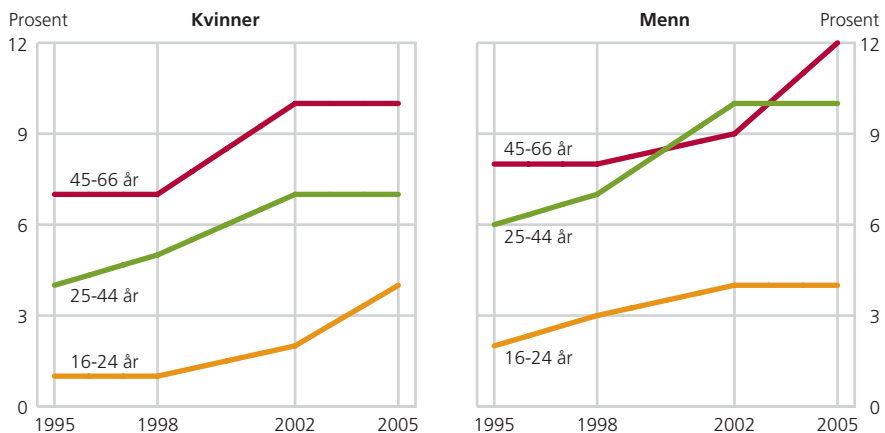
Forekomsten av fedme er ifølge WHO økende i nær sagt alle befolkningsgrupper i verden. I Europa er for eksempel forekomsten minst tre ganger høyere i dag enn den var på 1980-tallet. Samtidig er forekomsten noe høyere blant kvinner enn blant menn. Fedme anses for å være et helseproblem som har fått epidemiske proporsjoner globalt. Det er nasjonale variasjoner i overvekt og fedme, men økningen er stor både i industrialiserte deler av verden og i utviklingsland. WHO anslår at om lag 1 600 millioner av verdens voksne befolkning var overvektige i 2005, og at minst 400 millioner av disse hadde fedme. WHO anslår videre at det i 2015 vil være om lag 2 300 millioner overvektige, og at mer enn 700 millioner av disse vil ha fedme (WHO 2006a).

Undersøkelser basert på fysiske målinger i tidsrommet 1999–2005 viser at forekomsten av fedme (BMI ≥ 30) varierer mellom 7 og 36 prosent blant kvinner og mellom 5 og 23 prosent blant menn i europeiske land. Økningen i andelen overvektige kvinner og menn (BMI ≥ 25) har videre vært på mer enn 0,8 prosentpoeng årlig i land som Irland, England og Skottland siden 1980-tallet. Undersøkelser som er basert på egenrapporterte opplysninger i tidsrommet 1999–2005, viser at forekomsten av fedme varierer mellom 6 og 18 prosent blant kvinner og mellom 6 og 27 prosent blant menn i europeiske land, og at den sterkeste årlige økningen har funnet sted i Dan-

Foto: Colorbox

Figur 1. Fedmeutviklingen blant kvinner og menn (BMI ≥ 30), etter aldersgrupper. 1995, 1998, 2002 og 2005. Prosent

Kilde: Helse- og levekårsundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

mark (1,2 prosentpoeng for kvinner og 0,9 prosentpoeng for menn i perioden 1987–2001) og Irland (1,1 prosentpoeng for både kvinner og menn) (WHO 2006b).

Økning i Norge – forskjellige metoder gir ulike tall

Forutsatt at resultater fra forskjellige undersøkelser med ulike metodiske tilnærminger kan sammenliknes, er forekomstene av overvekt og fedme lavere og økningen svakere i Norge enn i mange andre land. Dette gjelder særlig ved sammenlikning av undersøkelser med egenrapporterte opplysninger. Helse- og levekårsundersøkelsen fra 2005 viser at hver ellefte nordmann i alderen 16 år og eldre har fedme. Denne andelen har økt fra 6 prosent i 1998 til 9 prosent i 2005. I samme periode har forekomsten av normalvektige/noe overvektige (BMI:25-26,9) og overvektige (BMI:27-29,9) vært relativt stabil rundt henholdsvis 19 prosent og 15 prosent. Undersøkelsen viser videre at det var 8 prosent av kvinnene og 9 prosent av mennene som hadde fedme i 2005.

Resultatene fra regionale befolkningsundersøkelser i Norge i perioden 2000 til 2003 er mer på linje med resultatene fra liknende undersøkelser i europeiske land som også bruker fysiske målinger. Forekomstene er imidlertid fortsatt noe lavere og økningen svakere enn i mange andre land, spesielt blant kvinner. De norske undersøkelsene viser at omtrent hver femte nordmann i alderen 30 år og eldre har fedme, og at andelen er om lag 20 prosent både blant kvinner og menn. Undersøkelsene viser også at økningen i forekomsten av fedme blant 40–45 åringer i en 20-årsperiode fra 1984 har vært 7 prosent blant kvinner (fra 9 til 16 prosent) og om lag 10 prosent blant menn (fra 8 prosent til 18,5 prosent) (Ulset mfl. 2007)⁴.

Menn blir fete i yngre alder enn kvinner

Helse- og levekårsundersøkelsen viser at forekomsten av fedme er størst blant menn som er midt i livet (45–66 år). I denne aldersgruppen hadde 12 prosent av mennene en BMI-verdi på 30 eller høyere i 2005. Tilsvarende andel for kvinner var 10 prosent. Den største forskjellen mellom menn og kvinner med hensyn til fedme er å finne i aldersgruppene 25–44 år og 67 år og eldre. I førstnevnte aldersgruppe var det flere menn enn kvinner som hadde fedme, henholdsvis 10 og 7 prosent, mens det blant personer i aldersgruppen 67 år og eldre var færre menn enn kvinner som hadde fedme, henholdsvis 6 og 9 prosent.

Jevn økning i sykkelighet ...

Overvekt og fedme er som nevnt viktige risikofaktorer i forhold til å utvikle hjerte- og karsykdommer. Fordelingen av fedme etter kjønn og alder tyder på at menn utsettes for økt risiko for helseproblemer som henger sammen med overvekt og fedme, i yngre alder enn kvinner. Statistikk over egenrapporterte sykdommer i helse- og levekårsundersøkelsene viser at menn utvikler lidelser i hjerte-/karsystemet og diabetes i yngre alder enn kvinner. Pasientstatistikken viser på sin side at det fra 1999 til 2006 har vært en økning i antall døgnopphold i offentlige sykehus som skyldes sykdommer i sirkulasjonssystemet (hjerte- og karsykdommer), og at økningen har vært størst blant menn.

... men redusert dødelighet

Samtidig som ulike kilder for statistikk viser en økning i forekomsten av hjerte- og karsykdommer, spesielt blant menn og i yngre aldersgrupper, viser imidlertid statistikken over dødsårsaker at det fra 1999 til 2004 har vært

Foto: Colorbox

en nedgang i antall dødsfall som skyldes denne typen sykdommer (sykdommer i sirkulasjonsorganer), både blant menn og kvinner. Den reduserte dødeligheten av hjerte- og karsykdommer gjennom mange år blir dessuten sett på som en av de viktigste årsakene til økningen i levealderen blant menn og kvinner i Norge. Dette representerer en utvikling som kan synes paradoksalt så lenge andelen personer som er overvektige eller har fedme, øker i befolkningen. På den annen side kan det tenkes at prognosene for hjertesykke har blitt bedre som følge av den medisinske-teknologiske utviklingen for denne typen diagnoser. I tilfelle kan det bidra til å forklare at personer med denne typen sykdommer lever lenger enn tidligere, og at dødeligheten av hjerte- og karsykdommer går ned samtidig som antallet tilfeller av sykdommen øker.

Flest med fedme i mindre urbane strøk ...

Opplysninger fra Helse- og levekårsundersøkelsen 2005 viser at andelen av henholdsvis menn og kvinner med fedme var noe høyere i spredtbygde bostedsstrøk (under 200 innbyggere) og i den kategorien tettbygde bostedsstrøk som har færrest innbyggere (opp til 20 000 innbyggere). Samtidig var det på Østlandet (eksklusive Akershus og Oslo) at andelen med fedme var høyest blant menn, mens det var på Østlandet (eksklusive Akershus og Oslo), i Trøndelag og i Nord-Norge at andelen var høyest blant kvinner.

... men små variasjoner etter landsdel, familiefase og sosioøkonomisk status

Med hensyn til familiefase viser Helse- og levekårsundersøkelsen 2005 blant annet at andelen menn med fedme var noe høyere i kategoriene par uten barn 45–66 år, enslige forsørgere og par med barn 7–19 år, mens andelen kvinner med fedme var høyest i kategorien enslige 45–66 år. Fordelingen etter kjønn og sosioøkonomisk status viser på sin side at andelen menn med fedme var noe høyere i kategoriene selvstendige med mindre firma og andre ansatte, og at andelen kvinner med fedme var høyest i kategorien selvstendige med mindre firma. Det er likevel relativt små forskjeller å spore etter landsdel, familiefase og sosioøkonomisk status.

Er det en fedmeepidemi i Norge?

Forekomstene av overvekt og fedme i den norske befolkningen har økt parallelt med utviklingen internasjonalt, og tilstandene representerer utvilsomt en helserisiko for stadig flere nordmenn. Og hvis fedme betraktes som en sykdom i seg selv, kan utviklingen sies å ha trekk av en epidemi. Det er likevel et poeng at verken forekomsten av sykdommer som kan knyttes til tilstander som overvekt og fedme eller utviklingen i dødelighet av overvekt- og fedmerelaterte sykdommer, entydig støtter en epidemikarakteristikk. Spesielt forekomsten og utviklingen i dødelighet av hjerte- og karsykdommer kan sies å gi indikasjoner på at fedmeepidemien ikke har kommet til Norge.

Gjennomgangen har vist at det både er uensartet definering av BMI-kategorier og metodiske forskjeller i datainnhenting fra en undersøkelse til en annen. Dette gjør det problematisk å sammenlikne forekomster nasjonalt så vel som internasjonalt. I tillegg er det grunn til å reise spørsmål om BMI er et tilstrekkelig nøyaktig og relevant mål for overvekt og fedme, spesielt med hensyn til å identifisere helserisiko. Til tross for disse metodologiske utfordringene kan det likevel sies at egenrapporterte opplysninger fra helse- og levekårsundersøkelsen og resultater fra fysiske målinger i regionale befolkningsundersøkelser gir indikasjoner på at forekomsten av fedme er lavere og ikke øker like

Foto: Colorbox

Bostedsstrøk, landsdel, familiefase og sosioøkonomisk status

I helse- og levekårsundersøkelsen publiseres resultatene etter en rekke bakgrunnskjennetegn. I tillegg til kjønn og alder inkluderer dette bostedsstrøk, landsdel, familiefase og sosioøkonomisk status. Nedenfor følger en oversikt over hvilke verdier helse- og levekårsundersøkelsen har definert på de ulike bakgrunnskjennetegnene.

Bostedsstrøk

Spredtbygd, under 200 innbyggere
Tettbygd, opp til 20 000 innbyggere
Tettsteder, f.o.m. 20 000 t.o.m. 99 999 innbyggere
Tettsteder, f.o.m. 100 000 innbyggere og over

Landsdel

Akershus og Oslo
Østlandet ellers
Agder og Rogaland
Vestlandet
Trøndelag
Nord-Norge

Familiefase

Enslige 16–24 år som bor hos foreldre
Enslige 16–24 år ellers
Enslige 25–44 år
Par 16–44 år uten barn
Enslige forsørgere
Par med barn 0–6 år
Par med barn 7–19 år
Par uten barn 45–66 år
Par uten barn 67 år og eldre
Enslige 45–66 år
Enslige 67 år og eldre

Sosioøkonomisk status

Ledere, høyere funksjonærer, selvstendige med større firma
Andre i yrker med kort høyere utdanning
Funksjonærer på mellomnivå
Selvstendige med mindre firma
Håndverkere og prosessarbeidere
Andre ansatte
Kort deltidsarbeidende
Ikke yrkesaktive

sterkt i Norge som det WHO rapporterer for Europa for øvrig. Dette gjelder særlig ved sammenlikning av resultater fra undersøkelser som er basert på egenrapporterte opplysninger.

Det eksisterer noen forskjeller med hensyn til utbredelsen av overvekt og fedme blant voksne i den norske befolkningen. For eksempel viser resultater fra helse- og levekårsundersøkelsen at de største forekomstene av fedme er å finne blant menn i alderen 44–66 år, og at menn blir fete i yngre alder enn kvinner. Likevel er overvekt og fedme noe som rammer alle deler av den voksne befolkningen i Norge. I all hovedsak finnes tilstandene i like stor utstrekning blant kvinner og menn i ulike aldersgrupper. Videre er utbredelsen omtrent den samme når det kontrolleres for bostedsstrøk, landsdel, familiefase og sosioøkonomisk status.

Forebygging av overvekt og fedme er tilsynelatende et enkelt prosjekt dersom utgangspunktet er at dette er tilstander som skyldes at vi får i oss mer energi enn vi forbruker. Det er imidlertid grunn til å tro at det i flere tilfeller er mer kompliserte og sammensatte årsaker til dette misforholdet.

I tillegg til levevaner kan for eksempel generell sykkelighet, fysiske funksjonsproblemer, psykiske lidelser, sosiale forhold og genetisk disposisjon

(arv) være faktorer som har betydning. Dette gjelder for øvrig også for personer som befinner seg i motsatt ende av BMI-skalaen, og som kan karakteriseres som undervektige. I tillegg kan de bakenforliggende årsakene til overvekt og fedme variere sterkt fra en person til en annen.

¹ Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag (HUNT) har blitt gjennomført to ganger. HUNT 1 ble gjennomført i perioden 1984–1986 og alle innbyggerne i fylket over 20 år ble invitert til å delta. HUNT 2 ble gjennomført i perioden 1995–1997 og alle innbyggerne i fylket over 13 år ble invitert til å delta. HUNT 2 hadde en samlet deltakelse på om lag 75 000 personer (svarprosent på 70 prosent).

² Ved publisering av dataene fra helse- og levekårsundersøkelsene blir opplysningene presentert etter hvilket tema de belyser. I statistikkbanken på www.ssb.no er det skilt mellom temaene sykkelighet, bruk av helsetjenester, funksjonsevne, sosial kontakt, symptomer på helseproblemer og medisinbruk, omsorgsarbeid, levevaner og omsorgsbehov og mottatt omsorg. Se Hougen, 2006 for nærmere opplysninger om helse- og levekårsundersøkelsen.

³ Både Engeland, 2003 og Waaler, 1984 analyserte utelukkende dødelighet og ikke sykkelighet, og begge undersøkelsene tok utgangspunkt i et datagrunnlag hentet fra Statens skjermbildeundersøkelser 1963–1975. Engeland, 2003 brukte også opplysninger fra en rekke helseundersøkelser i perioden etter 1972–1973.

⁴Ulset, Undheim og Malterud sammenstiller resultatene fra flere regionale befolkningsundersøkelser som ble utført i perioden 2000-2003. Når forfatterne omtaler forekomster og utviklingen over tid for denne perioden, er det medianverdier som brukes. Ifølge Hellevik (1997) er median et mål for sentraltendens, og medianverdien er den verdien som deler en ordnet fordeling i to like deler. Det vil si at medianverdien er verdien til den enheten som ligger midt i rekka av enheter når de er ordnet etter stigende verdi.

Referanser

- Cole, Tim J., Mary C. Bellizzi, Katherine M. Flegal og William H. Dietz (2000): Establishing a standard definition for child overweight and obesity worldwide: international survey, *British Medical Journal*, 320, Issue 7244, 1240-.
- Engeland, Anders, Tone Bjørge, Randi M. Selmer og Aage Tverdal (2003): Height and body mass index in relation to total mortality, *Epidemiology*, 14, 293-9.
- Feiring, Eline (2004): Hvor fet er fet? *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 124, 305.
- Hougen, Hanne Cecilie (2006): Samordnet levekårsundersøkelse 2005 – tverrsnittundersøkelsen, *Notater 2006/39*, Statistisk sentralbyrå.
- Kajiser, Lars og Magnus Öhlander (1999): *Etnologisk fältarbete*. Studentlitteratur. Lund.
- Nasjonalt folkehelseinstitutt (2004b): Kroppsmasseindeks og vurdering av vekt, Nasjonalt folkehelseinstitutt, Publisert 3.februar 2004, oppdatert 19.april 2007.
- Spencer, Elizabeth A., Paul N. Appleby, Gwyneth K. Davey og Timothy J. Key (2002): Validity of self-reported height and weight in 4 808 EPIC-Oxford participants, *Public Health Nutrition*, 5, Issue 4, 561-565.
- Statistisk sentralbyrå (3. juli 2006): «Liten endring i tobakksbruk».
- The Lancet (2004): Appropriate body-mass index for Asian populations and its implications for policy and intervention strategies, *The Lancet*, Abstract, 363, Issue 9403, 157-163.
- Ulset, Elisabeth, Rut Undheim og Kirsti Malterud (2007): Er fedmeepidemien kommet til Norge?, *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 127, 34-7.
- Vilimas, Kostas, Kari Glavin og Monica Larsen Donovan (2005): Overvekt hos åtte- og 12-åringer i Oslo i 2004, *Tidsskriftet for Den norske lægeforening*, 125, 3088-9.
- Waalder, Hans Th. (1984): Height, weight and mortality. The Norwegian Experience, Rapport 1984/4, Statens Institutt for folkehelse.
- Wangensteen, Teresia, Dag Undlien, Serena Tonstad og Lars Retterstøl (2005): Genetiske årsaker til fedme, *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 125, 3090-3.
- WHO (1996): Health interview surveys. Towards international harmonization of methods and instruments, WHO Regional Publications, European Series No. 58.
- WHO (2006a): Obesity and overweight, Fact sheet nr. 311, september 2006, Verdens Helseorganisasjon..
- WHO (2006b): The challenge of obesity in the WHO European Region and the strategies for response, WHO European Ministerial Conference on Counteracting Obesity 15.-17. November 2006, Publisert 28. August 2006, Verdens Helseorganisasjon.
- www.fhi.no
- www.scb.se
- www.who.int
- Yusuf, Salim, S. Hawken, S. Ôunpuu, L. Bautista, M. G. Franzosi, P. Commerford, C. C. Lang, Z. Rumboldt, C. L. Onen, L. Lisheng, S. Tanomsup, P. Wagai Jr., F. Razak, A. M. Sharma og S. S. Anand (2005): Obesity and the risk of myocardial infarction in 27 000 participants from 52 countries: a case-control study, *The Lancet*, Abstract, 366, Issue 9497, 1640-1649.
- Ørstavik, Ragnhild (2005): Bedre mål for overvekt, *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 125, 3398.

Tilleggs litteratur

- Finnvold, Jon Erik, Jørgen Svalund og Bård Paulsen (2005): *Etter innføring av fastlegeordning – bruker-vurdering av allmennlegetjenesten*, Rapport 2005/1, Statistisk sentralbyrå.
- Hjelmesæth, Jøran (2007): Sykelig fedme på alvor, *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 127, 14.
- Nasjonalt folkehelseinstitutt (2004a): Fakta om overvekt og fedme, Nasjonalt folkehelseinstitutt, Publisert 3. februar 2004, oppdatert 1.mars 2007.
- Ødegaard, Ketil J. (2006): Fedme er forbundet med angst og depresjon, *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 126, 2498.

Få utsatt, noen yrker mer utsatt enn andre

I løpet av det siste året har mobbing og trakassering i arbeidslivet fått stor plass i mediebildet. Når temaet presenteres, får vi et innblikk i enkeltsaker, men blir sjelden presentert for det mer generelle bildet. Statistisk sentralbyrå (SSB) har samlet inn data om arbeidsmiljø i en årrekke, og vi satset ekstra mye på dette feltet i 2006. Den generelle situasjonen er i stor grad preget av stabilitet de siste tjue årene. Nyere data viser imidlertid at det skjuler seg til dels store forskjeller under overflaten, og at enkelte yrker og sektorer er overrepresentert når det gjelder konflikter, mobbing og trakassering.

*Tor Morten Normann og
Elisabeth Rønning*

Arbeidsmiljøloven

Arbeidsmiljøloven slår fast at arbeidsmiljøet i en virksomhet skal være fullt forsvarlig ut fra en enkeltvis og samlet vurdering av faktorer i arbeidsmiljøet som kan innvirke på arbeidstakernes fysiske og psykiske helse og velferd. Ved planlegging og utforming av arbeidet skal det legges vekt på å forebygge skader og sykdommer (§ 4–1). Videre stilles det krav til det psykososiale arbeidsmiljøet i form av at det skal legges til rette slik at arbeidstakers integritet og verdighet ivaretas (§ 4–3). Arbeidet skal søkes utformet slik at det gir mulighet for kontakt og kommunikasjon med andre arbeidstakere i virksomheten. Arbeidstaker skal ikke utsettes for trakassering eller annen utilbørlig opptreden, og arbeidstaker skal, så langt det er mulig, beskyttes mot vold, trusler og uheldige belastninger som følge av kontakt med andre.

Tor Morten Normann er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (tor.morten.normann@ssb.no).

Elisabeth Rønning er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (elisabeth.ronning@ssb.no).

Arbeidsmiljøloven gir norske arbeidstakere vern mot mobbing og trakassering. I løpet av de siste 15 årene har det blitt forsket stadig mer på konflikter og mobbing i arbeidslivet, men det er likevel vanskelig å gi et entydig svar på i hvilken grad arbeidsmiljølovens intensjon om et fullt forsvarlig arbeidsmiljø oppfylles (se faktaboks). Anslagene over hvor store andeler som opplever konflikter på arbeidsplassen, og som utsettes for mobbing og trakassering, varierer en del. SSBs tidligere undersøkelser om arbeidsmiljø har hatt relativt lave anslag over hvor mange som utsettes. Likevel er dette et alvorlig problem, først og fremst for de som utsettes, men også for arbeidsplassene der det forekommer og for samfunnet som helhet.

I denne artikkelen skal vi se nærmere på konflikter og mobbing på arbeidsplassen, og vi skal også ta opp relaterte temaer som seksuell trakassering samt vold og trusler om vold. Vi vil si noe om forekomst, om utvikling over tid, og vi skal se mer i detalj på situasjonen i dag: Hvem er mest utsatt for slike forhold på arbeidsplassen?

Fra konflikt til mobbing

Mobbing i arbeidslivet dreier seg om situasjoner på arbeidsplassen der en person over lengre tid føler seg utsatt for negativ behandling av en eller flere personer på en slik måte at han eller hun ikke klarer å forsvare seg mot disse handlingene (Einarsen mfl. 1994). Mobbing dreier seg altså ikke om enkeltstående konfliktepisoder på jobben, men om vedvarende negative handlinger mot ett eller flere individer som reelt eller opplevd er underlegen i den aktuelle situasjonen (Einarsen mfl. 2005). For de aller fleste av oss er det å gjøre en god innsats på jobben, det å ta del i et arbeidsfelleskap og fungere godt i en sosial sammenheng en viktig del av selvbildet.

Datagrunnlag

Hovedkilden for denne artikkelen er Levekårsundersøkelsen 2006 med arbeidsmiljø som tema. Til denne undersøkelsen ble det trukket et utvalg på 19 000 personer i alderen 16–66 år, og 12 550 personer deltok. I tillegg har vi brukt data fra levekårsundersøkelsene 1996, 2000 og 2003 samt fra arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993.

For mer dokumentasjon, se Normann (2007), Hougen (2004), Vågane (2001), Teigum (1996) NOS C228 og NOS C9.

Mobbing i arbeidslivet bidrar til å bryte ned selve fundamentet for et godt selvbilde og kan på den måten ha alvorlige konsekvenser for den enkelte.

Mange mobbesaker har sitt opphav i konflikter på arbeidsplassen. Ofte kan det starte med et forhold der partene har et felles rasjonelt ønske om å løse en sak, men hvor det går over i frustrasjon og aggresjon, og det hele ender med at saken handler om noe helt annet enn det som var utgangspunktet (Einarsen mfl. 2005). Med dette som bakgrunn er det sannsynlig at det på arbeidsplasser med et høyt konfliktnivå vil være større risiko for at mobbesaker oppstår. Arbeidsmiljøloven pålegger ledelsen et helt konkret ansvar når det gjelder å forebygge slike saker, men dersom de ikke lykkes eller ikke tar tilstrekkelig ansvar, vil arbeidsmiljøet i større grad være utsatt for negativ adferd. Selv om mobbing er en konflikt mellom personer, er handlingene tett forbundet med den arbeidsplassen de involverte parter er tilknyttet (Einarsen mfl. 2005). Innenfor forskningen kalles denne vektleggingen av miljøet som en faktor som bidrar til mobbing, for *arbeidsmiljøperspektivet* (Einarsen 2000).

Sett i lys av dette er det naturlig å se på konfliktnivå, mobbing og trakassering i sammenheng. Konflikter kan ses på som et forstadium til mobbing og trakassering, men det er også muligheter for å avverge en slik utvikling ved en rasjonell og fornuftig konfliktløsning. I arbeidsmiljø-undersøkelsene og levekårs-undersøkelsene har vi spørsmål som fanger opp både konflikter og mobbing, noe som gir oss mulighet til å se nærmere på begge disse aspektene. I sammenheng med dette vil vi også se på to andre arbeidsmiljøforhold på arbeidsplassen, nemlig seksuell trakassering og vold. Det første kan ses på som beslektet med mobbing, mens vold og trusler om vold kan være det mest ekstreme utslaget av konflikter og mobbing på en arbeidsplass. Begge disse forholdene kan imidlertid også bunne i forhold til personer som ikke

Spørsmål om konflikter

- * Opplever du på arbeidsplassen din ofte, av og til, sjelden eller aldri dårlige forhold mellom ledelse og ansatte?
- * Opplever du på arbeidsplassen din ofte, av og til, sjelden eller aldri dårlige forhold mellom ansatte?

Spørsmål om mobbing og trakassering

- * Hender det at du selv blir utsatt for plaging eller ubehagelig erting av arbeidskamerater? Vil du si ja, en eller flere ganger i uken, ja, en eller flere ganger i måneden eller nei?
- * Hender det at du selv blir utsatt for plaging eller ubehagelig erting av overordnede? Vil du si ja, en eller flere ganger i uken, ja, en eller flere ganger i måneden eller nei?

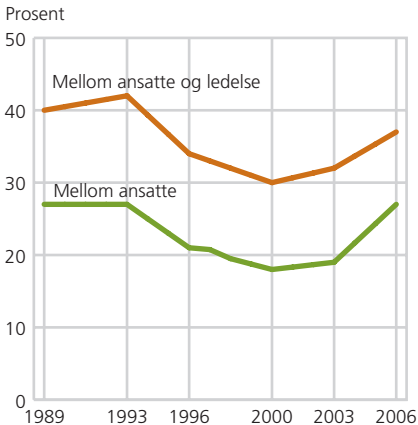
Et delutvalg på 5 000 personer får i 2006-undersøkelsen et annet spørsmål om mobbing

Innledning: Nå kommer et par spørsmål om mobbing. Med mobbing mener vi her trakassering, plaging, utfrysing, sårende erting og fleiping eller negativ særbehandling, der den som er utsatt har vanskelig for å forsvare seg. Vi tenker på hendelser som forekommer gjentatte ganger over en viss tidsperiode, og ikke på enkeltepisoder eller konflikter mellom like sterke personer.

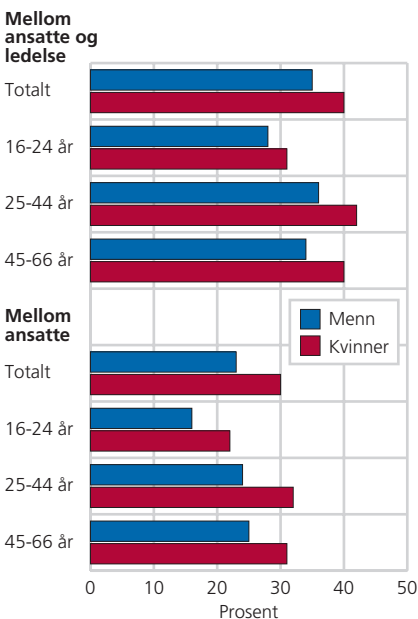
- * Har du lagt merke til om noen har blitt utsatt for mobbing eller trakassering på din arbeidsplass i løpet av de siste seks månedene? Ja eller nei?
- * Har du selv blitt utsatt for mobbing eller trakassering på arbeidsplassen i løpet av de siste seks månedene? Ja eller nei?

Spørsmål om seksuell trakassering og vold

- * Hender det at du blir utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, kommentarer eller lignende på din arbeidsplass? Vil du si ja, en eller flere ganger i uken, ja, en eller flere ganger i måneden eller nei?
- * Er du utsatt for vold eller trussel om vold på din arbeidsplass? Vil du si ja, en eller flere ganger i uken, ja, en eller flere ganger i måneden eller nei?

Figur 1a. Andel ansatte som ofte eller av og til opplevde konflikter, 1989–2006

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, levekårsundersøkelsene 1996, 2000, 2003 og 2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1b. Andel ansatte som ofte eller av og til opplevde konflikter, etter kjønn og alder, 2006

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2006, Statistisk sentralbyrå.

er tilknyttet arbeidsplassen, men som er kunder, klienter, pasienter eller lignende.

Flere konflikter mellom ansatte og ledelse enn mellom ansatte

De aller fleste arbeidstakere har eller kommer til å oppleve en eller annen form for konflikt i løpet av sin yrkeskarriere. De aller fleste vil også oppleve en negativ handling eller ubehageligheter. Så lenge dette er enkeltstående episoder som løses på en rimelig måte, vil vi i utgangspunktet anta at dette ikke har langvarige konsekvenser for den enkelte, selv om det kan oppleves som belastende og redusere arbeidstilfredsheten, og i enkelte tilfeller også føre til psykiske plager (Einarsen mfl. 2007). Konflikter kan imidlertid være en indikator på et arbeidsmiljø hvor mobbing kan oppstå, og kan dermed være et faresignal. Dessuten tyder våre data på at personer som arbeider på arbeidsplasser der det oppleves konflikter, oftere føler seg ille til mote på grunn av forhold på jobben, og at man generelt er mindre fornøyd med jobben. Dette er i seg selv negative utslag, selv om vi ikke kan fastslå med sikkerhet at konflikter er årsaken. Konflikten ser imidlertid ikke ut til å ha noe utslag på sykefraværet.

I arbeidsmiljøundersøkelsene fra 1989 og 1993 og i levekårsundersøkelsene fra 2000 til 2006 spør vi om to ulike typer konflikter: konflikter mellom ansatte og ledelse samt konflikter mellom ansatte. Figur 1a viser at det er flere som opplever konflikter mellom ansatte og ledelse enn mellom ansatte. Slik har det vært fra 1989, da vi har den første målingen om temaet, til 2006, som er siste målingspunkt. Materialet viser noen små svingninger i andelen som opplever konflikter. På slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet oppga rundt fire av ti at de ofte eller av og til opplevde konflikter mellom ansatte og ledelse. For årene 1996, 2000 og 2003 gikk andelen ned til rundt tre av ti, mens tall fra 2006 viser at andelen nå nærmer seg fire av ti igjen.

Flest konflikter i helse- og undervisningssektoren

Fra å være omtrent like stor andel menn som kvinner som opplevde konflikter mellom ansatte og ledelse, har det for 2003 og 2006 vært en større andel kvinner enn menn som opplevde dette. Både blant kvinner og menn er det de yngste sysselsatte, 16–24 år, som i minst grad opplever konflikter (se figur 1b). Noe som kan bidra til å forklare dette, er at unge arbeidstakere i gjennomsnitt jobber færre timer per uke. Våre data viser at de som jobber lite, også i mindre grad opplever konflikter, noe som igjen kan skyldes at de er mindre involvert på arbeidsplassen¹.

I 1989 og 1993 oppga 27 prosent at de ofte eller av og til opplevde konflikter mellom ansatte. Også for denne type arbeidskonflikt gikk nivået ned for undersøkelsesårene 1996, 2000 og 2003 til henholdsvis 21, 18 og 19 prosent. Igjen ser vi imidlertid en markant økning for 2006, hvor andelen som opplever denne typen konflikter er på 27 prosent. Det er også en større andel kvinner enn menn som opplever konflikter mellom ansatte. Forskjellen har ikke vært like stor hvert år, men både i 2003 og 2006 er det klart større andeler kvinner enn menn som opplever dette. På samme måte som for konflikter mellom ansatte og ledelse oppgir de yngste i mindre grad enn eldre sysselsatte at de opplever konflikter mellom ansatte.

Det at kvinner i større grad enn menn opplever konflikter på arbeidsplassen kan være relatert til selve yrket. Kan det være slik at yrker der kvinner er

overrepresentert, er mer utsatt for konflikter? Dataene fra 2006-undersøkelsen gir oss mulighet til å se mer detaljert på enkeltyrker, og da finner vi at det er flere yrkesgrupper som skiller seg ut med høyt konfliktnivå. Vi ser av figur 2 at undervisningsyrker som krever minst fire års utdanning på universitet og høyskole, er de yrkene der flest oppgir at de opplever konflikter, både mellom ansatte og ledelse samt mellom ansatte og samlet når vi slår sammen begge typer av konflikter. I denne yrkesgruppen er kvinner overrepresentert. Men når vi ser nærmere på undervisningsyrkene, er det lærerne på universitet/høyskole eller videregående skole som skiller seg ut. Ingen av disse yrkene er sterkt overrepresentert av kvinner. Andre yrkesgrupper som skiller seg ut med høyt konfliktnivå, er biologiske og medisinske yrker samt yrker innen biologi og helsevesenet som krever ett til tre års utdanning. Også disse yrkesgruppene er samlet sett overrepresentert av kvinner, men hvis vi ser på enkeltyrkene som er preget av konflikter innenfor disse kategoriene, blir bildet mer nyansert. Drøyt seks av ti leger opplever konflikter mellom ansatte og ledelse og/eller mellom ansatte. I legeyrket er menn overrepresentert. Et annet yrke i helsesektoren som slår ut med høyt konfliktnivå, er jordmødre/spesialsykepleiere/sykepleiere. Dette yrket er kvinnedominert. Også de to siste yrkesgruppene som slår ut med høyt konfliktnivå, viser at det både er mannsdominerte og kvinnedominerte arbeidsplasser som opplever mer konflikter enn gjennomsnittet. Prosessindustrien er dominert av menn, mens høyere saksbehandlere i offentlig sektor er dominert av kvinner.

Det kan altså se ut som om det i større grad er enkelte sektorer i arbeidslivet som har konflikter, enn at det er typiske kvinnearbeidsplasser som er preget av dette. En rapport om lærernes arbeidsmiljø i 1990-årene (Rønning og Vikan 2002) viser at samarbeidsklimaet i skolesektoren ser ut til å være dårligere enn i yrkeslivet ellers. Den finner også at flere av de ansatte mener at arbeidet daglig oppleves som en psykisk påkjenning.

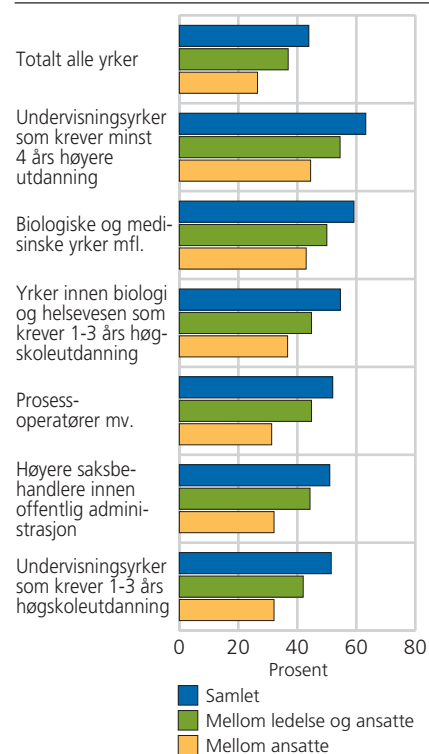
Færre konflikter i privat enn i offentlig sektor

I forskning har det vært påpekt at mobbing oftere forekommer i privat sektor enn i offentlig sektor (Birkeland Nielsen mfl. 2004). I tråd med tanken om at konflikter kan gi grobunn for – og utvikle seg til – mobbing, ville vi også forvente at konfliktnivået var høyere i privat sektor. Dataene fra 2006 indikerer imidlertid det motsatte. I privat sektor rapporterer drøyt tre av ti ansatte at de opplever konflikter mellom ansatte og ledelse, mens drøyt fire av ti i offentlig sektor opplever dette. Den samme forskjellen finner vi når det gjelder konflikter mellom ansatte, som rapporteres av drøyt en femtedel ansatte i privat sektor og drøyt en tredjedel av ansatte i offentlig sektor. Ser vi på yrkene som vi fremhevet ovenfor, ser vi da også at en del av disse er typiske yrker innenfor offentlig tjenesteyting og forvaltning.

Vanskelig å måle mobbing

Det er vanskelig å finne en entydig og objektiv definisjon på hva mobbing er. Kanskje skyldes dette at mobbing i sin natur er en subjektiv opplevelse for den som utsettes for det. De objektive kriteriene som skiller mobbing fra andre negative opplevelser, er knyttet til gjentakelse og en viss varighet over tid samt en ubalanse i maktforholdet mellom utøver og offer (Birkeland Nielsen mfl. 2004). Selv om en person opplever seg selv som utsatt for mobbing, trenger ikke denne oppfattelsen å bli delt av omgivelsene. Det kan derfor være vanskelig å fastslå på en objektiv måte, spesielt i juridisk forstand, at mobbing finner sted. Likevel kan ingen frata individet følelsen

Figur 2. Andel ansatte som opplever konflikter ofte eller av og til. Utvalgte yrker. 2006

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2006, Statistisk sentralbyrå.

av å være mobbet, med de negative konsekvenser det kan ha for helse- og jobbsituasjon. Våre data fra 2006 tyder på at de som er utsatt for mobbing, i mye større grad enn andre sysselsatte føler seg ille til mote på grunn av forhold på jobben, at de har hyppigere psykiske plager og har noe høyere sykefravær enn andre sysselsatte. Den subjektive opplevelsen er derfor viktig, og det er utgangspunktet for mye av forskningen på dette temaet.

Men hvor mange er det egentlig som er utsatt for mobbing på jobben? Måten man definerer mobbing på, og måten man spør på, vil ha betydning for hvor mange som svarer bekreftende på spørsmål om det. En intervjuundersøkelse er uansett best egnet til å måle den subjektivt opplevde mobbingen, men dette temaet kan være vanskelig å belyse i spørreundersøkelser siden dette er et svært sensitivt område. Det å være utsatt for mobbing innebærer at man er underlegen i en relasjon, og det kan føles som om man inntar en offerrolle dersom man svarer bekreftende på at man er mobbet. Einarsen (1996) fant i en undersøkelse blant 8 000 norske arbeidstakere i ulike bransjer og næringer at 5 prosent til enhver tid opplevde alvorlig mobbing på jobben, mens 4,5 prosent oppga i en norsk representativ undersøkelse fra 2005 at de var mobbet på jobben. I den nevnte undersøkelsen ble mobbing også målt indirekte ved å spørre om utsatthet for negative handlinger, og da blir andelen som er utsatt for mobbing noe høyere (Einarsen mfl. 2007). En undersøkelse av et utvalg som er representativt for svenske arbeidstakere, viste at rundt 3,5 prosent til enhver tid ble alvorlig mobbet på jobben (Leymann 1996), mens finske undersøkelser har konkludert med at mobbing på jobben rammer mellom 10 og 16 prosent (Einarsen 2000).

Tidligere forskning viser også at menn og kvinner rammes i like stor grad, mens eldre arbeidstakere gjennomgående føler seg mer mobbet enn yngre (Einarsen, Raknes, Matthiesen & Hellesøy 1994), men nyere undersøkelser viser ingen kjønns- eller aldersforskjell (Einarsen mfl. 2007). Siden forekomsten av mobbing er koblet til arbeidsmiljøet, er det også naturlig å se på sektor og typer av arbeidsplasser. Mobbing synes å være mer utbredt i private bedrifter enn i offentlig sektor, og man finner mer mobbing i store bedrifter enn i små (Birkeland Nilsen mfl. 2004). Dette kan også ha sammenheng med at man finner mer mobbing i mannsdominerte bedrifter og i industribedrifter (Einarsen 1996).

2–3 prosent utsatt for mobbing

I SSBs undersøkelser har andelen sysselsatte som svarer at de blir utsatt for plaging eller ubehagelig erting av arbeidskamerater en gang i måneden eller oftere, holdt seg stabilt rundt 2 til 3 prosent i perioden fra 1989 til 2006. Det er verdt å merke seg at vi ikke har spurt om plaging eller erting fra overordnede fram til og med 2003. I 2006 stilte vi derfor et tilleggs spørsmål om dette, og 1,4 prosent svarte at de blir utsatt for plaging eller ubehagelig erting av overordnede en gang i måneden eller oftere. SSBs tall rapporterer dermed lavere forekomster enn det andre undersøkelser gjør. Både måten man stiller spørsmålet på og hvilken utvalgs metode man benytter, kan ha betydning. SSBs undersøkelse er basert på et landsrepresentativt utvalg av personer. Ellers er det ganske vanlig at arbeidsmiljøundersøkelser er bedrifts- eller bransjeundersøkelser, noe som gir et annet utvalg og dermed kanskje også andre forekomster av ulike fenomen.

I 2006 stilte vi et lite delutvalg i undersøkelsen et annet spørsmål om mobbing, der begrepet mobbing blir benyttet og der intervjueren innledningsvis

leser opp en definisjon av hva som menes med mobbing (se faktaboks). 3 prosent svarte bekræftende på dette spørsmålet. Dette er samme andel som vi får ved hjelp av det opprinnelige SSB-spørsmålet og tilleggs-spørsmål om man blir plaget av overordnede.

En av ti sjåfører mobbes

Hvis vi fokuserer på det opprinnelige SSB-spørsmålet om plaging eller ubehagelig erting fra arbeidskamerater en gang i måneden eller oftere og legger til spørsmålet om plaging eller ubehagelig erting fra overordnede, finner vi ikke betydelige forskjeller mellom menn og kvinner. I motsetning til annen forskning som vi har vist til ovenfor, finner vi heller ikke betydelige aldersforskjeller².

Ser vi derimot på ulike yrkesgrupper, finner vi interessante forskjeller. Det er særlig transportarbeidere og operatører av mobile maskiner som skiller seg ut. Yrkestittelen forteller stort sett hvilke yrker dette er, altså sjåfører innen både person- og varetransport samt ulike typer maskinførere. Av disse oppgir nesten 9 prosent at de er utsatt for mobbing; i overkant av 6 prosent blir mobbet av arbeidskamerater og nær 4 prosent av overordnede. Dette er en yrkesgruppe som nesten bare består av menn. Også hjelpearbeidere innen tjenesteyting kommer dårlig ut sammenlignet med andre yrker. Gruppen består i hovedsak av rengjøringspersonale, vakter, dørvakter og renovasjonsarbeidere, og tett opp under 6 prosent i denne gruppen opplever å bli mobbet. Dette er en yrkesgruppe hvor tre av fire er kvinner, og selv om kvinner i denne yrkesgruppen i noe større grad enn menn er utsatt for mobbing, er forskjellen for liten til å si om det er en tendens.

Det at transportarbeidere og operatører kommer dårlig ut, kan bygge opp under at mobbing er hyppigst forekommende på mannsdominerte arbeidsplasser (Einarsen 1996). Også mannsdominerte yrkesgrupper som andre håndverkere og fagarbeidere samt ingeniører og teknikere har forholdsvis høye forekomster av mobbing. Derimot er hjelpearbeidere innen tjenesteyting som nevnt en kvinnedominert gruppe, og det samme gjelder kundeserviceyrker. Bildet er altså langt fra entydig. Det kan imidlertid være andre trekk ved arbeidsplassen enn kjønnsbalansen som er mer avgjørende for mobbing. Einarsen mfl. (2007) finner at mobbing i første rekke oppstår på konfliktfylte arbeidsplasser med uklar arbeidsdeling og lav medbestemmelse, og at ledelse er en viktig faktor for å forklare hvorfor mobbing oppstår. Dette har vi ikke kunnet undersøke innen rammen av denne artikkelen, men det er et felt for videre studier.

Høyt konfliktnivå gir mer mobbing

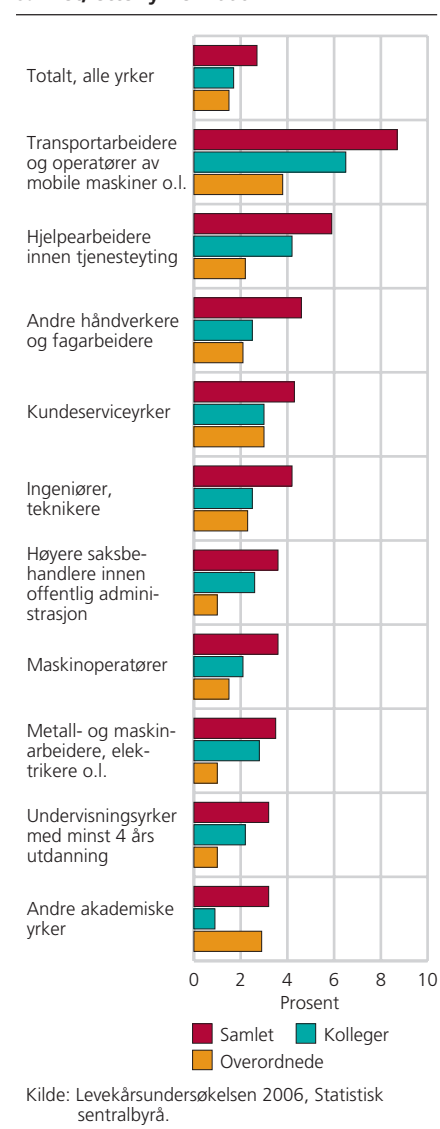
Det er også interessant å merke seg at de yrkesgruppene vi trakk fram med spesielt høyt konfliktnivå, ikke rapporterer spesielt høye forekomster av mobbing. De eneste gruppene vi finner i begge figurene, er høyere saksbehandlere innen offentlig administrasjon og undervisningsyrker med minimum fire års utdanning. I utgangspunktet kunne vi forvente en tydeligere sammenheng mellom konflikter og mobbing, siden vi jo har påpekt at høyt konfliktnivå kan skape større risiko for mobbing. Her må vi imidlertid være

Tabell 1. Andel sysselsatte som er utsatt for plaging eller ubehagelig erting fra arbeidskamerater og/eller overordnede, etter kjønn og alder. 2006. Prosent

	Fra arbeidskolleger		Fra overordnede		Samlet, fra arbeidskamerater og/eller overordnede	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Total	2	2	2	1	3	3
16-24 år	1	2	1	2	2	3
25-44 år	2	1	2	2	3	3
45-66 år	2	2	1	1	3	2

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2006. Statistisk sentralbyrå.

Figur 3a. Andel sysselsatte som er utsatt for plaging eller ubehagelig erting fra arbeidskamerater, overordnede og samlet, etter yrke. 2006

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2006, Statistisk sentralbyrå.

bevisst på nyansene i spørsmålsstillingen om de to temaene. Respondentene blir under intervjuet spurt om de opplever konflikter på arbeidsplassen, noe som ikke nødvendigvis betyr at de selv trenger å være innblandet, selv om de svarer bekreftende. Spørsmålene om mobbing handler imidlertid direkte om respondenten, slik at målene er sammenlignbare. Vi må også være oppmerksom på at når vi snakker om yrke, er antallet personer etter hvert nokså lite, slik at usikkerheten knyttet til tallene blir større.

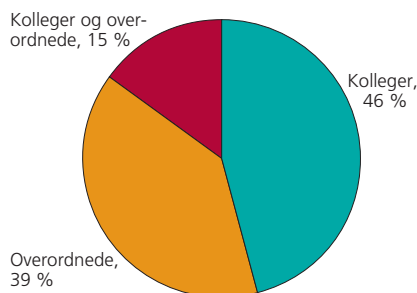
Dersom vi går litt mer i dybden, kan vi likevel observere en nokså klar sammenheng mellom konfliktnivå og mobbing. Tar vi utgangspunkt i de 3 prosentene som er utsatt for mobbing, sier åtte av ti at de også opplever konflikt på arbeidsplassen. Snur vi perspektivet litt og retter oppmerksomheten mot de som opplever konflikt på arbeidsplassen, finner vi også at over 5 prosent av disse er utsatt for mobbing, altså en overrepresentasjon i forhold til alle sysselsatte. Vi tolker dette dit hen at mobbing stort sett oppstår der det er konflikter, og at konflikt derfor øker faren for at mobbesaker skal oppstå. Dette støttes også av annen forskning som påpeker at mobbing ofte oppstår som følge av dårlig håndtering av konflikter (Einarsen mfl. 2007). Våre data tyder på at det som gjør at noen yrker skiller seg negativt ut med hensyn til mobbing, er at konflikter har større fare for å utvikle seg til mobbing. Igjen må vi påpeke at antallet personer i vårt utvalg blir ganske lite når vi ser på så detaljerte grupper, men selv om tallene må tolkes med forsiktighet, kan dette være noe av bakgrunnen for at transportarbeidere og operatører av mobile maskiner samt hjelpearbeidere i tjenesteyting kommer dårlig ut.

Kolleger mobber oftere enn overordnede

Ser vi igjen på skillet mellom offentlig og privat sektor, der tidligere forskning har påvist at privat sektor er mest utsatt for mobbesaker, finner vi knapt noen forskjell i det hele tatt. Heller ikke her finner vi et speilbilde av konfliktnivået som vi i utgangspunktet kunne forvente skulle føre til hyppigere forekomst av mobbing i offentlig sektor.

Hva så med størrelsen på bedriften? Tar vi utgangspunkt i antall ansatte, viser våre funn den samme tendensen som vi har referert til tidligere, nemlig at mobbing forekommer hyppigere i store bedrifter sammenlignet med små. Også her må vi nyansere litt. Bedrifter med under 100 ansatte har omtrent 2,5 prosent som er utsatt for mobbing, mens bedrifter med fra 100 til 200 ansatte er oppe i 4,5 prosent. Andelen går litt ned for bedrifter med over 200 ansatte, hvor 3 prosent er utsatt for mobbing.

Figur 3b. Utøvere av mobbing, prosent av alle mobbetilfeller. 2006

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2006, Statistisk sentralbyrå.

I figur 3b har vi tre mål for mobbing; et for alle tilfeller, et for mobbing fra arbeidskamerater og et for overordnede. Tidligere har det vært pekt på at hierarkisk status har sammenheng med hvem som mobber, og at overordnede personer synes å være overrepresentert blant mobberne (Birkeland Nielsen mfl. 2004). Undersøkelser har vist at ledere står for 50–80 prosent av all mobbingen, men nyere norske data viser at over halvparten av ofrene er mobbet av kolleger (Einarsen mfl. 2007). Når vi ser på dette samlet som i figur 3b, finner vi liten forskjell, men vi finner en liten overvekt av tilfeller hvor kolleger er utøvere av mobbing. I 15 prosent av tilfellene er både kolleger og overordnede utøvere av mobbingen.

Mest ønsket seksuell oppmerksomhet i utelivsbransjen

Uønsket seksuell oppmerksomhet er også en form for utilbørlig og trakasserende behandling. Dette kan også være personrelatert mobbing, altså mobbing relatert til personen. Men vi må være oppmerksom på at mange arbeidstakere kan bli utsatt for trakassering fra personer som ikke er tilknyttet egen arbeidsplass, slik at det sier mer om relasjoner til kunder, klienter og lignende enn det sier om relasjoner til kolleger og overordnede. Men uavhengig av hvem som utøver denne formen for trakassering, er det et arbeidsmiljøproblem med konsekvenser for arbeidstakeren. Vi har siden 1989 stilt spørsmål om man blir utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, kommentarer eller lignende på jobben. Andelen som blir utsatt for dette en gang i måneden eller oftere, har vært stabil på 2 til 3 prosent i hele perioden, men er i 2006 økt til 4 prosent. Blant unge kvinner opplever hele 12 prosent dette en gang i måneden eller oftere, mens bare 2 prosent av unge menn opplever det samme. Det er altså store forskjeller i både kjønn og alder på dette feltet.

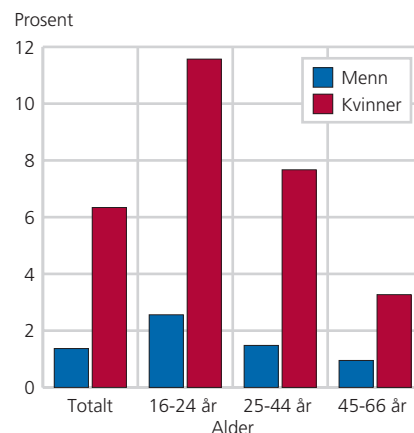
Hvilke konsekvenser kan det ha å bli utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet? Vi kan ikke si noe klart om årsakssammenheng her, men ved å se om personer som trakasseres er overrepresentert med hensyn til ulike arbeidsmiljørelaterte problemer, kan vi gi noen indikasjoner på hvordan de som trakasseres, har det på jobben. Personer som blir utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, har i høyere grad enn andre sysselsatte ulike former for psykiske plager. En tredjedel av de som er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, føler seg ille til mote på grunn av jobben én eller flere ganger i måneden eller oftere. Tilsvarende andel blant dem som ikke er utsatt, er 14 prosent. De som er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, er også mer plaget av nervøsitet, angst eller rastløshet og/eller nedtrykthet samt depresjon på grunn av jobben. Mens henholdsvis 21 og 22 prosent av de som er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, er litt, ganske eller svært plaget av dette, er henholdsvis 11 og 10 prosent av de som ikke er utsatt, plaget. Det er også høyere sykefravær blant dem som er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, enn blant dem som ikke er utsatt for dette.

Hva kjennetegner gruppen som er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, ut over at kvinner og yngre arbeidstakere er overrepresentert? Enkelte yrker er særlig utsatt for seksuell trakassering. Yrker innen personlig tjenesteyting og sikkerhetsarbeid skiller seg ut. Der opplever en av ti dette en gang i måneden eller oftere. Hvis vi ser nærmere på denne yrkesgruppen, er det hovmestere, servitører og barkeepere som har de yrkene der flest opplever slik trakassering. Hele 32 prosent svarer bekreftende på at de er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet. Vi kan nok anta at det for disse gruppene i stor grad handler om oppmerksomhet fra kunder. Dette er yrker med utstrakt kundekontakt, gjerne i situasjoner der det er alkohol involvert, noe som kan bidra til å senke terskelen for utilbørlig adferd. En annen yrkesgruppe som er overrepresentert, er omsorgsarbeidere og hjelpepleiere. 17 prosent i denne yrkesgruppen oppgir at de er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet.

Sykepleiere og vernepleiere mest utsatt for vold på arbeidsplassen

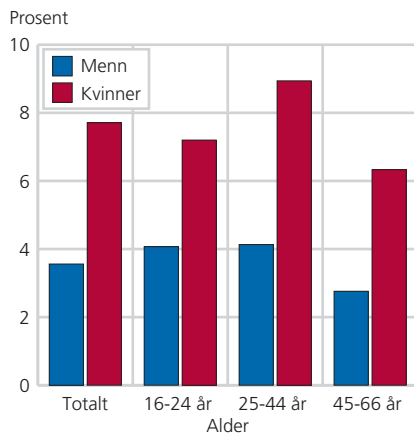
Når det gjelder vold på arbeidsplassen, er det viktig å skille mellom vold man utsettes for fra kolleger, og den man utsettes for fra kunder, klienter, pasienter og lignende. Forskning på mobbing har vist at ren fysisk

Figur 4. Andel menn og kvinner som er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, etter alder. 2006

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Andel som er utsatt for vold eller trusler om vold en eller flere ganger i måneden, etter kjønn og alder. 2006

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2006, Statistisk sentralbyrå.

trakassering eller vold på arbeidsplassen forekommer nokså sjelden, med enkelte unntak for spesielle yrker (Birkeland Nielsen mfl. 2004).

Andelen ansatte som er utsatt for vold eller trusler om vold en gang i måneden eller oftere, har holdt seg på omtrent 5 prosent fra 1989 til 2006. Kvinner er mer utsatt for dette enn menn; 8 prosent kvinner mot 4 prosent menn oppgir dette.

At en større andel kvinner er utsatt for vold eller trusler om vold kan ha sammenheng med at dette er nært knyttet opp mot spesielt utsatte yrker. Det ser vi når vi går nærmere inn og ser hvilke yrkesgrupper som er utsatt for dette. 20 prosent av de som jobber innenfor yrkesgruppen biologi og helsevesen, som krever 1–3 års utdanning, oppgir at de er utsatt for vold på jobben. Hvis vi ser nærmere på denne gruppa, er det sykepleiere og vernepleiere som er de mest utsatte. Tallene sier ikke noe om hvem som fremsetter trusler eller utøver vold, men vi kan anta at overrepresentasjonen i disse yrkene skyldes utstrakt kontakt med spesielle pasient- og brukergrupper. En annen yrkesgruppe som skiller seg ut, er yrker innen personlig tjenesteyting og sikkerhetsarbeid, der fengselsbetjenter, barne- og ungdomsarbeidere og annet pleie- og omsorgspersonale er yrkene der flest oppgir å bli utsatt for vold eller trusler om vold. Her må vi også anta at det skyldes at yrkesutøvelsen innebærer kontakt med spesielle grupper. Til sist er også gruppen biologiske og medisinske yrker noe overrepresentert. Disse yrkene som er nevnt her, er i stor grad yrker innen offentlig tjenesteyting, og vi ser da også at offentlig ansatte er betydelig overrepresentert blant de som er utsatt for vold, sammenlignet med de som arbeider i privat sektor.

De som er utsatt for vold eller trusler om vold, skiller seg ut på samme måte som de som er utsatt for seksuell trakassering fra andre sysselsatte, med enkelte former for psykiske plager. 28 prosent av de som er utsatt for vold eller trusler om vold, føler seg ille til mote på grunn av jobben én eller flere ganger i måneden eller oftere. Tilsvarende andel blant dem som ikke er utsatt, er 14 prosent. 16 prosent av de som er utsatt for vold eller trusler om vold, er plaget av nedtrykthet eller depresjon, mot 10 prosent blant dem som ikke er utsatt. Det er også flere blant dem som er utsatt for vold eller trusler om vold som har hatt sammenhengende sykefravær på 14 dager eller mer siste 12 måneder, 26 mot 18 prosent.

Tabell 2. Andel som er utsatt for vold eller trusler om vold en eller flere ganger i måneden etter utvalgte yrker, nivå 2 og sektor. 2006. Prosent

Totalt	5
Yrker innen biologi, helsevesen med 1-3 års høgskoleutd	20
Yrker innen personlig tjenesteyting, sikkerhetsarbeid	16
Biologiske og medisinske yrker	9
Undervisningsyrker som krever 1-3 års høgskoleutd	7
Lavere saksbehandl. innen adm., forretningsfag, yrker innen sosialarbeid, underholdn. med flere	7
Transportarbeidere og operatører av mobile maskiner o.l	6
Privat sektor	2
Offentlig sektor	12

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2006, Statistisk sentralbyrå.

Stabilitet over tid – noen yrker mer utsatt enn andre

Vi startet denne artikkelen med å si at vi har data som kan si oss noe om hvordan den generelle situasjonen er med hensyn til konflikter og mobbing samt relaterte temaer som seksuell trakassering og vold på arbeidsplassen. Vårt formål har vært å gi et innblikk i hvordan det står til i arbeidslivet generelt på disse områdene og si noe om utviklingen over tid. Vi har også gått litt mer i dybden for å si noe om hvem det er som rammes av ulike forhold, og sett på grupper basert på kjønn, alder, yrke og sektor. Funnene vi har gjort, gjør det vanskelig å si noe generelt som gjelder for alle forholdene, bortsett fra at situasjonen sett over tid synes å være nokså stabil. I figur 6 har vi presentert andeler som er utsatt for de forholdene vi har vært inne på, fra 1989 til 2006³. Det mest åpenbare vi kan se ut fra figuren, er at bildet er preget av stabilitet. Andelene som er utsatt for ulike forhold, er omtrent på samme nivå i 2006 som de var i 1989, selv om vi kan observere svingning i andelene som opplever konflikter på arbeidsplassen.

Den store satsingen på arbeidsmiljødata fra og med 2006 gir oss muligheten til å gå mer i dybden i forbindelse med hvem det er som utsettes for disse forholdene, og gi et mer nyansert og detaljert bilde enn vi har hatt mulighet til å gjøre tidligere. Likevel har vi ikke noen sterke generelle trekk vi kan peke på, ut over at yrke ser ut til å være av avgjørende betydning for om man utsettes for noen av de forholdene vi har tatt opp. Kvinner opplever i større grad enn menn konflikter på arbeidsplassen, og de er oftere utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet og vold og trusler om vold på arbeidsplassen. Uønsket seksuell oppmerksomhet og vold og trusler om vold synes å henge tett sammen med yrke, hvor personlig tjenesteyting, sikkerhetsarbeid og helsetjenester er de mest utsatte. Dette er da også yrker hvor kvinner dominerer, og yrker som har hyppig kontakt med kunder, klienter, brukere og pasienter. Undervisnings- og helsesektoren er mest utsatt for konflikter, og selv om kvinner er de som opplever konflikter hyppigst, er ikke alle yrker i disse sektorene kvinnedominerte. Det ligger ikke innenfor rammene for denne artikkelen å si hvilke forhold som er avgjørende for at konflikter oppstår, men videre studier av data fra 2006 kan kanskje bringe oss nærmere svaret. Vi pekte tidlig på at det er en sammenheng mellom konflikter og mobbing på arbeidsplassen. Vi finner imidlertid ikke tydelige kjønns- eller aldersforskjeller i hvem som utsettes for dette. Vi fant heller ingen klar overlapp mellom konflikter og mobbing når vi så på yrke. Sammenhengen synes heller å ligge i at mobbing knapt oppstår uten konflikt, og at mobbesakenes opphav dermed ligger mer i hvordan konflikter håndteres. Her kan det være forskjeller mellom ulike yrker, et felt som også er interessant for videre studier.

¹ Definisjonen på *sysselsatt* er at man har arbeidet minst én time i inntektsgivende arbeid foregående uke eller har vært midlertidig borte fra arbeid. Også de som jobber relativt lite, vil dermed få spørsmål om arbeidsmiljø.

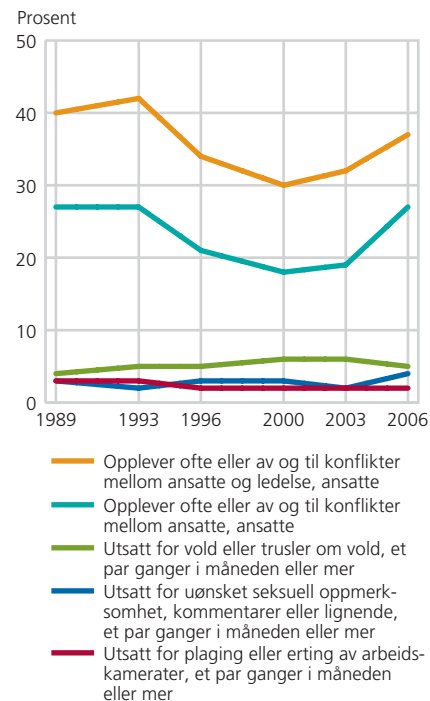
² Det alternative spørsmålet om mobbing viser heller ikke forskjell mellom kvinner og menn, men en liten tendens til at yngre er mer utsatt for mobbing enn eldre.

³ Figuren dekker ikke andelen som er utsatt for plaging eller ubehagelig erting fra overordnede, siden dette spørsmålet først var med i undersøkelsen i 2006.

Referanser

- Birkeland Nielsen, Morten, Merethe Schanke Aasland, Stig Berge Matthiesen og Ståle Einarsen (2004): *Mobbing i arbeidslivet*. *Psykologisk Tidsskrift*, 2, 8–13.
- Einarsen, S. & Raknes, B. I., Matthiesen, S. B. & Hellesøy, O. H. (1994). *Mobbing og harde personkonflikter. Helsefarlig samspill på arbeidsplassen*. Bergen: Sigma Forlag
- Einarsen, Ståle (1996): *Bullying and harrasment at work: epidemiological and psychological aspects*. Doktoravhandling, Universitetet i Bergen.
- Einarsen, Ståle (2000): *Mobbing i arbeidslivet: hva, hvem, hvordan og hvorfor?* I S. Einarsen & A. Skogstad (Eds.), *Det gode arbeidsmiljø: Krav og utfordringer* (s 167–182). Bergen: Fagbokforlaget.
- Einarsen, Ståle, Helge Hoel og Morten Birkeland Nielsen (2005): *Mobbing i arbeidslivet: Et vanskelig begrep på et utbredt fenomen*. *Magma*, 8 (3), 34–44.
- Einarsen, Ståle mfl (2007): *Et brutalt arbeidsmiljø? En undersøkelse av mobbing, konflikter og destruktiv ledelse i norsk arbeidsliv*, Bergen Bullying Research Group, Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen.
- Hougen, Hanne Cecilie (2004): *Samordnet levekårsundersøkelse 2003 – tverrsnittundersøkelsen*. Dokumentasjonsrapport, Notater 2004/49, Statistisk sentralbyrå.
- Leymann, H, Gustafsson A. (1996): *Mobbing at work and the development of post-traumatic stress disorders*, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5: 251–276.
- Normann, Tor Morten (2007): *Stor satsing på arbeidsmiljødata*, *Samfunnsspeilet* 2, 2007, Statistisk sentralbyrå.
- NOS (1989): *Arbeidsmiljø 1989*, Norges offisielle statistikk C 9, Statistisk sentralbyrå.
- NOS (1993) : *Arbeidsmiljø 1993*, Norges offisielle statistikk C 228, Statistisk sentralbyrå.
- Rønning, Elisabeth og Stein Terje Vikan (2002): *Lærernes arbeidsmiljø i 1990-årene*, Rapport 2002/1, Statistisk sentralbyrå.
- Teigum, Hanne Marit (1996): *Samordnet levekårsundersøkelse 1996 – tverrsnittundersøkelsen*. Dokumentasjonsrapport, Notater 1996/63, Statistisk sentralbyrå.
- Vågane, Liva (2001): *Samordnet levekårsundersøkelse 2000 – tverrsnittundersøkelsen*. Dokumentasjonsrapport, Notater 2001/34, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Andel sysselsatte utsatt for ulike forhold. 1989–2006

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, levekårsundersøkelsene 1996, 2000, 2003 og 2006, Statistisk sentralbyrå.

Flere innvandrerkvinner på krisesentrene

Antall personer som oppsøkte krisesentrene i 2006, er omtrent det samme som i 2005. Både antall beboere og dagbrukere har endret seg lite. Tilsvarende resultat finner vi for antall barn som var med mor på krisesentrene. Det har derimot skjedd en klar økning i andelen som har innvandrerbakgrunn, og i antall overnattingsdøgn på krisesentrene. Også blant dagbrukerne har andelen med innvandrerbakgrunn økt.

Elisabeth Nørgaard

Finansiering av krisesentrene

Krisesentrene mottar økonomisk støtte både fra staten og kommunene. Fra 2005 ble det innført en finansieringsordning som innebærer at staten dekker 80 prosent av godkjente driftsutgifter under forutsetning av at kommunene dekker 20 prosent av utgiftene. Den kommunale andelen av tilskuddet ble da redusert fra 50 til 20 prosent (www.bufetat.no). 46 av de 50 krisesentrene finansieres av mer enn én kommune og totalt bidrar 390 kommuner til finansieringen, det vil si at 90 prosent av landets kommuner bidrar med økonomisk støtte til driften av ett eller flere krisesentre.

Krisesentrene er et lavterskeltilbud for personer som har vært utsatt for vold i nære relasjoner. Krisesentrene gir råd, støtte og veiledning, men tilbyr også mishandlede og deres barn midlertidig opphold på sentrene. Tilbudet er nøytralt i forhold til kultur, landbakgrunn og religion.

Det første krisesenteret i Norge ble åpnet i Oslo i 1978. I dag finnes det 50 krisesentre, og minst ett krisesenter er lokalisert i hvert av landets fylker. Hvert senter skal ha en vertskommune. Senteret kan være organisert av en eller flere kommuner i fellesskap eller av privatpersoner eller organisasjoner i nært samarbeid med en eller flere kommuner (BLD 2007).

Statistikk om krisesentre er et nokså nytt felt for Statistisk sentralbyrå (SSB). Vi har på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet samlet inn og utarbeidet en rapport om bruken av krisesentre (Kleven og Lien 2007). Årets rapport er den andre som er utarbeidet av SSB, mens Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress utarbeidet tilsvarende rapporter for årene 2003 og 2004 (Jonassen 2004, Jonassen 2005 og Lien og Nørgaard 2006). I denne artikkelen presenteres noen av funnene i rapporten. SSB har tall bare for 2005 og 2006. Fokuset i denne artikkelen er hovedsakelig på 2006. For en mer detaljert beskrivelse vises det til rapporten som finnes på [ssb.no](http://www.ssb.no/emner/03/04/rapp_200732/): http://www.ssb.no/emner/03/04/rapp_200732/

De fleste brukerne er på krisesenteret for første gang

I 2006 bodde 1 900 kvinner på krisesentrene, og av disse hadde 43 prosent med seg barn. Til sammen overnattet 1 500 barn på krisesentrene. De 1 900 kvinnene sto for 2 312 opphold, og omkring 18 prosent var gjentatte opp-

Begreper

Beboere og opphold

Personer som overnatter på krisesentrene en eller flere netter, omtales som beboere. I statistikken vil opplysninger om beboerne være basert på deres første opphold dette året. Antall opphold tilsvarer alle gangene beboerne har vært på sentrene i løpet av året.

Dagbrukere og dagbesøk

Personer som henvender seg til krisesentrene på dagtid, omtales som dagbrukere. Dette kan både være personer som tidligere har bodd på senteret og personer som aldri har vært i kontakt med et krisesenter tidligere. «Dagbesøk» tilsvarer brukernes oppmøte på krisesentrene for å motta råd eller ulike former for oppfølging og/eller bistand.

I statistikken vil opplysninger om dagbrukerne være basert på deres første dagbesøk i registreringsåret, mens statistikken over dagbesøk vil vise alle dagbesøkene som er registrert i løpet av året.

Elisabeth Nørgaard er seksjonssjef i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (eno@ssb.no).

hold. Dette betyr at bak bare 413 av oppholdene sto personer som hadde bodd to eller flere ganger på krisesentrene. Med andre ord er de fleste av brukerne nye brukere. 78 prosent hadde aldri tidligere bodd på et krisesenter før de overnattet for første gang i 2006. Inkluderes de som heller ikke hadde vært på dagbesøk, var 71 prosent av beboerne nye brukere.

Over halvparten av beboerne hadde innvandrerbakgrunn

I 2006 hadde 56 prosent av krisesenterbeboerne innvandrerbakgrunn. Dette er en økning på 11 prosentpoeng fra 2003, og 5 prosentpoeng fra året før. Nesten en tredjedel av beboerne med innvandrerbakgrunn i 2006 rapporterte å ha blitt utsatt for vold av menn uten innvandrerbakgrunn.

Andelen innvandrerkvinner varierer mye fra senter til senter, fra 11 til 84 prosent. Antallet varierer fra 1 til 210 personer. 22 av sentrene hadde i 2006 under 10 beboere med innvandrerbakgrunn. Dette gjaldt de fleste av krisesentrene i de tre nordligste fylkene og noen krisesentre på Vestlandet. I tynt befolkede områder i Sør-Norge var det også enkelte sentre med få beboere med innvandrerbakgrunn. Denne fordelingen reflekterer at innvandrere i Norge i stor grad bor i storbyene, særlig i Oslo og kommunene rundt, noe en annen artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet peker på (Aalandslid og Østby 2007).

Flest beboere er under 40 år ...

Over 70 prosent av kvinnene som overnattet på krisesentrene i 2006 var under 40 år (se tabell 1). Bare 10 prosent var over 50 år. Det er imidlertid en forskjell i aldersfordelingen relatert til innvandrerbakgrunn. Innvandrerkvinnene er yngre enn de uten innvandrerbakgrunn. 47 prosent av de med innvandrerbakgrunn var under 30 år mens dette gjaldt for bare 28 prosent av de uten innvandrerbakgrunn. Tilsvarende var 43 prosent av kvinnene uten innvandrerbakgrunn 40 år eller eldre, mens dette kun gjaldt for 16 prosent av de med innvandrerbakgrunn. En kan ikke ut fra dette entydig konkludere med at yngre innvandrerkvinner utsettes for mer vold enn kvinner uten innvandrerbakgrunn fordi det også må tas hensyn til at det i innvandrerbefolkningen er relativt mange unge voksne sammenlignet med befolkningen som helhet. Ved inngangen til 2006 var nesten halvparten av innvandrerbefolkningen i alderen 20-44 år, mens det tilsvarende tallet for hele befolkningen var 34 prosent. Samtidig var det en langt større andel eldre i hele befolkningen enn i innvandrerbefolkningen. De på 65 år og eldre sto for 6 prosent av innvandrerbefolkningen, mot 15 prosent av hele folkemengden. (Daugstad (red.) 2006). Ikke-vestlige innvandrerkvinner dominerer i alderen 20-44 år, og det er også sannsynlig at majoriteten av

Beboere med og uten innvandrerbakgrunn

I krisesentrenes beboer- og dagbesøkskjema finnes et spørsmål om brukerens opprinnelsesland. Svarkategoriene er her norsk og annen opprinnelse. Tabellene i rapporten og i denne artikkelen bruker derfor disse kategoriene.

Det har vært vanskelig å komme frem til en entydig forståelse av hvordan krisesentrene bør registrere brukere med og uten innvandrerbakgrunn. Dersom man legger statsborgerskap til grunn, vil mange krisesenterbrukere med innvandrerbakgrunn bli registrert som norske.

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, som var ansvarlig for utformingen av skjemaene for 2005, kom da sammen med krisesenterorganisasjonene frem til at statsborgerskap ikke skulle legges til grunn ved registreringen. I retningslinjene for utfylling av registreringsskjemaene for 2006 heter det:

«Her skal det registreres om den dagbesøkende er av norsk eller utenlandsk opprinnelse. Også brukere fra andre skandinaviske land skal registreres med utenlandsk opprinnelse. Har bruker norsk statsborgerskap, men annen opprinnelse enn norsk, skal det likevel krysses av for *Annen opprinnelse* dersom det er grunn til å tro at opprinnelsen spiller en rolle i den situasjonen brukeren er i. Her må medarbeiderne ved krisesenteret bruke skjønn.

Ifølge SSBs definisjoner omfatter innvandrerbefolkningen førstegenerasjonsinnvandrere og etterkommere, det vil si de som selv er født i utlandet og personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Registreringene av utenlandske brukere ved krisesentrene vil trolig i stor grad overlape med kategorien «innvandrerbefolkningen» slik det er vanlig å definere denne i SSB.

I de siste årene er det ikke registrert hvilke land brukerne med innvandrerbakgrunn kommer fra. Dette ble imidlertid gjort i statistikken for 2003, og den viste at omtrent 90 prosent hadde ikke-vestlig innvandrerbakgrunn.

Tabell 1. Beboernes alder ved første opphold, etter opprinnelse. 2006¹. Prosent

Alder	Opprinnelse		
	Total	Norsk	Utenlandsk
I alt	100	100	100
Under 18 år	1	1	2
18-29 år	37	27	45
30-39 «	34	29	37
40-49 «	18	25	13
50-59 «	8	14	3
Over 60 år	2	4	-
Antall svar (N).	1 852	812	1 040

¹ I alt 1 899 beboere, av disse hadde 29 ukjent alder og 27 ukjent opprinnelse. 9 beboere mangler begge opplysningene.
Kilde: Kleven og Lien, 2007.

innvandrerkvinnene på krisesentrene har ikke-vestlig bakgrunn (se boks om beboere med og uten innvandrerbakgrunn).

... og flertallet er gift eller samboende

Om lag 70 prosent av beboerne var enten gift/registrert partner eller samboende da de overnattet på et krisesenter. Dette er en litt større andel enn i 2005. Innvandrerkvinner var oftere gift enn de uten innvandrerbakgrunn – 63 mot 29 prosent. Mønsteret er motsatt når det gjelder samboerskap. 37 prosent av kvinnene uten innvandrerbakgrunn var samboende mens dette gjaldt for 10 prosent av innvandrerkvinnene. Slik er det også generelt – ikke-vestlige innvandrerkvinner er i større grad gift og i mindre grad samboere enn gjennomsnittet for alle kvinner i Norge (Daugstad 2006).

Svakere tilknytning til arbeidslivet

Nesten en tredjedel av beboerne oppga at de hadde lønnet arbeid enten heltid eller deltid. Kvinner uten innvandrerbakgrunn har i noe større grad arbeid enn de med innvandrerbakgrunn – 32 mot 25 prosent. Omtrent like stor andel jobber deltid, slik at forskjellen skyldes at en større andel av kvinnene uten innvandrerbakgrunn oppgir at de jobber heltid. Andelene med arbeid har vært relativt stabile de siste årene, og indikerer at kvinner som har oppsøkt et krisesenter har betydelig svakere tilknytning til arbeidslivet enn kvinner i befolkningen generelt. Tall fra Arbeidskraftundersøkelsen viser at 75 prosent av alle kvinner i aldersgruppen 25 til 66 år var sysselsatt i 2006 (AKU 2007). Også blant innvandrerkvinner generelt er sysselsettingen lavere enn for alle kvinner i de samme aldersgruppene. Den registerbaserte sysselsettingsstatistikken for innvandrere viser at noe over halvparten av innvandrerkvinner i alderen 15 til 74 år var sysselsatt i 4. kvartal 2006. Dette gjaldt for 66 prosent av alle kvinner i den aldersgruppen (Registerbasert sysselsettingsstatistikk 2006). Andre studier har også vist at kvinner som utsettes for vold, oftere er marginaliserte (Jonassen 1989, Haaland, Clausen, og Schei 2005 og Pape og Stefansen 2004).

Kvinnene med innvandrerbakgrunn oppga i større grad at de var hjemmearbeidende enn de uten innvandrerbakgrunn – 35 mot 12 prosent. Denne forskjellen har vært relativt stabil de siste årene. Det er imidlertid motsatt når det gjelder mottak av trygd eller stønad: Nesten halvparten av kvinnene uten innvandrerbakgrunn oppga at de mottok en form for trygd eller stønad mot bare 17 prosent av innvandrerkvinnene. Årsakene til at færre kvinner med innvandrerbakgrunn oppgir å ha mottatt trygd eller stønad, kan være flere. Rapporten gir ikke svar på dette, men en kan tenke seg at fordi flere trygdeytelser, som for eksempel uføretrygd og arbeidsledighetstrygd, er knyttet opp mot tidligere inntekt og siden færre innvandrerkvinner er sysselsatt, så er det en lavere andel som vil ha rett til å motta slike ytelser. En annen mulig forklaring er at siden en høyere andel av innvandrerkvinnene er gift, så vil en større andel av kvinnene uten innvandrerbakgrunn være enslige forsørgere og dermed har stønader knyttet til dette.

Mange har med barn på krisesenter

I 2006 overnattet nesten 1 500 barn på krisesenter – omtrent det samme som i 2005.

Flere av innvandrerkvinnene enn kvinnene uten innvandrerbakgrunn hadde med seg barn. Halvparten av innvandrerkvinnene hadde med seg barn, mens det samme var tilfelle for 36 prosent av de uten innvandrerbakgrunn.

Beboere med barn bodde lenger på sentrene enn de uten barn, 27 døgn sammenlignet med 23 døgn. Over 80 prosent av beboerne som hadde med seg barn, hadde med seg ett eller to barn, og dette gjelder for både de med og uten innvandrerbakgrunn.

Ofte nær relasjon til overgriper

De fleste krisesenterbrukerne oppgir å ha blitt utsatt for vold av personer de har en nær relasjon til. Dette gjelder først og fremst ektefelle eller samboer. Tabell 2 viser at to av tre beboere oppga ektefelle eller samboer som overgriper første gang de kom til krisesenteret i 2006. Andelen har endret seg lite fra 2005. 12 prosent av beboerne oppga tidligere ektefelle eller samboer som overgriper, mens andre familiemedlemmer (foreldre, sønn, datter eller andre i familien) ble oppgitt i 7 prosent av tilfellene. Det er relativt liten forskjell mellom kvinner med og uten innvandrerbakgrunn når det gjelder relasjon til overgriper.

Nesten 90 prosent av kvinnene uten innvandrerbakgrunn oppga at overgriper også var uten innvandrerbakgrunn, mens dette gjelder for omtrent en tredjedel av innvandrerkvinnene. To tredjedeler av innvandrerkvinnene oppga at overgriper også hadde innvandrerbakgrunn.

Psykisk vold vanligste årsak

80 prosent av beboerne oppga at de hadde vært utsatt for psykisk vold da de overnattet for første gang på et krisesenter i 2006 (se tabell 3). Samtidig oppga 60 prosent av beboerne å ha vært utsatt for fysisk vold, og omtrent like mange oppga trusler som årsak til henvendelsen til krisesentrene. Disse andelenene er lite endret fra 2005. Innvandrerkvinnene oppga noe oftere enn beboerne uten innvandrerbakgrunn å ha vært utsatt for fysisk vold; 63 mot 58 prosent. I 2006 var det 4 prosent av innvandrerkvinnene som oppga tvangsgiftermål som årsak til henvendelsen til krisesentrene – en nedgang på 3 prosentpoeng fra 2005.

Flere overnattingsdøgn på krisesentrene

Krisesentrene er i utgangspunktet ment å være et tilbud til beskyttelse for kvinner og deres barn i en akutsituasjon, og mange sentre har regler om hvor lenge beboerne kan oppholde seg der. De fleste sentrene setter en botidsgrense på tre måneder. Visse brukergrupper benytter imidlertid overnattingsstilbudet over en lengre periode på grunn av særlige forhold knyttet til bakgrunn eller overgrepets karakter. Lengden på oppholdet kan også være avhengig av boligmarkedet eller tilbudet om overgangsbolig fra kommunene.

I gjennomsnitt varte et opphold ved et krisesenter i 24 døgn i 2006. Innvandrerkvinnene bodde i gjennomsnitt 31 døgn på et krisesenter mens kvinner uten innvandrerbakgrunn bodde i 18 døgn. Her kan kvinner med innvandrerbakgrunn, som har vært utsatt for menneskehandel, bidra til økningen. Krisesentersekretariatet har gjennom et eget prosjekt vist at disse kvinnene har lenger botid på krisesentrene (Krisesentersekretariatet 2007). Fra 2005 til 2006 steg antall overnattingsdøgn med 8 prosentpoeng fra rundt 52 000 døgn til 56 000 døgn. Denne økningen ser ut til å henge sammen med økningen i antall beboere med innvandrerbakgrunn som har lenger opphold enn de uten innvandrerbakgrunn.

Tabell 2. Beboernes relasjon til overgriper ved første opphold, etter beboers opprinnelse. 2006¹. Prosent

Relasjon	Opprinnelse		
	I alt	Norsk	Utenlandsk
I alt	100	100	100
Ektefelle/samboer ..	67	64	69
Tidligere ektefelle/samboer	12	15	9
Kjæreste	4	6	2
Foreldre	4	2	6
Sønn/datter/annet familiemedlem	3	3	3
Annen kjent person	4	6	3
Ukjent person	1	1	1
Flere overgripere ..	5	3	7
Antall svar (N)	1 823	793	1 030

¹ I alt 1 899 beboere, av disse hadde 54 ukjent relasjon og 27 ukjent opprinnelse. 5 beboere mangler begge opplysningene.
Kilde: Kleven og Lien, 2007.

Tabell 3. Årsakene til beboernes henvendelse på krisesentrene, etter opprinnelse. Første opphold i 2006¹. Prosent

Årsak til henvendelsen	Opprinnelse		
	I alt	Norsk	Utenlandsk
Psykisk vold	81	82	81
Fysisk vold	61	58	63
Trusler	58	60	57
Barnemishandling	8	5	10
Voldtekt	6	6	5
Incest mot bruker	1	2	1
Incest mot brukers barn	1	1	1
Annen seksuell vold	4	4	4
Tvangsgifte	2	0,2	4
Annet	9	8	9
Antall svar (N)	1 834	811	1 023

¹ 2006: I alt 1 899 beboere, av disse hadde 43 ikke oppgitt årsak til henvendelsen, og 27 hadde ukjent opprinnelse. 5 beboere mangler begge opplysningene.
Kilde: Kleven og Lien, 2007.

Referanser

AKU (2007): Arbeidskraftundersøkelsen, Tabell 3; Arbeidsstyrken og sysselsatte 15-74 år, etter alder og kjønn (AKU). 1 000 og prosent. Publisert 6. august 2007. <http://www.ssb.no/emner/06/01/aku/tab-2007-08-06-03.html>, Statistisk sentralbyrå.

BLD, Barne- og likestillingsdepartement informasjon om krisesentre 2007: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/andre/Krisesentre/Krisesentre.html?id=439470>

Daugstad Gunnlaug (2006): Grenseløs kjærlighet? Familieinnvandring og ekteskapsmønstre i det kulturelle Norge. Rapport 2006/39, Statistisk sentralbyrå.

Daugstad, Gunnlaug (red) (2006): Innvandring og innvandrere 2006, Statistiske analyser 83, Statistisk sentralbyrå.

Haaland, T., Sten-Erik Clausen og Berit Schei (2005): Vold i parforhold - ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.

Jonassen, W. (1989): Kvinnemishandling. Hvem rammes og hvorfor holder de ut? Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.

Jonassen, Wenche (2004): *Krisesentrene 2003 - en kommentert statistikk*. (Notat nr. 1/2004): Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Jonassen, Wenche (2005): *Krisesentrene 2004 - en kommentert statistikk*. (Notat nr. 1/2005): Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Krisesentersekretariatet (2007): *Bistand og trygge oppholdssteder til kvinner utsatt for menneskehandel*, Årsrapport 2006, Rosa.

Kleven, Laila og Sandra Lien (2007): *Rapportering fra krisesentrene 2006*, Rapport 2007/32, Statistisk sentralbyrå.

Lien, Sandra og Elisabeth Nørgaard (2006): *Rapportering fra krisesentrene 2005*, Rapport 2006/25, Statistisk sentralbyrå.

Pape, H. og Stefansen, K. (2004): Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslobefolkningens utsattethet for trusler, vold og seksuelle overgrep (No. 1). Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress og Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Registerbasert sysselsettingsstatistikk, 4. kvartal 2006. SSB, 2007 <http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/tab-2007-06-20-01.html>

Regjeringen.no (2007): Vold mot kvinner. Barne- og likestillingsminister Karita Bekkemellem. Tale under åpent møte om vold i Skien 29. mai 2007. www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dep/minister/taler_artikler/2007/Vold-mot-kvinner.html?id=472942

www.bufetat.no Informasjon om organisering og finansiering av krisesentre

Aalanslid, Vebjørn og Lars Østby (2007): Innvandremangfold i Kommune-Norge: Få har mange, mange har få, Samfunnsspeilet 4/2007, Statistisk sentralbyrå.

Krisesentrene har også dagtilbud

Krisesentrene gir råd på telefonen til de som ønsker det og har tilbud til brukerne om å møte på sentrene for samtale, råd og veiledning. Mange kvinner kommer jevnlig til krisesentrene for samtale, støtte og oppfølging, eller for å delta i ulike gruppetilbud. Det kan være kvinner som tidligere har bodd på sentrene og som trenger støtte i en reetableringsfase, eller som kun bruker sentrene for rådgivning.

I 2006 ble det registrert mer enn 8 500 dagbesøk og bak disse besøkene sto det nesten 2 300 personer. Nesten 70 prosent av disse var nye brukere. Ingen menn overnattet på krisesentrene i 2006, men 5 prosent av dagbrukerne var menn som kom til sentrene for samtale eller rådgivning på dagtid.

Dagbrukerne skiller seg fra beboerne ved at en høyere andel er uten innvandrerbakgrunn. I 2006 var 62 prosent av dagbrukerne uten innvandrerbakgrunn en liten nedgang fra 2005. Dagbrukerne er noe eldre enn beboerne, samtidig som færre av de som kommer på dagbesøk, er gifte eller samboende. Dagbrukerne hadde også flere barn, og de oppga i større grad enn beboerne å være utsatt for overgrep av tidligere ektefelle eller samboer.

Endringer i organisering

Det har skjedd mange endringer siden de første krisesentrene ble etablert for nesten 30 år siden. I 2005 ble finansieringsordningen endret slik at en større andel av finansieringen nå er statlig. Fra 1. juli 2006 ble barneloven endret slik at krisesentrene nå har en lovpålagt opplysningsplikt til barnevernet. I tillegg har barne- og likestillingsminister Karita Bekkemellem varslet at krisesentertilbudet skal lovfestes (regjeringen.no 2007). Det blir fremhevet at et mål med lovfestingen av krisesentertilbudet er å tydeliggjøre og sikre et offentlig ansvar for det helhetlige hjelpetilbudet. I løpet av årene som har gått vil dermed tilbudet ha utviklet seg fra et mer privat og uformelt tilbud til å bli en del av det offentlige organiserte og finansierte hjelpetilbudet.

16.08.2007

Befolkningsstatistikk. Folkemengd 1. juli 2007 og endringane i 2. kvartal 2007

Over 4,7 millionar – med polsk hjelp

Vi vart 13 100 fleire her i landet i andre kvartal i år og runda 4,7 millionar omkring 1. juni. Innflyttingsoverskottet frå utlandet stod for 60 prosent av tilveksten, og ein tredel av dette sytte polske statsborgarar for.

Folketalet 1. juli var 4 704 600. Folketilveksten var klart høgare enn i tidlegare år og dobbelt så høg som han var i andre kvartal fram mot slutten av 1990-talet. Tilveksten i folketalet på 13 100 er 2 000 høgare enn han var i andre kvartal i fjor. Fødselsoverskottet har vore på same nivå før, medan nettoinnflyttinga aldri har vore så stor. Ho er opp til fem gonger så høg som på 1990-talet og 36 prosent større enn til den same tida i fjor. I den same perioden i fjor vart òg nettoinnflyttinga rekordstor.

Størst folketilvekst i sentrale stromk
57 prosent av folketilveksten kom i Akershus, Rogaland, Oslo og Hordaland. Det var berre i Sogn og Fjordane og i nokon mon i Nordland at folketalet gjekk ned, og det var det innanlandske flyttetapet som sto for denne utviklinga.

Flest polske statsborgarar til Noreg
Av dei 10 400 personane utan norsk statsborgarskap som flytta til landet i andre kvartal, utgjorde europeiske statsborgarar 69 prosent.

Framleis var det klårt flest polske statsborgarar som kom til Noreg, nettoinnvandringa av polakkar var på 2 600. Andre store grupper var tyske og litauiske statsborgarar, med tett oppunder 500

nettoinnvandringar kvar seg. Personar frå Burma er ei aukande gruppe og utgjorde i andre kvartal den fjerde største gruppa, med ei nettoinnvandring på mest 400.

12 500 personar flytta til Noreg og 4 600 flytta ut i andre kvartal 2007, noko som gav ei nettoinnflytting på 7 900, 2 100 fleire enn i fjor.

Dei polske statsborgarane stod for ein tredel av nettoinnflyttinga av utalandske statsborgarar til landet også i første halvår, medan det mellom dei andre største statsborgarskapa ikkje var så store skilnader i storleik. Skilnaden finn ein i flyttestraumane, til dømes flytta det 2 000 med svensk statsborgarskap inn og 1 030 ut, medan det for burmesarane sin del er slik at 500 flytta inn og berre mindre enn fem ut. Figuren for første halvår viser desse skilnadene.

Høgast fødselsoverskot i Oslo

I andre kvartal 2007 vart det født 15 200 born, noko som er 50 fleire enn i andre kvartal i fjor.

10 000 personar døydde, 170 fleire enn i fjor. Berre to av fylka hadde eit fødselsunderskott i andre kvartal, Oppland (70) og Hedmark (30). Størst var fødselsoverskottet i Oslo, med 1 400. 241 av dei 431 kommunane i landet (56 prosent) hadde fødselsoverskott i andre kvartal.

Størst innanlandsk flyttetap i hovudstaden

Alle fylka i landet hadde eit innflyttingsoverskott frå utlandet, høgast i Rogaland med 1 200. Sju fylke hadde innanlandsk flytteeverskott, høgast i Akershus med 870, følgt av Østfold med 450. Det største innanlandske flyttetapet hadde Oslo med 790, følgt av Nordland med

320. Flyttetapet i Oslo er det største sidan 2002.

187 av kommunane (43 prosent) hadde innanlandsk nettoinnflytting i andre kvartal, størst hadde Drammen (220), fire andre hadde omkring 150 – Tønsberg, Arendal, Fredrikstad og Skedsmo. Største innanlandske flyttetapet hadde – bortsett frå Oslo – Bergen (410) og Stavanger (210). For Bergen og Stavanger er dette, med mogleg unntak frå ein periode på 1970-talet, dei høgaste tala nokosinne. Sett i høve til folketalet hadde Råde og Deatnu Tana den største innanlandske nettoinnflyttinga med 1 prosent kvar seg, medan Nesna, Loppa og Tingvoll hadde det største innanlandske flyttetapet, med omkring 1,5 prosent kvar seg.

17.07.2007

Ferieundersøkelsen, 2006

Flere lange ferieturer

I 2006 reiste nordmenn på i alt 6 millioner ferieturer med varighet på minst fire overnattinger, dette var en økning på nesten 2 prosent fra året før. Om lag 3,2 millioner av disse turene gikk til utlandet, mens 2,8 millioner var ferier i Norge.

Antall utenlandsreiser har hatt en jevn økning siden 1999. Fra 2005 til 2006 var økningen på 2,4 prosent. Antallet lange ferieturer i Norge har også økt litt siden 2005, men har ellers vist en nedgående trend siden 1999.

Spania topper

Spania er fortsatt det mest populære utenlandske feriemålet for nordmenn. I 2006 reiste vi på mer enn 600 000 ferieturer til Spania med varighet på minst

fire overnattinger. Sverige fulgte deretter som feriemål nummer to med 355 000 lange ferieturer, foran Danmark på tredje plass.

Fly til utlandet, bil i Norge

Fly er det desidert viktigste hovedtransportmiddelet på de lange feriereisene til utlandet, 75 prosent av reisene foretas med fly. På norgesreisene er imidlertid personbilen mest brukt.

Hotell i utlandet, privat i Norge

På utenlandsturene foretrakk vi hotell som innkvarteringsmåte, med en andel på 64 prosent. Privat innkvartering dominerer på norgesferiene, mens hotelle ne spiller en mer beskjeden rolle.

Høsten stadig mer populær ferieperiode

Sommeren er helt klart den mest populære ferisesongen. To tredjedeler av befolkningen reiste på minst en lang ferietur sommeren 2006. Høsten er en stadig mer populær ferieperiode. 28 prosent av befolkningen foretok en lang ferietur i høstmånedene i 2006. Til sammenligning var tilsvarende andel 16 prosent i 1992. Når det gjelder vinterferien er andelen av befolkningen som reiste på lang vinterferie redusert fra 25 prosent i 2005 til 21 prosent i 2006. Jul og påske har hatt om lag uendret status som ferieperioder de siste årene.

Fire av fem på langtur

Nesten 2,8 millioner nordmenn i alderen 16-79 år var på lange ferieturer i 2006. Det betyr at fire av fem nordmenn var på slike turer i løpet av 2006. Disse hadde til sammen 58,6 millioner overnattinger. Dette er 6 prosent flere enn i 2005.

Se også reiseundersøkelsen som inneholder statistikk om nordmenns ferievaner.

17.07.2007

Introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere, 2006

Flere har fullført introduksjonsordningen

I løpet av 2006 deltok 8 800 personer i introduksjonsprogrammet for nyankomne innvandrere. 23 prosent av disse har fullført etter

endt program, en klar oppgang fra året før. Rundt 6 prosent avbrøt på grunn av overgang til lønnet arbeid.

Regnskapstall rapportert inn fra kommunene viser at samlet brutto driftsutgifter til introduksjonsstønad i 2006 var 850 millioner kroner, mot 705 millioner i 2005.

Geografisk sett gjenspeiler deltakelsen i ordningen bosettingen av nyankomne innvandrere, med noe flere deltakere i Nord-Norge og litt færre på det sentrale Østlandet. Av kommunene var det flest deltakere i Oslo. Deretter fulgte Bergen, Trondheim og Kristiansand.

Flere har fullført

Godt over halvparten av deltakerne i 2006 var fortsatt i programmet ved utgangen av året. 23 prosent har avsluttet på grunn av endt program og 6 prosent for overgang til lønnet arbeid. Tilsvarende tall for 2005 var 14 og 4 prosent. Ut over dette var de vanligste registrerte grunnene til å avslutte før fullgått program sykdom/permisjon (5 prosent), flytting (3 prosent) og uteblivelse (2 prosent). I en senere analyse som blir grunnlag for evaluering av ordningen vil vi ta utgangspunkt i status for personer som har avsluttet eller avbrutt programmet.

Introduksjonsprogrammet består av flere typer kurs. Det mest sentrale er norskopplæring med samfunnskunnskap. 90 prosent av deltakerne er registrert på dette kurset i løpet av 2006. Som nummer to kommer språkpraksis. Der deltok 35 prosent i løpet av året. Språkpraksis er en del av norskopplæringen hvor deltakerne deler av uka utplasseres på en arbeidsplass for å få praktisere norsk språk.

Størst økning fra Myanmar

I 2006 var det flest deltakere fra Somalia, fulgt av Afghanistan, Russland og Irak. Av landene med flest deltakere hadde Afghanistan den høyeste andelen menn, mens Irak hadde den høyeste andelen kvinner. Størst økning fra 2005 i antall deltakere er det blant de fra Myanmar og Eritrea, størst reduksjon blant de fra Iran og Irak.

Det er personer mellom 18 og 55 år som har rett og plikt til å delta i introduksjonsordningen, men det er få deltakere i de eldste aldersklassene. Flest er mellom 26 og 35 år. Kvinneandelen synker med alder.

Andel deltakere av nyankomne innvandrere gir et anslag på grad av deltakelse i ordningen. Innvandrere fra Myanmar, Burundi og Kongo har den høyeste andelen av deltakere. Disse er i stor grad overføringsflyktninger eller såkalte FN-flyktninger. Landene i den andre enden av skalaen, som Serbia og Montenegro, har en relativt stor andel familieinnvandrere og familiegjennforente til personer med opphold på humanitært grunnlag.

28.06.2007

Utdanningsstatistikk. Studiepoengproduksjon ved universiteter og høyskoler, 2005/2006

Kvinner avlegger flest studiepoeng

Flere kvinner enn menn avla 60 studiepoeng eller mer studieåret 2005/2006. Kvinner produserte flere studiepoeng enn menn i alle aldersgrupper.

Ett års studier er for heltidsstudenter normert til 60 studiepoeng. Flere kvinner enn menn avla studiepoeng tilsvarende et heltidsstudium, og blant studenter uten noen avlagte studiepoeng var kvinneandelen lavere enn andelen menn. Totaltall for studieåret 2005/2006 viser at halvparten av alle studentene avla mellom 1 og 59 studiepoeng. En tredjedel avla 60 studiepoeng eller flere. 37 725 av de registrerte studentene, drøyt 16 prosent, oppnådde ikke studiepoeng i det hele tatt.

Enkelte studier er lagt opp slik at studenten ikke avlegger eksamener som gir studiepoeng hvert år. Mer enn 60 oppnådde studiepoeng i løpet av ett studieår kan være et resultat av mer enn et års aktivt studium. Tilsvarende kan en student som har oppnådd «null studiepoeng», ha vært aktiv student uten å ha fått godskrevet studiepoeng. Statistikken omfatter studenter som har betalt semesteravgift, eller som har avlagt studiepoeng i perioden 1. oktober til 30. sep-

tember. Gjennomsnittlig studiepoengproduksjon er beregnet for to populasjoner: alle registrerte studenter og for studenter som har oppnådd studiepoeng.

Alder har stor betydning

Studenter i aldersgruppen 20-24 år produserte flest studiepoeng, gjennomsnittet var 50 oppnådde studiepoeng per student. Antallet avlagte studiepoeng avtar med alderen. I gruppen 50 år og eldre var gjennomsnittet 25 avlagte studiepoeng per person. Kvinner produserte flere studiepoeng enn menn i alle aldersgrupper.

Studenter innen helse- og primærnæringsfag på topp

Fagfeltet "helse-, sosial- og idrettsfag" var med 48 000 studenter det mest populære studievalget studieåret 2005/2006. Dette fagfeltet, sammen med "primærnæringsfag", hadde også den høyeste andelen studenter som oppnådde minst 60 studiepoeng – 43 prosent. Til sammenligning avla 22 prosent av de nær 45 000 studentene innen "økonomiske og administrative fag" 60 studiepoeng eller mer.

Stor variasjon mellom læresteder

Andelen som oppnådde studiepoeng, var større ved høyskolene enn ved universitetene. Ved Norges veterinærhøgskole, Kunsthøgskolen i Bergen og Politihøgskolen kvalifiserte hele 95 prosent av de registrerte studentene seg for studiepoeng i løpet av studieåret. Ved Universitetet i Oslo var andelen 75 prosent.

Blant studentene som oppnådde studiepoeng studieåret 2005/2006, var gjennomsnittet 43 avlagte studiepoeng per student. Studentene ved universitetene og de vitenskapelige høyskolene avla i snitt 45 studiepoeng hver, mens gjennomsnittet for høgskolestudentene var 42 studiepoeng per student. Studenter ved statlige læresteder oppnådde flere studiepoeng enn studenter ved private institusjoner. Flest studiepoeng per student ble avlagt ved Kunsthøgskolen i Oslo, Kunsthøgskolen i Bergen, Norges veterinærhøgskole og Arkitekt- og designhøgskolen i Oslo – alle med over 50 oppnådde studiepoeng per student.

28.06.2007

Befolkningsstatistikk. Barn, 1. januar 2007

Tre av fire barn bodde med begge foreldrene

Ved årsskiftet bodde tre av fire barn under 18 år her i landet med begge foreldrene. Ett av fire bodde dermed bare med den ene av foreldrene. Men blant disse barna bodde 32 prosent i tillegg med en stefar eller en stemor.

Per 1. januar 2007 var det 1 085 800 barn under 18 år her i landet. Om lag 23 prosent av befolkningen er dermed barn under 18 år. Av disse var det 17 prosent som hadde samboende foreldre. Tilsvarende andel i november 2001 var 15 prosent. Blant de som bodde med begge foreldrene, har andelen med samboerforeldre økt, mens andelen som bodde med gifte foreldre, har gått ned.

Det var størst andel barn som bodde sammen med gifte foreldre i Agderfylkene og Rogaland, og størst andel med samboende foreldre i Trøndelagsfylkene og Nordland. Finnmark hadde den største andelen barn som bodde med bare en av foreldrene.

To av ti barn bor uten søsken

Ved årsskiftet var det 18 prosent av barna som ikke bodde sammen med søsken. 44 prosent bodde med ett søsken, 28 prosent med to søsken og 10 prosent med tre eller flere søsken. Det var flest som bodde uten søsken i Oslo, og færrest i Sogn og Fjordane. Blant barn som bodde sammen med begge foreldrene, hadde 87 prosent hjemmeboende søsken, mens den tilsvarende prosenten for barn som bodde sammen med bare én av foreldrene, var 68.

Flere små enn store barn har samboerforeldre

Relativt sett var det flest barn i alderen under ett år som hadde samboende foreldre, 41 prosent. Blant 5-åringene hadde 20 prosent samboende foreldre. Andelen synker gradvis etter hvert som barna blir eldre, og blant 17-åringene var det bare 5 prosent som bodde med samboerforeldre. Det er flere grunner til at det er slik. For det første var det for 17 år siden mindre vanlig enn i dag å leve i sambo-

erskap, det var vanligere å gifte seg. I tillegg velger mange samboerforeldre å gifte seg etter hvert som barna blir eldre. Videre opplever mange barn at foreldrene flytter fra hverandre.

21.06.2007

Befolkningsstatistikk. Familier og husholdninger 1. januar 2007

Mindre husholdninger og flere aleneboende

Utviklingen i retning av mindre husholdninger og flere aleneboende fortsetter. Blant fylkene hadde Oslo flest aleneboende og de minste husholdningene, mens Sogn og Fjordane hadde de største husholdningene.

Det var i gjennomsnitt 2,2 personer per husholdning her i landet per 1. januar 2007, noe lavere enn ett år tidligere. Det betyr at utviklingen med stadig færre personer per husholdning fortsetter. Som tidligere var det fortsatt færrest personer per husholdning i Oslo med 1,9, og flest i Sogn og Fjordane med 2,5.

Vel 800 000 bor alene

Ved årsskiftet var det 802 300 personer, eller 17,3 prosent, som bodde alene her i landet. Denne andelen er stadig økende. I 1960 var tilsvarende andel 4,3 prosent.

Relativt sett er det fremdeles flest som bor alene i Oslo, og færrest i Akershus. I Oslo bor nær 30 prosent alene, og i Akershus 13,5 prosent. Også Sogn og Fjordane har en lav andel som bor alene med 13,9 prosent.

De aleneboende utgjorde 38,9 prosent av alle husholdningene i landet sett under ett, mens godt over halvparten av alle husholdningene i Oslo besto av én person. Akershus var det fylket som relativt sett hadde færrest husholdninger med bare én person, 32,4 prosent.

Av de som bodde alene per 1. januar 2007, var 30 prosent 67 år eller eldre, og det var nesten tre ganger så mange kvinner som menn som bodde alene i denne aldersgruppen.

18.06.2007

Utdanningsstatistikk. Studenter ved universiteter og høyskoler, 1. oktober 2006

Flere studerer ved høyskolene

Høsten 2006 var 223 000 studenter i gang med høyere utdanning. Mens det var en nedgang i antall studenter ved universitetene og de vitenskapelige høyskolene, var det en økning i antall studenter ved høyskolene.

Tall for 2006 viser at det var 1 700 flere som studerte ved høyskolene sammenlignet med 2005. Det var tilnærmet uendret deltakelse av menn ved høyskolene fra 2005 til 2006, så økningen skyldes hovedsakelig en høyere deltakelse av kvinner. De fleste av disse kvinnene valgte å studere ved en av de statlige høyskolene.

Samtidig med økningen ved høyskolene, var det en tilsvarende reduksjon i studenttallet ved universitetene og de vitenskapelige høyskolene. Her er det mennene som utgjør den største tilbakegangen.

Færre velger å studere i Storbritannia og Australia

Det var 600 færre utenlandsstudenter i 2006 sammenlignet med året før. Dette utgjør en nedgang på nærmere 5 prosent.

Studieåret 1993/1994 utvidet Lånekassen støtteordningen sin, fra å vanligvis kun støtte studier i Europa, USA og Canada, til å gjelde alle land. Dette førte spesielt til at Australia ble et populært studieland for norske studenter de påfølgende årene (Se også publisering om studenter i utlandet). Men nå er trenden i ferd med å snu. I 2006 var det 20 prosent færre nordmenn som studerte i Australia med støtte fra Lånekassen sammenlignet med året før. Sammenlignet med 2004 har nedgangen vært på hele 39 prosent.

Også i Storbritannia har det vært en nedgang i tallet på norske studenter med 8 prosent sammenlignet med 2005. På tross av nedgangen er Storbritannia og Australia, sammen med Danmark, de

landene som flest norske studenter velger å studere i. Av drøyt 11 700 utenlandsstudenter i 2006 studerte 20 prosent av dem i Storbritannia, 17 prosent i Danmark og 14 prosent i Australia.

Polen er det landet som fra 2005 har hatt størst økning i antall norske studenter, med 19 prosent flere norske studenter fra 2005 til 2006. Sammenlignet med 2004 har økningen i antall norske studenter i Polen vært på 60 prosent (se også studenter ved universiteter og høyskoler, 2005). I resten av Europa har antall utenlandsstudenter økt med drøye 24 prosent sammenlignet med 2005. Likevel er det langt færre norske studenter i disse landene sammenlignet med de mest populære landene.

Tilnærmet uendret deltakelse innen realfag

Siden 2000 har EU hatt sin egen agenda i Lisboa-strategien, hvor målet er å gjøre EU til verdens mest konkurransedyktige, kunnskapsbaserte økonomi innen 2010 (mer om Lisboa-strategien). En av målsetningene i Lisboa-strategien er å øke antall studenter med fullført realfagsutdanning med minst 15 prosent innen 2010. Blant indikatorene som blir brukt til å følge opp dette, er antall studenter i gang med høyere utdanning innen realfag som andel av det totale studentantallet i høyere utdanning (se Lisboa-strategiens utdanningsmål). Tallene for 2006 viser at antall norske studenter i gang med høyere utdanning innen naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag er tilnærmet uendret fra 2005.

En annen målsetning i Lisboa-strategien er å få en kjønnsbalansert sammensetning av studenter som tar realfag. Her tyder tallene på at kvinneandelen er svakt stigende selv om mennene fremdeles utgjør flertallet av studentene på dette fagfeltet.

Selv om det har vært en overvekt av kvinner i høyere utdanning de siste 20 årene er det fremdeles undertall av kvinner innen to fagfelt; "naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag" og "samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag".

Humanistiske og estetiske studier mister studenter

Ved "humanistiske og estetiske fag" er antall studenter redusert fra i underkant av 32 300 i 2005 til i underkant av 29 600 i 2006. Dette tilsvarer en reduksjon på 8 prosent. Nedgangen fordeler seg på drøyt 1 100 menn og 1 600 kvinner.